

ԹԱՄԱՐԱ ԹՈՎԱՄԱՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

9

ԹԱՄԱՐԱ ԹՈՎԱՄԱՅԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՈՒԹՅՈՒՆ 9

Երևան, 2025

ՀՏԴ 373:82(075.3)

ԳՄԴ 83.3+84g72

Թ 794

*Երաշխավորված է ՀՀ կրթության, գիտության,
մշակույթի և սպորտի նախարարության կողմից*

Տպագրվել է ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության պատվերով

Մասնագիտական խմբագիր՝ Հ. Բախչինյան

ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ ԹԱՄԱՐԱ

Թ 794 Գրականություն 9 (9-րդ դասարանի դասագիրք), Թ. Թովմասյան.- Եր.: Էդիթ Պրինտ, 2025.- 176 էջ:

ՀՏԴ 373:82(075.3)

ԳՄԴ 83.3+84g72

ISBN 978-9939-40-060-0

© Էդիթ Պրինտ, 2025

© Թ. Թովմասյան, 2025

© ՀՀ ԿԳՄՍՆ, 2025

Սիրելի՛ աշակերտ

Գրթական բարեփոխումների արդյունքում հաստատվել է «Գրականություն 9» առարկայի նոր ծրագիրը՝ Հանրակրթական պետական չափորոշչի պահանջներին համապատասխան: «Գրականություն 9» առարկայի դասագիրքը կազմվել է նոր ծրագրով (հեղինակ՝ Թամարա Թովմասյան) և ունի ավանդականից փարբեր կառուցվածք. այն ներառում է երեք մեծ թեմատիկ բաժիններ՝

ա) Բաժին 1. Առասպել, վիպերգ, էպոս

բ) Բաժին 2. Բանաստեղծություն (տաղ, շարական, հայրեն, խաղ)

գ) Լրացուցիչ նյութեր՝ ծրագրով նախատեսված

Բաժին 3. Կարակերգություն

դ) Անվանացանկ

ե) Առարկայացանկ

զ) Թեմատիկ բառարաններ՝ յուրաքանչյուր թեմայից հետո:

Բացի ուսումնական հիմնական նյութերից՝ դասագրքում ներառված են նաև ծրագրով նախատեսված լրացուցիչ նյութեր հայ և արտասահմանյան գրողների սրբեծագործություններից:

Առաջին թեմատիկ բաժնում ընդգրկված են «Հայ գրերի գյուրը և հայ գրականության Ոսկեդարը», «Մովսես Խորենացի, առասպելներ և վիպերգեր. դրանց պատմական հիմքը», «Սասունցի Դավիթ» դյուցազներգությունը» (համահավաք բնագրից հատված, ինչպես նաև՝ Հովհ. Թումանյանի «Սասունցի Դավիթ» պոեմից մի հատված) թեմաները:

Այս բաժնում՝ որպես լրացուցիչ ուսումնական նյութ, ծրագրով նախատեսված է Հոմերոսի «Ոդիսական»-ից հատված, որը նպատակահարմար ենք գտել զեկտել դասագրքի QR ծածկագրում:

Երկրորդ թեմատիկ բաժնում ընդգրկված են «Գրիգոր Նարեկացի, «Տաղ Ծննդյան», «Նահապետ Քոչակ, «Ես աչք, ու դու լոյս, հոգի...», «Երբ սերն ի յաշխարհս եկավ...», «Սայաթ-Նովա, «Աշխարհումս ախ չիմ քաշի», «Միքայել Նալբանդյան, «Բյուրացի աղջկա երգը», «Ազատություն» թեմաները:

Երկրորդ թեմատիկ բաժնում ևս ծրագրով նախատեսված են լրացուցիչ ուսումնական նյութեր, որոնք նույնպես ներառված են դասագրքի թղթային տարբերակում («Ռափայել Պարկանյան, «Նոր տարի»», «Ներսես Շնորհալի, Առաւօր լուսոյ», «Ֆրիկ, «Գանգաւ», «Նահապետ Քոչակ, «Ես այն հավերժն էի...», Երբ որ ես պզտիկ էի...», «Միքայել Նալբանդյան, «Մանկության օրեր»» թեմաները):

Երրորդ թեմատիկ բաժնում ընդգրկված է Դերենիկ Դեմիրճյանի «Քաջ Նազար» կարակերգությունից մի հատված՝ «Քաջ Նազարը թագավոր» արարը:

Ծրագրային բոլոր նյութերն ուղեկցվում են առանձին ուղղորդող մեկնաբանություններով, գրականագիտական-տեսական նյութերով, թեմատիկ գունագեղ

նկարներով, յուրաքանչյուր թեմայի նորածանոթ բառերի ու եզրույթների բացատրական բառարանով, ինչպես նաև անվանացանկով ու առարկայացանկով:

Դասագրքի յուրաքանչյուր թեմայի համար QR ծածկագրերում տեղադրված են այլ լրացուցիչ նյութեր՝ տեսահոլովակներ, ծրագրով ուսումնասիրվող գրողների սրբեղծագործություններ, հավելյալ տեղեկություններ, առկա են գրողների կենսագրություններից հեղափոխության դրվագներ, դասագրքում ընդգրկված գրողների սրբեղծագործությունների ժողովածուներ, թեմաներին համապատասխանող ֆիլմեր, Ներսես Շնորհալու հանելուկներից կազմված էլեկտրոնային խաղային թեստեր, որոնց գնահատումը կատարվում է ինքնաշխատ՝ համակարգչի միջոցով և այլն:

Միևեթ իններորդի, գրականության ուսուցումը նպատակ ունի քո մեջ զարգացնել տեքստի ընկալման, ուսումնասիրման, բանավոր և գրավոր շարադրանք սրբեղծելու կարողություններ, ձևավորել արժեհամակարգ և սեփական դիրքորոշում ունեցող քաղաքացի:

Գրողների ընդարձակ կենսագրությունները, սրբեղծագործական կյանքի հիմնական փաստերը, բնագրերի վերլուծությունները, վարժություններն ու առաջադրանքները բխում են չափորոշչի ուսումնական նպատակներից:

Թեմաների ուսուցման նպատակները զեպտելված են դասագրքի յուրաքանչյուր թեմայի բաժնի սկզբում, իսկ վերջնարդյունքները՝ յուրաքանչյուր բաժնի վերջում:

Թեմաների յուրացման համար կազմված առաջադրանքները հնարավորինս ապահովում են անհրաժեշտ գիտելիքների գործնական իրացումը՝ քո ընկալողական կարողություններին համապատասխան: Վարժություններն իրենց բովանդակային ծավալով, տարաբնույթ առաջադրանքներով կարող են նպաստել քո ուսումնական պատրաստվածությանը, ինքնուրույն մտածողությանն ու վերլուծական կարողությունների զարգացմանը, տրամաբանելու ունակությունների ստուգմանն ու բացահայտմանը:

Բարի երթ քեզ:

Հեղինակ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐԴԻՆ (5-ՐԴ ԴԱՐԻՑ ՄԻՆԶԵԿ ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱԿ)

Հայ ժողովրդի պատմությունն անքակտելիորեն կապված է նրա գրական ժառանգության հետ: Գրականությունը եղել է ազգային ինքնության, հոգևոր արժեքների, պատմական հիշողության և մշակութային կենսունակության կրողը: Այս դասագրքում ուսումնասիրում ենք հայ գրականության ձևավորումն ու զարգացման փուլերը՝ սկսած 5-րդ դարի պատմական շրջադարձային իրադարձություններից մինչև 18-րդ դարի լուսավորության շունչը՝ Սայաթ-Նովայի ստեղծագործությամբ:

Հայ գրականության Ոսկեդարը (5-րդ դար): Հայ գրականության պատմական և գեղարվեստական սկզբնավորումը սկսվում է Մեսրոպ Մաշտոցից, որը 405 թ. ստեղծեց հայոց այբուբենը: Այս քայլը հայ ժողովրդին տվեց գրով ապրելու և պատմությունն իր ձեռքով գրելու հնարավորություն: 5-րդ դարը, որ հայտնի է որպես **հայ գրականության Ոսկեդար** անունով, առանձնանում է բարձրարվեստ հայ մատենագիրներով՝ Ագաթանգեղոս, Փավստոս Բուզանդ, Եղիշե, Մովսես Խորենացի, Ղազար Փարպեցի: Նրանք իրենց պատմագրությամբ և հերոսապատումներով ստեղծեցին գրական խոսքի ազգային տեսականը:

Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն»-ը ոչ միայն պատմագիտական, այլև գրական բարձրարժեք երկ է՝ փիլիսոփայական խորությամբ ու գեղեցիկ շարադասությամբ, քնարական անցումներով: Եղիշեի «Վարդանի և Հայոց պատերազմի մասին» պատմությունը արտահայտում է ժողովրդի դիմադրական ոգին՝ ներկայացնելով պատմական իրադարձությունները գրական ներշնչումով:

Գաղափարական խորություն և ներհայեցողություն (10-11-րդ դարեր): Այս շրջանում հայ գրականության մեջ գերակշռող են դառնում հոգևոր-բանաստեղծական ժանրերը: Նրանց շարքում մեծագույն վաստակ ունի **Գրիգոր Նարեկացին**, որի տաղերը և «Մատյան ողբերգության» պոեմը հայ գրականության և համաշխարհային հոգևոր մտքի գագաթներից են: Նրա՝ տիեզերական խորությամբ ու հոգեբանական հղացքներով լի պոեմը միավորում է աղոթքը, անձնական զղջումը և փիլիսոփայական բանավեճը: Նարեկացու լեզուն պատկերավոր է, համեմատություններով հագեցած, խոսքը՝ չափազանց համամարդկային:

Ներսես Շնորհալու ստեղծագործությունը նույնպես նշանավոր է միջնադարյան հայ գրականության մեջ: Նա հայտնի մանկավարժ է, հմուտ

շարականագիր, որի լեզուն պարզ էր, երաժշտական ու բովանդակապես՝ բարոյադաստիարակչական: Նրա «Ողբ ի տեսիլ Գրիգորի Լուսավորչին», «Առաւոտ լուսոյ» և մյուս շարականները և հոգևոր երգերը միավորում են քնարական ու աստվածաբանականը՝ դառնալով դասական շարականագրության բարձրակետեր:

Այս շրջանում սկսում է նկատվել նաև անձնական խոսքի ու ապրումի գրականացման միտումը, որը հետագայում ծաղկում է ժողովրդական քնարերգության մեջ:

Ժողովրդական գեղարվեստական խոսքի ծաղկում (13-15-րդ դարեր): 13-15-րդ դարերում, երբ երկիրը ծանր իրավիճակում էր՝ օտար տիրապետությունների ներքո, գրականությունը մի կողմից շարունակում էր պահպանել հոգևոր բնույթը, մյուս կողմից՝ ձեռք էր բերում աշխարհիկ քնարականության նոր որակներ: Այս շրջանում առանձնանում է **Ֆրիկը**, որն իր քնարական բանաստեղծություններում անդրադարձել է ժամանակի սոցիալական անարդարություններին, հոգևոր աշխարհին և մարդկային կեցության հիմնահարցերին: Նրա երգերը հաճախ պարունակում են աղերս և դատափետում՝ ուղղված կեղծ բարեպաշտությանը և դասակարգային անհավասարությանը:

Ֆրիկը համադրում էր ժողովրդական լեզուն փիլիսոփայական ու բարոյախիտական բովանդակության հետ՝ ստեղծելով պարզ, բայց խոր ներգործություն ունեցող բանաստեղծություններ: Նրա գործերը ցույց են տալիս, որ գեղարվեստական խոսքը կարող է նաև քննադատել հասարակական սխալներն ու մղել բարոյական վերափոխման:

Այս շրջանում ձևավորվում է նաև քնարերգության մի նոր տեսակ՝ **սիրային քնարերգությունը**՝ ներկայացված **Նահապետ Քուչակի** գործերում: Նրա տաղերը առանձնանում են մեղեդայնությամբ, պատկերայնությամբ և հույզերի նրբությամբ: Քուչակը հայ գրականության մեջ հաստատեց սերը՝ որպես գրականության կենտրոնական թեմա՝ զերծ մետաֆիզիկական կամ միայն հոգևոր ընկալումից: Նա սիրո թեման ներկայացնում էր մարդկային, գեղագիտական ու բարոյական լույսով:

Լուսավորական միտումներ և նոր ոճային նմուշներ (15-17-րդ դարեր): 15-17-րդ դարերը հայ գրականության մեջ նշանավորվում են հոգևորմշակութային վերածննդով: Հայկական տպագրության սկզբնավորումը, կրթական կենտրոնների աշխուժացումը, ինչպես նաև ազգային ինքնագիտակցության բարձրացումը գրականությանը տալիս են նոր ուղղություն: Լեզվական հարստությամբ ու բովանդակային բազմազանությամբ առանձնանում են նոր տաղերգուներ, քարոզախոսներ ու պատմագիրներ:

15-ից 17-րդ դդ. հայ գրականությունը մի կողմից պահպանեց հոգևոր միջնադարյան ավանդույթները, մյուս կողմից՝ արձագանքեց իր ժամանակի բարդ սոցիալ-քաղաքական իրողություններին: Այս շրջանում գերիշխում էին

հոգևոր-դավանաբանական բնույթի գրքերը, քարոզները, ծիսական ժողովածուները, բայց ի հայտ են գալիս նաև առաջին արձակ գեղարվեստական փորձերը:

Մատենագրական կենտրոնների՝ Վենետիկի, Ամստերդամի, Կոստանդնուպոլսի հայկական տպագրությունների զարգացումը նպաստեց գրավոր մշակույթի տարածմանը: Գիրքն արդեն ծառայեց ոչ միայն աստվածաբանական մտքի, այլև ազգային ինքնագիտակցության պահպանման ու կրթական նպատակների համար:

Այս ժամանակահատվածում գրական լեզուն աստիճանաբար հասանելի դարձավ հասարակության ավելի լայն շերտերին: Գրականության մեջ հայտնվեցին աշխարհիկ թեմաներ՝ կապված հայրենիքի կարոտի, կյանքի անցողիկության և բարոյական արժեքների հետ:

Այս ժամանակաշրջանի ամենավաղ դեմքն է **Սայաթ-Նովան**, որի ստեղծագործությունը նոր էջ բացեց հայ գրականության պատմության մեջ: Նրա ստեղծագործությունը հայ գրականության նոր փուլ է. այն դուրս է գալիս եկեղեցական սահմաններից և դառնում հանրային, ժողովրդական ու անձնական ապրումներին համահունչ: Սայաթ-Նովան կարողացավ հնչեցնել մարդկային սերն ու տառապանքն այնպես, ինչպես մինչ այդ գրեթե չէր արված հայ գրականության մեջ: Նրա գազելները կառուցվածքով պահպանեցին արևելյան դասականության ավանդույթները, սակայն բովանդակությամբ վերածվեցին ազգային ինքնատիպ խոսքի:

Սայաթ-Նովայի գրչով քնարերգությունը դարձավ ոչ միայն երաժշտական, այլ նաև փիլիսոփայական հնչերանգ ունեցող խոսք: Նա գրեց հայերեն, վրացերեն, պարսկերեն ու թուրքերեն՝ ցուցադրելով մշակութային խաչմերուկում ապրող մարդու մտածողության խորությունը: Նրա հայերեն տաղերն առանձնանում են լեզվի հղկվածությամբ, սիրո թեմայի հոգևոր և անձնական ընկալումներով:

Սայաթ-Նովան միախառնել է արևելյան դասականության ձևն ու հայկական ժողովրդական բանահյուսական շունչը՝ դառնալով կամուրջ անցյալի ավանդույթի և լուսավորության գաղափարների միջև:

Այսպիսով՝ հայ գրականությունը, սկսած իր սկզբնավորումից, ընթացել է արժեքների, ոճերի և թեմատիկ ընդլայնման ուղով: 5-րդ դարի պատմագիտական և հոգևոր գրքից մինչև Նարեկացու խոհերը, Ֆրիկի քննադատական քնարերգությունը, Քուչակի սիրային բանաստեղծությունները և Սայաթ-Նովայի համամարդկային սերը. այս բոլորը ստեղծել են մի հարուստ ու բազմաշերտ գրական ժառանգություն: Այս դասագիրքը կոչված է աշակերտին ներգրավելու այդ ստեղծագործական ճանապարհորդությանը՝ զարգացնելով ոչ միայն գիտելիք, այլև գեղարվեստական ընկալում, ճաշակ և ազգային հպարտություն:

ԲԱԺԻՆ 1. ԱՌԱՍՊԵԼ, ՎԻՊԵՐԳ, ԷՊՈՍ

Առաջին բաժնի ուսուցման նպատակները

Տեքստի ընկալում. խորացնել պատկերացումը տեքստում նկարագրված ազգային ինքնագիտակցման և արժեհամակարգի, ժամանակաշրջանի, պատմության, ազգային յուրահատկությունների, հերոսական պատումի մասին:

Տեքստի ուսումնասիրում. ձևավորել գիտելիքներ հեղինակի կյանքի, տեքստի վրա հեղինակի կենսագրության և ապրած ժամանակաշրջանի ազդեցության, տեքստի բառապաշարի, ոճի, կառուցվածքի, ժանրային առանձնահատկությունների, պատմողի դիտանկյան առանձնահատկությունների, հավերժական (արքետիպային) կերպարի՝ հերոսի, դիպաշարի, կոնֆլիկտի մասին:

Տեքստի ստեղծում. նպաստել ստացած գիտելիքը հիշողությամբ և սեփական խոսքով բանավոր և գրավոր կերպով վերարտադրելուն, խաղի, հնարավորության դեպքում՝ ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառմամբ մեկնաբանելուն:

Առաջին բաժնի ուսուցման վերջնարդյունքները

1-ին մակարդակ

- Ներկայացնի հեղինակի կենսագրությունը, ապրած ժամանակաշրջանը:
- Ցույց տա՝ ինչ կերպ են արտահայտվում տեքստում պատկերված ժամանակաշրջանը, միջավայրը:
- Ցույց տա ժանրային առանձնահատկությունները, տարբերակիչ գծերը:
- Ներկայացնի գրական կերպարի՝ հերոսի առանձնահատկությունները:
- Արժևորի տեքստի արդիականությունը անցյալում և այսօր:

2-րդ մակարդակ

- Ներկայացնի տեքստի գլխավոր և երկրորդական գաղափարը կամ գաղափարները:
- Վեր հանի հավերժական (արքետիպային) կերպարին՝ հերոսին բնորոշ հատկանիշները:
- Տարբերակի պատմողի դիտանկյան առանձնահատկությունները:
- Հիմնավորի սեփական տեսակետը՝ օրինակներ բերելով գրական երկից:
- Ստեղծագործաբար վերաշարադրի գրական երկի որևէ հատվածի բովանդակությունը:
- Բանավոր և գրավոր մեկնաբանի գրական երկը՝ ընդգծելով նրա արժեքը և արդիականությունը:

301 թվականին Հայաստանն աշխարհում առաջինն ընդունեց քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն: Այսպիսով՝ քրիստոնեությունը Հայաստանում դարձավ ոչ միայն պետական, այլև ազգային կրոն: Նրա հիման վրա ծաղկեց հայ միջնադարյան հոգևոր մշակույթը:

Քրիստոնության ընդունումից որոշ ժամանակ անց բուռն ծաղկում ապրեց նաև հայ գրականությունը, ինչին նպաստեց մեկ այլ կարևորագույն իրողություն՝ գրերի գյուտը:

Մինչ քրիստոնեական կրոնի ընդունումը, եկեղեցական պաշտոնեությունը 4-րդ դարում կատարվում էր օտար լեզուներով՝ հունարեն և ասորերեն: Նման պայմաններում հետ էր մղվում ազգային լեզուն՝ հայերենը, և արգելքներ էին ստեղծվում պետական կրոն դարձած քրիստոնեության բավարար ընկալման ու նրա հայացման ճանապարհին:

387 թվականին Հայաստանը բաժանվել էր երկու մասի: Երկրի մեծ մասը ենթարկվել էր Պարսկաստանի, մյուս մասը՝ Բյուզանդիայի գերիշխանությանը: Բյուզանդական մասում շուտով հայկական պետականությունը լիովին վերացավ, իսկ պարսկական մասում շարունակեց իր կիսանկախ գոյությունը մինչև 428 թվականը:

Պարսկաստանը, ձգտելով ձուլել հայությանը, ցանկանում էր Հայաստանում վերացնել քրիստոնեությունը և տարածել պարսկական կրոնը՝ գրադաշտականությունը, որը լիովին խորթ էր մեր ժողովրդի էությանը:

Բյուզանդիան, իր հերթին, ձգտում էր հայերին դարձնել հունադավան, Հունական եկեղեցու հետևորդ՝ նույնպես ցանկանալով մեր ժողովրդին կտրել իր ազգային արմատներից:

Նշված պայմաններում կենսական անհրաժեշտություն էր դառնում հայկական ինքնուրույն գրի ու գրականության ստեղծումը: Հակառակ դեպքում՝ իր լեզուն, կրոնը և պետականությունը կորցնելու եզրին կանգնած հայ ժողովուրդն առհասարակ կդադարեր գոյություն ունենալ:

Բոլոր այս խնդիրների մասին քաջ գիտակցել են ժամանակի հայոց իմաստուն այրերը, մասնավորապես՝ Մեսրոպ Մաշտոցը: Նա հայ միջնադարյան գրականության ակունքներին կանգնած մի վիթխարի ու լուսավոր անհատականություն էր:

Մեսրոպ Մաշտոց

Մեսրոպ Մաշտոց: Մեսրոպ Մաշտոցը ծնվել է 362 թվականի փետրվարի 17-ին Տարոն գավառի Հացեկաց գյուղում, կիսազնվական Վարդանի ընտանիքում: Ստացել է հունական կրթություն, տիրապետել է նաև պարսկերենին, ասորերենին, վրացերենին, աղվաներենին:

Մոտ 385–388 թվականներին Մաշտոցը հաստատվում է Հայոց Արշակունյաց թագավորության մայրաքաղաք Վաղարշապատում և պաշտոնավարում է Խոսրով Դ թագավորի արքունիքում որպես ատենադպիր ու թարգմանիչ, ապա նվիրվում է ռազմական գործին:

395–396 թվականներին Մաշտոցը դառնում է հոգևորական, քարոզիչ-վարդապետ և զբաղվում մանկավարժությամբ՝ իր շուրջը համախմբելով հետևորդների ու նորանոր աշակերտների:

Մաշտոցյան հանձարի ուժով, շուրջ 405 թվականին, Եդեսիայում արարվում են հայոց գրերը: Դրանք հայերենի հնչյունական համակարգը ձշտորեն արտահայտող, ինչպես նաև ուսուցման համար միանգամայն հարմար տառեր էին:

Եդեսիայում Մաշտոցը նորագյուտ 36 տառերը դասավորում է հունական այբուբենի հաջորդականությամբ, նրանց տալիս է անուններ (Այբ, Բեն, Գիմ..., Զե), որոշում թվային արժեքները (Ա = 1, Ժ = 10, Զ = 100), հաստատում ձախից աջ գրելաձևը՝ հորիզոնական եղանակով (հունարենի նման): Մեսրոպյան այբուբենը միջին դարերում համալրվեց **օ** և **ֆ** տառերով:

Մեսրոպյան տառերով առաջին հայերեն նախադասությունն է՝ «ՃԱՆԱԶԵԼ ԶԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ԵՎ ԶԻՐԱՏ, ԻՄԱՆԱԼ ԶԲԱՆՍ ՀԱՆՃԱՐՈՅ» (Ճանաչել իմաստություն և խրատ, իմանալ հանձարի խոսքերը):

Մեսրոպյան տառերով առաջին հայերեն նախադասությունն է՝ «ՃԱՆԱԶԵԼ ԶԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ԵՎ ԶԻՐԱՏ, ԻՄԱՆԱԼ ԶԲԱՆՍ ՀԱՆՃԱՐՈՅ»

(Ճանաչել իմաստություն և խրատ, իմանալ հանձարի խոսքերը):

Հայ գրերի գյուտը

Մեսրոպ Մաշտոցը վախճանվել է 440 թվականին Վաղարշապատում և թաղվել Օշական գյուղում, որը ժամանակի Հայոց հազարապետ Վահան Ամատունու կալվածքն էր: Երեք տարի անց Ամատունի իշխանն Օշականում եկե-

ղեցի է կառուցում և համազգային հանձարեղ գործչի աձյունը, որպես մասունք, տեղափոխում է այնտեղ: Այս դամբարան-եկեղեցին եղել և մնում է սրբազան ուխտատեղի:

Հայոց գրերի արարիչ Մեսրոպ Մաշտոցը հայալեզու-հայագիր դպրոցի ու հայ մանկավարժության հիմնադիրն է և հայ առաջին ուսուցչապետը՝ Սահակ Պարթևի հետ միասին: Ուստի 5-րդ դարի հայ դպրությունը կոչվում է **սահակ-մեսրոպյան**:

Օշականի Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի անունը կրող եկեղեցին

➤ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՍԿԵՂԱՐԸ

Հայ ազգային ինքնություն գրականություն հիմնելուց առաջ անհրաժեշտ է եղել հայացնել համաշխարհային գրավոր մշակույթի նվաճումները: Այս իսկ պատճառով Մեսրոպ Մաշտոցն ու Սահակ Պարթևն իրենց աշակերտների հետ միասին նախ ծավալել են թարգմանչական բեղուն գործունեություն: Սկսվել է թարգմանչաց շարժումը:

Բնականաբար առաջինը թարգմանվել է քրիստոնեական Սուրբ Գիրքը՝ Աստվածաշունչը, որը համարվում է «թարգմանությունների թագուհի»:

Նշենք, որ այդ ժամանակվա թարգմանված ստեղծագործությունների մի մասն այժմ աշխարհին հայտնի է միայն հայերեն թարգմանություններով, քանի որ դրանց հունարեն կամ ասորերեն բնագրերը չեն պահպանվել:

Թարգմանական գրականության հիման վրա շատ կարճ ժամանակամիջոցում երևան եկավ 5-րդ դարի *ինքնություն* հայ գրականությունը՝ *մատենագրությունը*: Այն ընդգրկում է տարբեր ժանրերով գրված կրոնական, պատմական, գիտական, գեղարվեստական երկեր:

405 թ. հայ գրերի գյուտին հաջորդած ժամանակաշրջանը, որ ընդգրկել է գրեթե ողջ 5-րդ դարը (երբ ժողովրդի և առանձին անհատների կողմից ստեղծվեցին կարևոր գրական հուշարձաններ), բազմաբնույթ ու բազմաափարուստ գրականության ստեղծման այդ դարաշրջանը կոչ-

վեց **Ոսկեդար**, իսկ ժամանակի գրական լեզուն ոսկեղենիկ **գրաբար** անվանվեց:

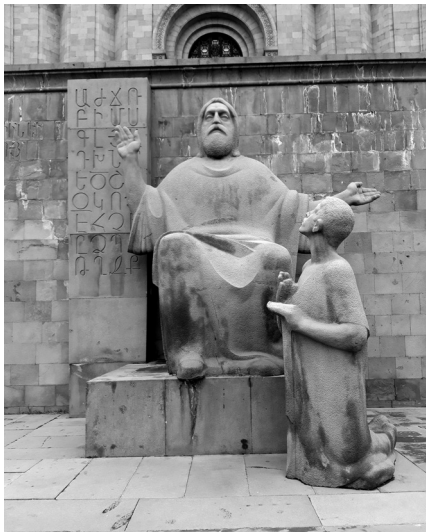
Ոսկեդարը կայացավ սահակ-մեսրոպյան առաջին աշակերտների շնորհիվ ևս, որոնք, բացի թարգմանություններ կատարելուց, գրեցին նաև իրենց սեփական երկերը:

Ոսկեդարում սկզբնավորված հայ գրականությունն իր էությամբ միջնադարյան է: Ոսկեդարի հայ գրականության առաջին հուշարձանները ստեղծեցին Մեսրոպ Մաշտոցն ու Սահակ Պարթևը: Նրանցից հետո հոգևոր երգեր և ճարտասանական գործեր հեղինակեցին նաև նրանց աշակերտները: Ժամանակի խոշոր աստվածաբան-փիլիսոփաներից հիշատակելի են Եզնիկ Կողբացին և Դավիթ Անհաղթը:

Ոսկեդարում ստեղծվեցին նաև ժամանակի գեղարվեստական արձակի մեկ այլ բնագավառը՝ ներկայացնող *վկայաբանական* և *վարքագրական* երկեր:

Վկայաբանությունները բովանդակում են քրիստոնեական հավատի համար զոհված և սրբացված մարդկանց նահատակությունը, իսկ **վարքերը**՝ սրբերի կյանքի պատմությունը:

Նշանավոր է Մեսրոպ Մաշտոցի աշակերտ Կորյունի «Վարք Մաշտոցի» երկը, որտեղ հեղինակը, հանձին իր մեծ ուսուցչի, կերտել է հայ կրթական, լուսավորական գործչի, գաղափարական հերոսի առաջին պատմական-գեղարվեստական կերպարը:

Մաշտոցի և Կորյունի հուշարձանը
Մատենադարանի բակում

5-րդ դարի հայ մատենագիրներից **Կորյունին** է բախտ վիճակվել գրելու «Վարք Մաշտոցի» վարքագրությունը, որը հայկական տառերով գրված առաջին աշխարհիկ բնույթի պատմական երկն է՝ նվիրված հայ մատենագրության հիմնադիր Մեսրոպ Մաշտոցի կյանքին ու գործունեությանը: Կորյունը, լինելով Մաշտոցի կրտսեր աշակերտներից մեկը, գրել է հայոց գրերի ծագման և դրանց ստեղծողի վարքի մասին:

Մաշտոցի մահից հետո (440 թ.) Կոր-

յունը մտածում է ձեռնարկել այդ գործը, և հենց այդ ժամանակ նա առաջարկություն է ստանում Մաշտոցի աշակերտ, կաթողիկոսական տեղապահ Հովսեփից՝ գրելու իրենց ուսուցչի կենսագրությունը և հայ գրերի ստեղծման պատմությունը: Կորյունը, քաջալերվելով նաև Մաշտոցի մյուս աշակերտներից, գրում է իր երկը և ավարտում 443 թվականին:

Դրանով Մաշտոցի երախտապարտ աշակերտներն անմահացրել են իրենց ուսուցչի անունն ու կատարած գործը՝ այն ժառանգություն թողնելով հետագա սերունդներին:

Պատմագրություն: Ոսկեդարի մատենագրության ամենահարուստ բաժինը պատմագրությունն է: Հայտնի են այս շրջանի հինգ խոշոր պատմիչներ՝ **Ագաթանգեղոս, Փավստոս Բուզանդ, Մովսես Խորենացի, Եղիշե, Ղազար Փարպեցի:** Նրանց երկերը պատմական մեծարժեք աշխատություններ են, որոնք ընդգրկում են հայ ժողովրդի պատմությանը վերաբերող կարևոր տեղեկություններ:

Պատմիչներն օգտագործել են ինչպես գրավոր, այնպես էլ բանավոր աղբյուրներ՝ հին բանահյուսության ոգով հյուսված վաղմիջնադարյան վիպերգեր, դյուցազներգական ասքեր: Այդպիսին է տարբեր վիպական գրույցներից բաղկացած «Պարսից պատերազմ» կոչված ավանդավեպը, որ պատկերում է հայ ժողովրդի երկարատև հերոսական պայքարը պարսկական բռնատիրության դեմ: Այդպիսին են նաև Հայաստանում քրիստոնեության տարածման, Գրիգոր Լուսավորչի, Հռիփսիմյան կույսերի և որոշ այլ դեպքերի ու դեմքերի շուրջ հյուսված գրույցներն ու ավանդությունները:

Ոսկեդարի պատմիչները հաճախ ձգտել են պատմական փաստերը շարադրել գեղարվեստական շնչով, պատկերավոր լեզվով, ճարտասանական հնարանքներով, ինչպես նաև հայրենասիրական ու ազատասիրական ոգով: Այդ երկերում հաճախ իրական անձինք հանդես են բերված իբրև պատմական-գեղարվեստական կերպարներ: Հետևաբար՝ 5-րդ դարի պատմագրական երկերը և դրանց հետևությամբ ու խոր ազդեցությամբ գրված հետագա պատմությունները, հավաստի սկզբնաղբյուրներ լինելով հանդերձ, հայ միջնադարյան գեղարվեստական արձակի յուրօրինակ նմուշներ են: Երկրի և հայ ազգի համար ստեղծված տվյալ դժվար իրավիճակում հայ գրերի գյուտը դարձել էր այն միակ ելքը, որ կօգներ պահպանել երկու մասի բաժանված և օտար տիրապետության տակ գտնվող ժողովրդի ինքնությունը, մշակութային ու կրոնական միասնությունը: Այս պայմաններում Մեսրոպ Մաշտոցը ձեռնամուխ է լինում հայ գրերի ստեղծ-

մանը, որի շնորհիվ զարգանում է հայ ինքնուրույն գրականությունը:

Կորցնելով պետական անկախությունը՝ հայ ժողովուրդը կորցրեց այն կարևոր լծակը, որով պաշտպանվում էր ռազմատենչ հարևաններից:

Մեր ժողովրդի համար այդ օրհասական պահին հայ գործիչները հուժկու շարժում սկսեցին՝ ապահովելու հայության մշակութային անկախությունը: Ստեղծվեց ազգապահպանության մի նոր ու հզոր զենք՝ ի դեմս հայոց գրերի: Դրանք հայ ժողովրդին հարատևություն ու կենսունակություն պարգևեցին հետագա՝ փորձություններով լի դարերի ընթացքում: Հայ ժողովրդի հանձարեղ զավակ Մեսրոպ Մաշտոցի ձեռամբ ստեղծված հայոց գրերով մինչև օրս գրում ու կարդում ենք:

Մինչև Մեսրոպ Մաշտոցը, հայերն ստեղծել են հարուստ ու ճոխ բանահյուսություն, բայց արքունի գրագրության մեջ օգտագործել են հունարենը, ասորերենը և պարսկերենը: Անշուշտ, գոյություն են ունեցել նախամեսրոպյան գիր ու գրականություն, սակայն դրանք, կենտրոնացած լինելով մեհյաններում և սահմանափակ կիրառվելով, քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու շրջանում հեթանոսական մյուս արժեքների հետ ոչնչացվել են:

Վիճակը քիչ էր փոխվում հայերեն բանավոր թարգմանությունից, քանի որ այդքան էլ շատ չէին օտար լեզուներին տիրապետողները, որպեսզի կարողանային միանգամից թարգմանություն կատարել մայրենի լեզվով: Ավելին՝ հունարենը պարսից արքունիքը դիտում էր որպես թշնամի երկրի լեզու և արգելում էր դրա կիրառումը՝ փոխարենը պարտադրելով պարսկերենը, իսկ որպես եկեղեցական լեզու մնում էր դարձյալ անհասկանալի ասորերենը:

Դրան գումարվեց 4-րդ դարի վերջին Մեծ Հայքի թագավորության բաժանումը Սասանյան Պարսկաստանի և Հռոմեական կայսրության միջև, այնուհետև՝ Հայաստանի արևմտյան մասում թագավորական իշխանության վերացումը: Այդ ամենը նշանակում էր, որ արդեն վտանգված էր հայ Արշակունիների թագավորության գոյությունը, դրանով իսկ՝ հայ ժողովրդի պետականորեն երաշխավորված պետական և մշակութային կյանքը:

Մայրենի լեզվով հոգևոր գրականության պակասը սպառնում էր հենց իր՝ Հայ առաքելական եկեղեցու գոյությանը: Հենց այդ տագնապալի ժամանակաշրջանում Մեսրոպ Մաշտոցին էր վերապահված հայոց ինքնության հզոր դրսևորումներից մեկի՝ գրերի գյուտի առաքելությունը:

4-րդ դարի վերջին մայրենի լեզվով գիր և գրականություն ունենալն ազգապահպան խնդիր էր դարձել: Հայերեն գրավոր լեզուն կենսական անհրաժեշտություն էր թե՛ պետության, թե՛ եկեղեցու և դրանով իսկ՝ ներկա և ապագա սերունդներին դաստիարակելու ու կրթելու համար: Հայաստանում քրիստոնությունը պետական կրոն հռչակվելուց հետո հայոց լեզվով եկեղեցական գրականության բացակայությունը, առավել ևս Աստվածաշնչի՝ աստրերենով և հունարենով ընթերցումները ժողովրդի լայն խավերին անհնարին էին դարձնում ծանոթանալու քրիստոնեական վարդապետությանը և յուրացնելու այն: Այս բոլորը և գրերի գյուտը նախապայման ստեղծեցին հայ ինքնուրույն գրականության, հատկապես՝ պատմագրության զարգացման համար:

Հայ պատմագրության առաջին աշխատությունները գրվել են 5-րդ դարում:

Ոսկեդարի հայ պատմիչների երկերը նաև գեղարվեստական գործեր են: Ժամանակի առաջին պատմագրական հուշարձանը **Ագաթանգեղոսի** «Պատմութիւն Հայոց» երկն է: Պատմության հեղինակը, որի իսկական անունը հայտնի չէ, իր երկն ավելի արժանահավատ դարձնելու համար, իրեն համարել է Տրդատ Գ թագավորի քարտուղարը:

Այդ ժամանակների, ինչպես նաև հետագա սերունդների համար շատ է կարևորվում Ագաթանգեղոսի Պատմությունը:

Ագաթանգեղոսը պատմական տեղեկություններին զուգահեռ ներկայացնում է քրիստոնյա սրբերի կյանքը: Նրա պատմությունը հարուստ նյութ է պարունակում հայոց հեթանոսական կրոնի վերաբերյալ:

Օգտվելով այդ երկից՝ Պատմահայր Մովսես Խորենացին բազմիցս հիշատակել է նրա հեղինակին՝ Ագաթանգեղոսին, և գովաբանել իբրև «Տրդատի ճարտար քարտուղար»:

Ագաթանգեղոսի երկն ընդգրկում է հայ ժողովրդի պատմության մի շրջանը՝ 3-րդ դարի վերջերից մինչև 4-րդ դարի առաջին երեսնամյակը: Հեղինակն օգտագործել է նաև բանավոր ավանդություններ: Նա «Պարսից պատերազմ» ավանդավեպից պատմում

Ագաթանգեղոսի պատկերը Մոսկվայի Ս. Պայծառակերպություն մայր տաճարի պատին

է որոշ գրույցներ Խոսրով և Տրդատ թագավորների մասին: Այնուհետև գրավոր և բանավոր աղբյուրների հիման վրա շարադրում է Գրիգոր Լուսավորչի վարքը, քրիստոնեական հավատի համար վերջինիս կրած բազում չարչարանքներն ու Խոր վիրապում բանտարկվելը:

Գրքի երկրորդ մասում պատմվում է Հռիփսիմյան կույսերի վկայաբանությունը՝ դարձյալ հիմք ընդունելով բանավոր ավանդությունները: Քրիստոնեություն ընդունած Հռիփսիմեն և Գայանեն, իրենց ընկերուհիների հետ հալածվելով, փախչում են դեռևս հեթանոս Բյուզանդիայից և հաստատվում Հայաստանում: Բայց այստեղ էլ նրանք հալածվում են և սպանվում Տրդատ արքայի հրամանով, որը նույնպես հեթանոսության հետևորդ էր:

Մեծ արժեք է ներկայացնում հատկապես Պատմության չորրորդ բաժինը, որտեղ նկարագրվում է քրիստոնեության տարածումը Հայաստանում: Դա այդ մեծ իրադարձության վերաբերյալ առաջին ստույգ վկայությունն է՝ չնայած հրաշապատում դրվագների առկայությանը: Այստեղ չափազանց կարևոր տեղեկություններ են տրվում 4-րդ դարի սկզբին Հայաստանի ներքին կյանքի, հեթանոսական աստվածների ու նրանց պաշտամունքային վայրերի մասին:

Չորրորդ բաժնում է գետեղված Գրիգոր Լուսավորչի ընդարձակ տեսիլքը (երազը): Հայոց առաջին քրիստոնյա առաջնորդի առջև բացվել են երկնքի դռները, և Քրիստոսի լույսն իջել է Վաղարշապատում: Այստեղ էլ Լուսավորիչը կառուցել է տալիս հայ խոշորագույն եկեղեցին՝ Էջմիածնի Մայր տաճարը (այստեղ պարզ է դառնում Էջմիածին անվան իմաստը. Էջ Միածին – իջավ Միածինը՝ Քրիստոսը):

Փավստոս Բուզանդը մեզ հայտնի երկրորդ պատմիչն է: Ազաթանգեղոսից հետո նա ևս գրել է «Հայոց պատմություն» խորագրով հայտնի պատմագրական երկը:

Փավստոսի «Հայոց պատմությունը», ժամանակագրական առումով, Ազաթանգեղոսի գրքի շարունակությունն է. ընդգրկում է 310-ական թվականներից մինչև Հայաստանի բաժանումը Պարսկաստանի և Բյուզանդիայի միջև (387 թ.):

Այս երկը գրեթե ամբողջովին շարադրված է բանավոր գրույցների, հատկապես «Պարսից պատերազմ» ավանդավեպի հիման վրա: Այդ գրույցները մատուցված են քրիստոնեական գաղափարներ քարոզող խրատներով ու հրաշապատումներով:

Բուզանդի Պատմության մեջ պատկերված են ժամանակի արտաքին

և ներքին ուժերի բախումները: Հետաքրքիր է հատկապես «Պարսից պատերազմ»-ից քաղված այն դրվագը, որ ներկայացնում է պարսից Շապուհ արքայի հանդիպումն ու զրույցը նենգորեն իր պալատ բերված հայոց թագավոր Արշակի և սպարապետ Վասակ Մամիկոնյանի հետ:

Բուզանդը ցավով է գրում. «Այդ ժամանակ և այնուհետև Հայոց թագավորությունը բաժանվեց, ցրվեց, նվազեց, իր նախկին մեծությունը ընկավ»:

Հաջորդ պատմիչը **Եղիշեն** է, որը գրել է «Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմի» («Վարդանի և Հայոց պատերազմի մասին») երկը: Որպես ականատես-պատմիչ՝ Եղիշեն իր Պատմությունը սկսում է՝ ասելով. «Ահա, կամքիս հակառակ, արտասովոր ողբերով շարադրում ենք այն բազմաթիվ հարվածները, որոնց մեջ հենց մենք էլ ընկանք՝ ականատես լինելով»:

Ո՞րն է այս ստեղծագործության պատմական հիմքը:

Պարսկաստանը, վերացնելով Արշակունյաց թագավորությունը և Հայաստանը կիսանկախ մարզպանական երկրի վերածելուց հետո, ձգտում է վերացնել նաև հայոց ներքին ինքնավարությունը և հայության մեջ բռնությամբ տարածել պարսկական կրոնը: Հատկապես Հազկերտ Բ-ի օրոք չափազանց ծանրանում է Հայաստանի վրա դրված հարկային լուծը, սահմանափակվում կամ վերացվում են հայ նախարարների իրավունքները: Հազկերտն առանձին հրովարտակով առաջարկում է հայերին հրաժարվել քրիստոնեությունից և ընդունել զրադաշտականություն: Հայ աշխարհիկ և հոգևոր տերերը, սակայն, մերժում են այդ առաջարկը, համախմբվում են սպարապետ Վարդան Մամիկոնյանի շուրջը և ապստամբում պարսից բռնակալության դեմ:

451 թվականի մայիսի 26-ին Տղմուտ գետի ափին հայկական զորքը վճռական հակահարված է տալիս թշնամուն: Թեև ճակատամարտի ժամանակ շատերի հետ հերոսաբար զոհվում է նաև Վարդան Մամիկոնյանը, բայց պարսից արքունիքն այդ ահեղ դիմադրությունից հետո ստիպված է լինում հետ քաշել իր զորքերը, հրաժարվել հավատափոխության ծրագրից, թեթևացնել հարկերը և ճանաչել մարզպանական Հայաստանի ներքին ինքնավարությունը:

Իր այս մատյանը Եղիշեն համարել է «սիրելիների համար մխիթարություն, հուսացողներին՝ հույս, քաջերին՝ քաջալերություն, որոնք հոժարակամ հարձակվում են մահվան վրա»:

Ագաթանգեղոսի, Փավստոս Բուզանդի և Եղիշեի պատմական երկե-

րի շարունակողն է **Ղազար Փարպեցին**: Ղազար Փարպեցին նույնպես գրել է «Հայոց պատմություն», որն ընդգրկում է շուրջ հարյուր տարվա ժամանակաշրջան՝ սկսած Հայաստանի մասնատումից, երբ, ինչպես նա պատկերավոր կերպով ասել է. «Հայոց աշխարհը հնացած ձորձի նման պատռվելով՝ երկու ծվենի բաժանվեց»: Պատմիչը շարադրել է վերջին Արշակունի թագավորի գահակալության ժամանակաշրջանի պատմությունը, Պարսկաստանի հայամերժ քաղաքականության հետևանքով Արշակունյաց թագավորության անկումը (428 թ.), Սահակ Պարթևի ու Մեսրոպ Մաշտոցի գործունեության վերջին շրջանը:

Փարպեցու Պատմության մեջ ընդարձակ անդրադարձ կա նաև Վարդանանց պատերազմին:

Հատկապես արժեքավոր է Փարպեցու Պատմության վերջին դրվագը, որտեղ հեղինակը, իբրև ականատես, մանրամասն նկարագրում է 460–480–ական թվականների պատմական իրողությունները, մասնավորապես՝ պարսից բռնատիրության դեմ նոր ապստամբությունը՝ Վահանանց պատերազմը (481–484 թթ.):

Փարպեցին ձգտել է գրել ստույգ պատմություն, ուստի ձշտել է իր ձեռքին եղած բոլոր աղբյուրներն ու ականատեսների վկայությունները: Արտահայտիչ լեզվով, հետաքրքիր մանրամասներով ու կենդանի նկարագրություններով այս երկը ևս Ոսկեդարի պատմական-գեղարվեստական արձակի խոշոր հուշարձաններից է:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՊՐՈՆՔՆԵՐ

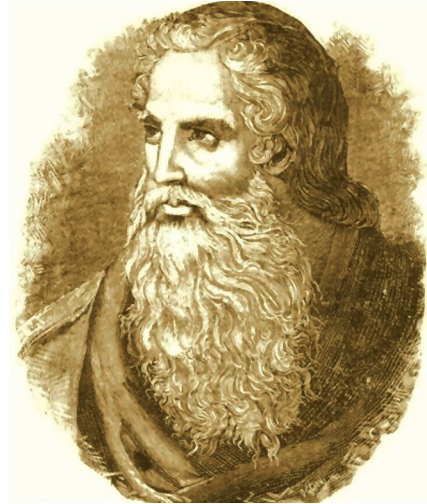
1. Երբ Հայաստանը քրիստոնեությունը հռչակեց որպես պետական կրոն:
2. Ինչի՞ շնորհիվ ծաղկեց հայ միջնադարյան հոգևոր մշակույթը:
3. Ինչո՞վ էր պայմանավորված հայկական գրի ու գրականության ստեղծման անհրաժեշտությունը:
4. Ինչ դեր ունեցավ Մեսրոպ Մաշտոցը հայ գրի ու գրականության ստեղծման գործում:
5. Կենսագրությունից ելնելով՝ գնահատիր Մաշտոցի կյանքն ու ստեղծագործությունը նրա ապրած ժամանակաշրջանի համատեքստում:
6. Արտահայտիր սեփական կարծիք Մաշտոցի կյանքի մասին և նրա կյանքի պատմությունը կապի՞ր իրականության ու ժամանակաշրջանի անցուդարձի հետ: Օգտվիր նաև այլ աղբյուրներից (խմբային աշխատանք):
7. Գնահատիր Մեսրոպ Մաշտոցի ծավալած գործունեությունը:

8. Ներկայացրո՛ւ գրերի գյուտի պատմական հիմքերը և ստեղծման անհրաժեշտությունը:
9. Մեկնաբանի՛ր՝ 5-րդ դարը ինչու կոչվեց հայ գրականության Ոսկեդար:
10. Ի՞նչ նշանակություն ունի Ագաթանգեղոսի Պատմությունը հետագա հայ պատմագրության և գրականության համար, և ո՞րն է նրա գեղարվեստական արժեքը: Ներկայացրո՛ւ դիրքորոշումդ:
11. Ժամանակագրական առումով Բուզանդի «Հայոց պատմությունը» պատմական ո՞ր ժամանակաշրջանն է ընդգրկում:
12. Ո՞րն է Եղիշեի լավագույն ստեղծագործությունը, և ո՞րն է այդ ստեղծագործության պատմական հիմքը:
13. Ինչո՞ւ է Եղիշեն իր Պատմությունը սկսում այսպես. «Ահա, կամքիս հակառակ, արտասվալից ողբերով շարադրում ենք այն բազմաթիվ հարվածները, որոնց մեջ հենց մենք էլ ընկանք՝ ականատես լինելով»:
14. Ինչո՞ւ է հեղինակն իր մատյանը համարել «սիրելիների համար մխիթարություն, հուսացողներին՝ հույս, քաջերին՝ քաջալերություն, որոնք հոժարական հարձակվում են մահվան վրա»:
15. Ներկայացրո՛ւ Կորյունի «Վարք Մաշտոցի» ստեղծագործության պատմական նշանակությունը:
16. Մեկնաբանի՛ր պատմիչներից որևէ մեկի երկը՝ ընդգծելով նրա արժեքը և արդիականությունը:

ՄՈՎՍԵՍ

ԽՈՐԵՆԱՑԻ

(410 - 490)

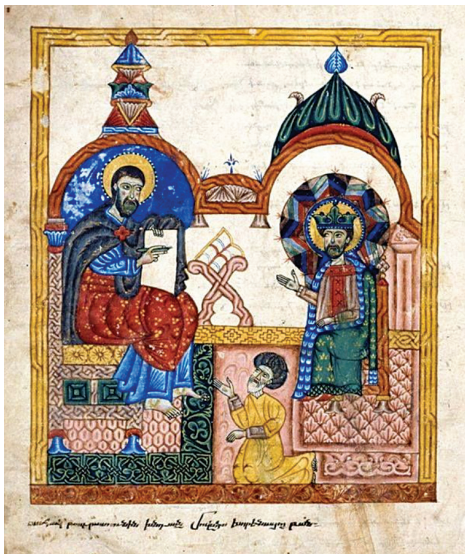

Մովսես Խորենացին բացառիկ ու հանձարեղ անուն է հայոց պատմության մեջ: Նրան մեծարել են Պատմահայր, Քերթողահայր, Մեծն Մովսես, Տիեզերահռչակ, Սուրբ Մովսես պատվանուններով:

Խորենացին սերունդներին է թողել ազգի պատմությունը՝ սկսելով անհիշելի ժամանակներից, առասպելական պատմություններից մինչև իր ապրած ժամանակաշրջանը՝ 5-րդ դարը: Նրանից առաջ որևէ մեկն այսպիսի պատմություն չէր գրել: Ընդունված է համարել, որ Խորենացին հայերին տվեց իրենց ծննդյան վկայականը: Նա բացատրեց, թե ովքեր են հայերը, ինչ ծագում ունեն, որտեղից են գալիս:

Բանասեր, լեզվաբան Ստ. Մալխասյանցը այսպես է բնութագրել Պատմահորը. «Խորենացին առաջինը եղավ, որ գրեց հայ ազգի սիստեմական պատմությունը սկզբից մինչև իր ժամանակները... Սա մի ծննդյան վկայական էր մեր ազգի համար, որ մինչև այդ ժամանակ չգիտեր, թե ով է ինքը և ինչ ծագում ունի: Կապելով հայ ազգի սկզբնավորումը Սուրբ Գրքի հետ, ծագեցնելով հայերին Հաբեթի ցեղից՝ նա հայ ազգի համար ստեղծեց պատվավոր տեղ մյուս հին ազգերի շարքում»:

Իսկ ֆրանսիացի հայագետ Ֆրեդերիկ Ֆեյդի կարծիքով. «Խորենացու «Պատմություն Հայոց»-ը գրված է խորունկ հայրենասիրությամբ... Խորենացին չբավարարվեց միայն ժամանակագրություն գրելով: Նա կամեցավ ստեղծել իր ազգի պատմությունը: Այդ նպատակով օգտվեց հույն, պարսիկ, ասորի, քաղդեացի այն պատմիչների աշխատություններից, որոնց գործերը կարողացավ ուսումնասիրել: Մովսես Խորենացին ամենաբարեխիղճ մատենագիրներից է՝ հայ թե օտար... Նա որոնում էր այն փաստերը, որոնք պետք է հաստատեին պատմական ճշմարտությունը»:

Մովսես Խորենացու պատկերը
14-րդ դարի հայկական ձեռագրի վրա

արարել էր հայոց գրերը: Եդեսիայում նա որոշ ժամանակ ուսումնասիրում է տեղի հարուստ գրադարանները, ծանոթանում ասորական մատենագրությանը:

Ալեքսանդրիայում կատարելագործվելուց հետո Խորենացին իր ընկերների հետ նավարկում է դեպի Հունաստան: Սակայն ծովային սառտիկ քամիները նրանց նավը քշում են դեպի Իտալիայի ափերը: Հայերիտասարդներն այցելում են Հռոմի սրբավայրերը, այնուհետև մեկնում են Աթենք: Ձմեռն այնտեղ անցկացնելուց հետո ճանապարհվում են Կոստանդնուպոլիս:

Աշխարհ տեսած և գիտության լույսով լցված հայրենակարոտ երիտասարդների խումբը, 5-6 տարվա բացակայությունից հետո՝ շուրջ 440 թվականին, վերադառնում է Հայաստան: Սակայն այդ ժամանակ նրանց սիրելի ուսուցիչները՝ Սահակ Պարթևը և Մեսրոպ Մաշտոցը, այլևս չկային:

Մոավոր հարուստ պաշարով հայրենիք վերադարձած Խորենացին լծվում է ստեղծագործական եռանդուն աշխատանքի, կատարում է կարևոր թարգմանություններ, գրում ինքնուրույն մեծարժեք երկեր: Սակայն այս լուսավոր գործիչը ևս ենթարկվել է հալածանքի: Բարեբախտաբար,

ծնվել ու ապրել է մոտավորապես 410-490 թվականներին, հավանաբար՝ Սյունիքի Խորյան (մեկ այլ վարկածով՝ Տարոն գավառի Խորնի) գյուղում:

Վաղարշապատի դպրոցում աշակերտել է Մեսրոպ Մաշտոցին և Սահակ Պարթևին, յուրացրել է հունարեն և ասորերեն լեզուները:

Շուրջ 435 թվականին ուսանողների մի խմբի հետ ուղարկվել է Ալեքսանդրիա՝ ուսումը շարունակելու: Իր ընկերների հետ նա հարավային երկրները շրջագայելով՝ հասնում է Եդեսիա, որտեղ Մեսրոպ Մաշտոցն

նա ունեցել է նաև գնահատողներ ու աջակիցներ: Այդպիսին էր ժամանակի կաթողիկոս Գյուտ Արահեզացին (461–478), որը Խորենացու ուսումնակիցն ու գաղափարակիցն էր և հովանավորելով նրան՝ ձեռնադրել էր Բագրևանդի և Արշարունիքի միացյալ թեմի առաջնորդ: Ճարտասանության ու երգեցողության մեջ խորացած Խորենացուն ներկայացվել է շարականներ ստեղծելու մի խոշոր ծրագիր: Խորենացին այն իրագործել է 460–ական թվականներին:

Մովսես Խորենացուն գնահատել է նաև ժամանակի ազդեցիկ աշխարհիկ տերերից մեկը՝ նշանավոր ռազմական գործիչ իշխան Սահակ Բագրատունին, որը Վահանանց պատերազմի հերոսներից էր: Նրա պատվերով է Խորենացին 470–ական թվականներին գրել իր «Պատմություն Հայոց»-ը:

Մովսես Խորենացի՝
Խորհուրդ մեծ և
սքանչելի

▶ ՄՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մովսես Խորենացու անունով մեզ հասել են մի շարք թարգմանական և հոգևոր երկեր՝ «Վարդավառի խորհրդի մասին», «Սրբուհի Աստվածածնի և նրա պատկերի պատմությունը», «Սուրբ Հռիփսիմյանների պատմությունը» և այլն:

Մովսես Խորենացին հունարենից թարգմանել է մի շարք աստվածաբանական ճառեր: Սակայն նրա լավագույն թարգմանական աշխատանքը Ալեքսանդր Մակեդոնացու կյանքի պատմությունը ներկայացնող երկն է: Խորենացին համալրել է Մեսրոպ Մաշտոցի և Սահակ Պարթևի գրած հոգևոր շարականները՝ ստեղծելով բազմաթիվ նոր երգաշարեր՝ դառնալով սահակ–մեսրոպյան հանձարով հիմնադրված հայ անհատական բանաստեղծության առաջատարը:

Իր արձակ ճարտասանական գործերի և շարականների համար Խորենացին արժանիորեն կոչվել է Քերթողահայր:

Մովսես Խորենացու հարուստ գրական ժառանգության մեջ ամենաարժեքավորը «Պատմություն Հայոց»-ն է, որը հայ պատմագրության գլուխգործոցն է՝ Ոսկեդարի մատենագրության թագն ու պսակը: Այս անգուգական պատմական երկի համար Քերթողահայրը մեծարվել է նաև Պատմահայր պատվանունով:

Խորենացին խանդավառությամբ է ընդունել Հայոց պատմություն գրելու Սահակ Բագրատունու առաջարկը: Նա ինքն էլ մտադիր էր ստեղծել մի այդպիսի պատմական երկ, քանի որ ձեռքի տակ ուներ ուսանողական տարիներից հավաքած բոլոր անհրաժեշտ նյութերը: Խորենացին առաջինն է եղել, որ գրել է ամբողջական հայոց պատմություն՝ սկսելով նախապատմական (հեթանոսական) ժամանակներից, մինչև 5-րդ դարի առաջին կեսը:

Պատմահայր Մովսես Խորենացին առանձնանում է հայ պատմագիրների շարքում: Սահակ Բագրատունու մեկենասությամբ գրված նրա «Հայոց պատմություն»-ը մի զարմանահրաշ ստեղծագործություն է, որն ընդգրկում է հայոց պատմությունը՝ սկսած մեր ժողովրդի ծագումից մինչև 5-րդ դարի կեսերը: Պատմահայրն ի մի է բերել և սերունդներին թողել հայ ժողովրդի առաջին ամբողջական պատմությունը, որը բաժանել է երեք գրքի.

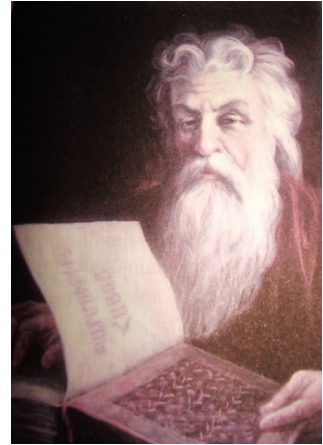
- առաջին գրքում պատմվում է Հայկ Նահապետի և նրան հաջորդած սերունդների կատարած գործերի մասին,
- երկրորդ գրքում հանդես են գալիս հայոց մեծ բարեփոխիչներ Վաղարշակ և Արտաշես թագավորները, տրվում է մի շարք այլ թագավորների գործունեությունը,
- երրորդ գիրքը, որ նվիրված է Հայաստանի 4-5-րդ դարերի պատմությանը, ավարտվում է «Ողբ»-ով, որտեղ հեղինակը սգում է Հայոց թագավորության անկումը և քննադատում հայ հասարակության արատները:

Պատմահայրն օգտվել է ոչ միայն նախորդ հայ հեղինակների գործերից, այլև օտար հեղինակների երկերից, ինչպես նաև Աստվածաշնչից: Նրա երկը մեզ է հասցրել ժողովրդական բանահյուսության շատ նմուշներ՝ Հայկի և Բելի պատմությունը, Արայի և Շամիրամի ավանդազրույցը, Վահագնի ծննդյան երգը, Արտաշես արքային ձոնված երգերը և այլն: Ի տարբերություն իրեն նախորդած կամ հաջորդած շատ հեղինակների՝ նա աշխատել է իր օգտագործած նյութերի պատմական մասերը զատել առասպելականից:

Պատմահայրը հայ ժողովրդի պատմությունը գրել է հարևան ժողովուրդների պատմության ընդհանուր հենքի վրա, և դրա շնորհիվ նրա երկը հարուստ նյութ է պարունակում նաև Վիրքի, Աղվանքի, Պարսկաստանի, Ասորիքի մասին:

Մովսես Խորենացին հայ ժողովրդին տվել է հետևյալ բնութագիրը. «Թեպետ մենք փոքր ածու (փոքրաքանակ ժողովուրդ) ենք և թվով քիչ և շատ անգամ օտար թագավորությունների կողմից նվաճված, բայց և այնպես մեր երկրում էլ գրելու և հիշատակելու արժանի շատ սխրագործություններ են կատարվել...»:

Մովսես Խորենացին և իր «Հայոց պատմություն»-ը

Մովսես Խորենացու «Պատմութիւն Հայոց»-ը ամբողջ միջնադարում ծառայել է որպես դասագիրք, որով հայրենասիրական ոգով դաստիարակվել են հայ ժողովրդի տասնյակ սերունդներ: Նրան ժողովուրդը անվանել է մեծ իմաստուն և բանաստեղծ: Պատմահոր անունը հայտնի է ամբողջ աշխարհին, իսկ նրա գործը թարգմանվել է աշխարհի բազմաթիվ լեզուներով:

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

Ի՞նչ է առասպելը

Առասպելը (միֆ) (հուն.-խոսք, ասք, ավանդություն) ժողովրդական բանահյուսության վիպերգական ժանրերից մեկն է, որի մեջ գերբնական ու չափազանցված ձևով արտացոլվել են հնագույն ժողովուրդների կյանքի կարևորագույն դեպքերը, աշխարհի վերաբերյալ մարդկանց պատկերացումներն ու ընկալումները:

Առասպելների հիմքում հիմնականում ընկած են եղել տվյալ ժողովրդի կյանքում տեղի ունեցած իրական դեպքերը, սակայն բնության դեմ դեռևս անգոր մարդն իր մտածողությամբ երևույթները բացատրել է որպես աստվածների ու ոգիների գերբնական ուժի արտահայտություն: Այդ պատճառով էլ իրական հիմք ունեցող դեպքերի ու հերոսների պատմությունն ի սկզբանե ընդունել է չափազանցված և գերբնական բնույթ: Չնայած դրան, առասպելներն օգնում են որոշակի պատկերացում կազմելու հնագույն ժողովուրդների, հատկապես նախագրային շրջանի պատմության վերաբերյալ:

Աշխարհում մեծ ճանաչում ունեն Անթեյի, Պրոմեթևսի, Հերակլեսի, Իկարի մասին և այլ հին հունական առասպելներ, որոնց մեջ բա-

նաստեղծորեն արտահայտվում են հին հույների աշխարհըմբռնումն ու գեղարվեստական մտածողությունը: Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» շնորհիվ պահպանվել և մեզ են հասել հայ ժողովրդի ստեղծած «Հայկ և Բել», «Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ», «Վահագնի ծնունդը», «Տորք Անգեղ» առասպելները: Առասպելներից շատերը հետագայում ենթարկվել են գրական մշակման (օրինակ՝ Էսքիլեսի «Շղթայված Պրոմեթևսը», Սոփոկլեսի «Էդիպ արքան» հունական գրականության մեջ, Ն. Զարյանի «Արա Գեղեցիկը», Ղ. Աղայանի «Տորք Անգեղը», Հովհ. Հովհաննիսյանի «Վահագնի ծնունդը», «Արտավազդը» հայ գրականության մեջ և այլն):

◆Բնչ է վիպերգը

Վիպերգը հայ հին բանահյուսական ժանր է, որն արտացոլում է իրական պատմական իրադարձություններ: Հաճախ վիպերգերը, աղերսվելով առասպելներին, կոչվել են նաև «երգք առասպելաց»: Հայ հին վիպերգերի համար նյութ են ծառայել Ք.ծ.ա. II-I դդ. Հայաստանում տեղի ունեցած պատմական իրադարձությունները: Արտաշես Ա-ի, Տիգրան Մեծի, նրա որդի Արտավազդի, թոռ Արտաշեսի և հայոց մյուս թագավորների մասին երգերն ու զրույցները, միահյուսվելով նախորդ դարերում ստեղծված երգերին ու առասպելներին, վերածվել են վիպերգերի: Մովսես Խորենացու վկայությամբ՝ վիպերգերի մի մասն անգիր արտասանվել կամ պատմվել է, իսկ մյուս մասը՝ երգվել: Առավել հայտնի վիպերգերն են՝ «Տիգրան և Աժդահակ», «Արտաշես և Սաթենիկ», «Արտաշես և Արտավազդ», «Վարդգես Մանուկ» և այլն:

Այդ պատմությունները ներկայացնում են ժողովրդի կյանքը, նրա մտածողությունն ու ձգտումները, պայքարը ազատության համար:

> ԱՈԱՍՊԵԼՆԵՐԻ ՈՒ ՎԻՊԵՐԳԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԻՍՔԵՐԸ

Խորենացու «Հայոց պատմություն»-ը բաղկացած է երեք մասից. հեղինակը դրանք կոչել է գրքեր: Առաջին գիրքը՝ «Հայոց մեծերի ծննդաբանությունը», ընդգրկում է հայ ժողովրդի նախասկզբնական պատմությունը՝ հիմք ընդունելով հնագույն առասպելներն ու վիպերգերը:

Պատմահայրն օգտագործել է բազմաթիվ բանահյուսական և քառասունից ավելի գրավոր աղբյուրներ՝ մեծ մասամբ օտար հեղինակների: Խորենացին հին բանահյուսական ստեղծագործությունները ևս օգտա-

գործել է որպես աղբյուր՝ գտնելով դրանց պատմական հիմքերը, զատորոշելով առասպելն իրականից, երբեմն համեմատելով հայ և օտար դիցաբանություններն ու առասպելական հերոսներին:

Կարողանալով հին աղբյուրներից վերականգնել պատմական ձմարտությունը՝ նա ցույց է տվել մեր ժողովրդի հնագույն ծագումը և հերոսական անցյալը:

Խորենացին է հաղորդել մեզ ամպրոպի, պատերազմի և քաջության աստված վիշապաքաղ Վահագնի, կիսաստված Տորք Անգեղի մասին առասպելները, «Հայկ և Բել», «Արամ», «Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ», «Տիգրան և Աժդահակ», «Արտաշես և Արտավազդ» վիպերգերը:

Պատմահայրը գողթան երգիչ-գուսաններից գրի է առել վիշապաքաղ Վահագնի ծնունդը պատկերող մեզ հայտնի հնագույն երգը և վկայել, որ նրա քաջագործությունները շատ նման են Հերակլեսի սխրանքներին:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՑՄԱՐՍՔՆԵՐ

1. Ո՞վ է Մովսես Խորենացին: Նշիր նրա ապրած ժամանակաշրջանը:
2. Ո՞ր երկն է անվանվում հայ պատմագրության գլուխգործոց: Ինչո՞ւ:
3. Ցույց տուր բանահյուսության և գրական երկի տարբերակիչ առանձնահատկությունները՝ օրինակներ բերելով:
4. Գտիր նմանություններ, ընդհանրություններ և տարբերություններ առասպելի ու վիպերգի միջև (Վենի տրամագիր):
5. Ո՞ւմ պատվերով է պատմիչը գրել «Հայոց պատմություն» աշխատությունը:
6. Խորենացին «Հայոց պատմության» ո՞ր գրքում է ընդգրկում հայ ժողովրդի նախասկզբնական պատմությունը՝ հնագույն առասպելներն ու վիպերգերը:
7. Արժևորիր հեղինակի կատարած դերը ազգային մշակութային արժեքների պահպանման գործում: Օրինակներով հիմնավորիր մեկնաբանությունդ (գործնական աշխատանք):

ԼՐԱՅՈՒՑԻՉ ԵՅՈՒԹ

«Արտաշես և
Արտավազդ»

«Տորք Անգեղ»

ՄՐԱ ՓԵՂԵՑԻԿ ԵՎ ՇԱՄԻՐԱՍ

(ըստ Մովսես Խորենացու բնագրի, կրճատ)

Արան Նինոսի վախճանվելուց քիչ տարիներ առաջ խնամակալ դարձավ իր հայրենիքին՝ Նինոսից նույնպիսի շնորհի արժանանալով, ինչպես և իր հայր Արամը: Բայց այն վավաշոտ և անառակ Շամիրամը, շատ տարիներից ի վեր նրա գեղեցկության մասին լսելով, ցանկանում էր նրան տեսնել, սակայն հայտնի կերպով չէր համարձակվում որևէ բան անել: Իսկ Նինոսի վախճանվելուց կամ Կրետե փախչելուց հետո, ինչպես համոզված եմ, Շամիրամն իր ախտը համարձակ պատվելով՝ Արա Գեղեցիկի մոտ պատգամավորներ է ուղարկում՝ ընծաներով ու նվերներով, և շատ աղաչանքներով ու պարգևների խոստումով՝ խնդրում է գալ Նինվե՝ իր մոտ, կամ իրեն կին առնել և բոլորի վրա թագավորել, կամ նրա կամքը կատարել ու մեծամեծ նվերներով խաղաղությամբ իր տեղը դառնալ:

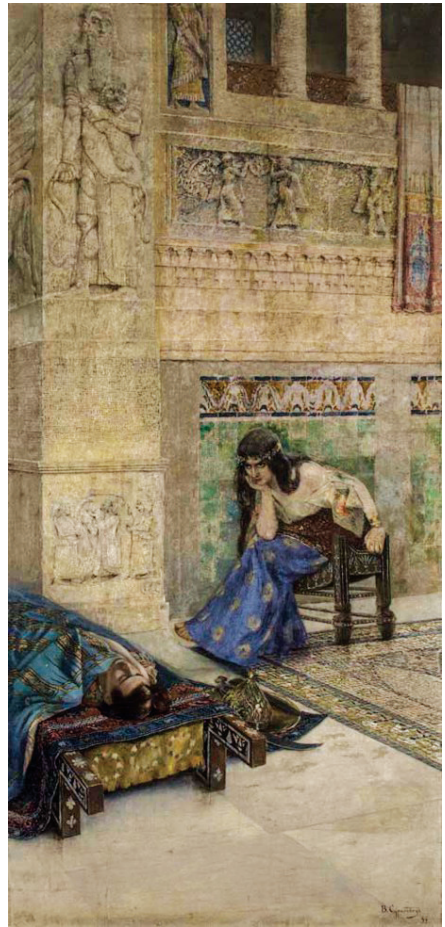
Երբ պատգամավորները շատ անգամ երթևեկություն կատարեցին, Արան չհամաձայնեց, ապա Շամիրամը, սաստիկ չարանալով, պատգամավորությունը դադարելուց հետո առնում է իր զորքի բազմությունը և շտապում է գնալ հասնել Հայոց երկիրը՝ Արայի վրա: Բայց որքան նրա դեմքից կարելի էր գուշակել, շտապում էր ոչ այնքան նրան սպանելու կամ հալածելու, որքան նվաճելու կամ իր ձեռքը գցելու, որպեսզի իր կամքը կատարի, որովհետև մոլեգին ցանկությունից նա տոփանքով սիրահարվել էր Արայի մասին եղած պատմություններին՝ որպես թե նրան տեսնելիս լիներ: Փութով գալիս հասնում է Արայի դաշտը, որը նրա անունով կոչվեց Այրարատ: Ծակատը պատրաստելիս նա իր զորապետներին պատվեր է տալիս. եթե դեպքը բերի, ջանալ կենդանի պահել Արային: Կովի ժամանակ Արայի զորքը ջարդվում է, Արան էլ ընկնում է պատերազմի մեջ Շամիրամի կտրիճներից: Հաղթությունից հետո տիկինը դիակապուտներ է ուղարկում ճակատամարտի տեղը՝ դիակների մեջ փնտրելու իր ցանկալի տարփածուին: Արային գտնում են մեռած քաջամարտիկների մեջ: Հրամայում է նրան տանել դնել ապարանքի վերնատանը:

Երբ Հայոց զորքը պատրաստվում էր նորից պատերազմելու Շամիրամ տիկնոջ հետ՝ Արայի մահվան վրեժն առնելու համար, Շամիրամն ասում

է. «Ես իմ աստվածներին հրամայեցի նրա վերքերը լիզել, և նա կկենդանանա»: Միննույն ժամանակ նա հույս ուներ կախարդական դյուրությամբ Արային կենդանացնել՝ տոփական ցանկությունից ցնորված: Բայց երբ դիակն սկսեց նեխել, հրամայեց գցել նրան մի մեծ վիհի մեջ ու ծածկել, իսկ իր սիրեկաններից մեկին զարդարելով ու ծածուկ պահելով՝ նրա մասին այսպիսի լուր է տարածում. «Աստվածներն Արային լիզելով ու կենդանացնելով՝ մեր փափագն ու ցանկությունը կատարեցին, ուստի այսուհետև նրանք ավելի ևս արժանի են մեզանից պաշտվելու և փառավորվելու՝ իբրև մեզ ուրախացնողներ և մեր կամքը կատարողներ»:

Նաև մի նոր արձան է կանգնեցնում աստվածների անունով և մեծամեծ գոհերով պատվում է նրան՝ ցույց տալով իբր թե աստվածների այս գործությունը կենդանացրեց Արային: Այսպիսի լուրեր տարածելով Հայոց աշխարհում և բոլորին համոզելով՝ հուզմունքը խաղաղեցնում է: Արայի մասին այսքանը բավական է կարճառոտ հիշատակել: Նա, տարիներ ապրելով, սերեց Կարդոսին:

... Այսպիսի հաջող գործերից հետո Շամիրամը սակավ օրեր մնում է այն դաշտում, որ Արայի անունով կոչվեց Այրարատ, բարձրանում է երկրի հարավակողմն ընկած լեռնային վայրերը, որովհետև ամառային եղանակ էր՝ կամենալով հովիտներում և ծաղկավետ դաշտերում զբոսնել: Եվ տեսնելով երկրի գեղեցկությունը, օդի մաքրությունը, բխող մաքուր աղբյուրները, կարկաչափ ու բարեգնաց գետերը՝ նա ասում է. «Պետք է այսպիսի բարեխառն կլիմայում, մաքուր ջրերով երկրում մեզ համար քաղաք և բնակության արքունիք շինել, որպեսզի տարվա

«Շամիրամը Արա Գեղեցիկի դիակի մոտ», Վարդգես Սուրենյանց

շրջանի մի չորրորդ մասը, այսինքն՝ ամառային եղանակը, ամենատեսակ վայելչությամբ անցկացնենք Հայաստանում, իսկ մյուս երեք մասը՝ օդի զով ժամանակը, կյանք վայելենք Նինվեում»:

Շատ տեղերով անցնելով՝ գալիս հասնում է աղի ծովակի (Վանա լիճ) մոտ արևելյան կողմից. տեսնում է ծովի ափին մի երկայնաձև բլուր, որ երկայնությամբ ձգվում էր դեպի արևմուտք՝ հյուսիսային կողմում մի փոքր թեքությամբ, իսկ հարավային կողմից՝ ուղղահայաց դեպի երկինք բարձրացած զառիվայր ապառաժ: Սրանից դեպի հարավ հեռուն տարածվում էր մի դաշտանման երկայնաձև հովիտ, որ լեռան արևելյան կողմից իջնում էր ծովի ափը՝ ընդարձակ և գեղեցիկ ձորի ձևով. նրա միջով հոսում էին քաղցրահամ ջրեր՝ լեռներից իջնելով, ծմակներից և հովիտներից ծորելով, որոնք լեռների ստորոտների մոտ միավորվելով՝ ծավալվում, գեղեցիկ գետեր էին կազմում: Հովտաձև ձորակի մեջ ոչ սակավ շեներ կային՝ ջրերի աջ ու ձախ կողմերում գետեղված:

Այս հաճելի բլուրից դեպի արևելք կար մի փոքրագույն լեռ (Վարագա լեռն է): Այս տեղի վրա աչք դնելով՝ այրասիրտ և վաժաշոտ Շամիրամը հրամայում է անմիջապես Ասորեստանից և իր իշխանության մյուս տեղերից փափագած տեղը բերել չորս բյուր և երկու հազար անարվեստ գործավորներ և իր ընտրյալներից վեց հազար արվեստավոր գործավորներ, որոնք կատարելապես հմուտ էին փայտի, քարի, պղնձի և երկաթի գործի արհեստներում:

Հրամանն ասածին պես կատարվում էր. բերվեցին անարվեստ բանվորների և բազմարվեստ հանձարեղ վարպետների բազմությունները: Եվ հրամայում է նախ գետի ամբարտակը շինել ապառաժ խոշոր քարերով, կրի և ավազի շաղախով, շատ լայն և բարձր, որ մինչև այժմ, ինչպես ասում են, հաստատ մնում է: Գետի այս ամբարտակի ճեղքվածքներում այդտեղի մարդիկ, ինչպես լսում են, փախչում, ամրանում են ասպատակությունների և գաղթականությունների ժամանակ, որպես թե ամրանալիս լինեին ապառաժ լեռների գագաթներին: Եվ եթե մեկը կամենա փորձել, չի կարողանա ամբարտակի շինվածքից պոկել թեկուզ մի փոքր քար պարսատիկի համար, որչափ էլ աշխատի: Եվ երբ մարդն այնուհետ է քարերի շուրջը եղած կրի ծեփին, նրան այնպես է թվում, թե ճարպ է ածած այնտեղ: Այսպես երկար ասպարեզներով ամբարտակն անցկացնելով՝ հասցնում է քաղաքի համար որոշված տեղը:

Այստեղ հրամայում է բազմությունը շատ դասերի բաժանել և ամեն

մի դասի վրա ղեկավար նշանակել վարպետներից ընտիրներին և այսպես խիստ լարված աշխատանքի մեջ պահելով՝ քիչ տարիներից հետո գլուխ է բերում հրաշալի շինվածքը՝ ամուր պարիսպներով ու պղնձից շինած դռներով: Քաղաքի մեջ շինում է նաև բազմաթիվ ընտիր ապարանքներ՝ կրկնահարկ և եռահարկ՝ զարդարված տեսակ-տեսակ գույնզգույն քարերով, և ամեն մեկում պատուհաններ՝ ըստ հարմարության: Քաղաքի կողմերն էլ որոշում է գեղեցկագույն և ընդարձակ փողոցներով: Շինում է նաև չքնաղ և զարմանալու արժանի բաղնիքներ՝ համապատասխան քաղաքի դիրքին և պիտույքներին:

Գետի մի մասը առուների բաժանելով՝ անցկացնում է քաղաքի միջով՝ ամեն տեսակի պիտույքների ու ծաղկանոցների ոռոգման համար, իսկ մյուս մասը անցկացնում է ծովակի աջ և ձախ ափերով՝ քաղաքի ու բոլոր շրջակայքի ոռոգման համար: Քաղաքի բոլոր արևելյան, հյուսիսային և հարավային կողմերը զարդարում է դաստակերտներով, վարսագեղ սաղարթախիտ ծառերով՝ զանազանակերպ պտուղներով ու տերևներով, և այնտեղ տնկում է բազմաթիվ առատաբեր և գինեվետ այգիներ: Պարսաված քաղաքն ամեն կերպ հոյակապ ու հռչակավոր է դարձնում և մեջը բնակեցնում է մարդկանց անթիվ բազմություն:

Իսկ քաղաքի վերի ծայրը և այնտեղի հրաշալի շինվածքները մարդկանց շատերին անհասկանալի են մնում, և պատմելու հնարավորություն չկա: Այդտեղ՝ գագաթի շուրջը, պարիսպ քաշելով՝ ներսը շինում է դժվար մտնելու և դժվար դուրս գալու ինչ-որ ծածուկ և ահռելի արքայանիստ շինվածքներ: Դրանց շինության որպիսությունը մենք ոչ ոքից ձշտությամբ չենք լսել, ուստի հարմար չենք դատում մեր պատմության մեջ հյուսել. այսքանը կասենք, թե, ինչպես լսել ենք, սրանք բոլոր թագավորական գործերի մեջ առաջին և վեհագույն են համարվում:

Իսկ քարաժայռի՝ դեպի արեգակը դարձած կողմը, որտեղ այժմ և ոչ մի գիծ կարող է մարդ գծել երկաթով, այսպիսի կարծր քարի մեջ զանազան սենյակներ, ննջարաններ, գանձարաններ և երկար վիհեր, հայտնի չէ՝ ինչ բանի համար, հրաշակերտեց: Իսկ քարաժայռի բոլոր երեսը հարթելով, ինչպես գրչով հարթում են մեղրամոմը, վրան շատ գրեր (խոսքը Վանա բլուրի սևաձև քարաժայռերի վրայի ուրարտական սեպագիր արձանագրության մասին է) գրել տվեց, որոնց տեսքը միայն բոլորին զարմացնում է: Եվ ոչ միայն այստեղ, այլև Հայոց աշխարհում՝ շատ տեղերում, արձաններ կանգնեցրեց և նույն գրերով իր մասին ինչ-

որ հիշատակ հրամայեց գրել և շատ տեղերում նույն գրով սահմաններ էր հաստատում:

Ահա ասացինք՝ ինչ գործեր որ Շամիրամը կատարել է Հայաստանում:

Սա շարունակ ամառային եղանակին երբ գալիս էր հյուսիսային կողմերը՝ Հայաստանում շինած իր ամառանոցային քաղաքը, կողմնապետ և Ասորեստանի ու Նինվեի վերակացու էր թողնում Զրադաշտ մոգին՝ Մարաց նահապետին: Եվ այսպես երկար ժամանակ վարվելով՝ նրան վստահում է իր իշխանությունը վարել: Եվ հաճախ իր որդիներից հանդիմանվելով իր սաստիկ վաճառոտ և անառակ վարքի պատճառով՝ նրանց բոլորին կոտորում է. ազատվում է միայն ամենափոքրը՝ Նինվասը: Նա իր բոլոր իշխանությունն ու գանձերը բարեկամներին ու սիրեկաններին պարգևելով՝ որդիների մասին ամենևին հոգ չի տանում: Որովհետև նրա ամուսինն էլ՝ Նինոսը, ոչ թե, ինչպես ասվում է, մեռավ ու թաղվեց նրա ձեռքով՝ Նինվեում՝ արքունիքում, այլ գիտենալով նրա ախտասեր և չարասեր բարքը՝ թողեց թագավորությունը և փախավ գնաց Կրետե: Իսկ երբ որդիները չափահաս և խելահաս դարձան, նրան այս բոլորը հիշեցրին՝ կարծելով, թե նրան հետ կկացնեն դիվական տոփանքից, և նա իր որդիներին կտա իշխանությունն ու գանձերը: Սրա վրա ավելի զայրանալով՝ Շամիրամը կոտորում է բոլորին, կենդանի է մնում միայն Նինվասը, ինչպես վերն ասացինք:

Իսկ երբ Զրադաշտը տիկնոջ դեմ մի սխալանք գործեց, և մեջտեղը հակառակություն ընկավ, Շամիրամը նրա դեմ պատերազմ սկսեց, որովհետև Մարացին մտադրվել էր բոլորի վրա բռնանալ: Երբ պատերազմը սաստկացավ, Շամիրամը փախուստ տվեց Զրադաշտից և դիմեց Հայաստան: Այս ժամանակ Նինվասը վրեժխնդրության համար ժամանակ գտնելով՝ մորն սպանում է, և ինքը թագավորում է Ասորեստանի ու Նինվեի վրա:

Ահա Շամիրամի մահվան մասին էլ ասացինք, թե ինչից և երբ պատահեց:

... Իսկ Շամիրամը, դեռ իր կենդանության ժամանակ, Արայի որդուն, որ ծնված էր նրա սիրելի կնոջից՝ Նվարդից, և տասներկու տարեկան երեխա էր մնացել Արայի մահվան ժամանակ, դեպի Արա Գեղեցիկը տաժած սիրո պատճառով նրա անունով կոչում է Արա և նշանակում է մեր աշխարհի վերակացու՝ մտերմաբար նրան վստահելով, և ասում են, թե նա պատերազմում Շամիրամի հետ մեռավ:

Բայց Մար Աբասը պատմությունը շարունակում է այսպես. «Արայան Արան պատերազմի մեջ մեռնում է Շամիրամի հետ՝ թողնելով արու զավակ՝ գործով հզոր, խոսքով հանձարեղ Անուշավան Սոսանվերին, որովհետև նա, կրոնական պաշտամունքի համաձայն, նվիրված էր Արմենակի սուսի ծառերին Արմավիր քաղաքում, որոնց տերևների հանդարտ կամ սաստիկ շարժվելուց, նայելով քամու ուժին և ուղղությանը, մեր Հայոց աշխարհում սովոր էին գուշակություններ անել երկար ժամանակ»:

Այս Անուշավանը, բավական ժամանակ արհամարհանք կրելով Զամենսից, տառապում է արքունի դռանը, հետո բարեկամներից օգնություն գտնելով՝ ձեռք է բերում մեր աշխարհի մի մասը՝ խնամելու համար իբրև հարկատու, վերջը նաև ամբողջ աշխարհը: Բայց չափազանց շատ կլիներ, եթե մենք այս գլխում վերը հիշված մարդկանց բոլոր գործերն ու պատմությունները գրեինք ինչպես արժան է:

տոփանք – սեռական սաստիկ ցանկություն

դիակապուտ – դիակների մեջ մեկին փնտրող, որոնող, դիակ կողոպտող

տարփածու – տոփանքի առարկա

դյությունություն – հմայություն

այրասիրտ – տղամարդու սիրտ ունեցող

Զամենս – Մինաքերիբի կրտսեր որդին՝ Ասարհադոնը, որը Խորենացու մոտ անվանված է Զամենս, իր հայրասպան եղբայրներին Հայոց մոտ ապաստան տալու համար թշնամանք պահելով, երկար ժամանակ չէր ընդունում նորապսակ Հայոց թագավորին՝ արհամարհելով նրան, բայց ի վերջո ստիպված է լինում հարաբերություններ հաստատել Արարատյան թագավորության արքայի հետ՝ ընդունելով նրան ամբողջ Հայոց աշխարհի գահակալ:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՉՍՐՈՒՄՆԵՐ

1. Քո կարծիքով՝ այս տեքստը քանի գաղափար է արտահայտում:
2. Ներկայացրո՛ւ տեքստի գաղափարը կամ գաղափարները:
3. Թվարկիր տեքստի կերպարները: Նշիր՝ որն է քո սիրած կերպարը: Ինչո՞ւ:
4. Բնութագրիր Արային: Արդարացրո՛ւ կամ մեղադրիր նրան իր արարքների համար:

5. Բնութագրիր Շամիրամին: Արդարացրո՞ւ կամ մեղադրիր նրան իր արարքի համար:
6. Ո՞ր տերության թագուհին էր Շամիրամը: Պատմությունից ի՞նչ գիտես այդ թագավորության մասին:
7. Շամիրամի նպատակը միայն Արային նվաճելն էր, թե՞ այլ նպատակներ էլ ուներ: Եթե այո՞, ասածդ հիմնավորիր փաստերով:
8. Ինչո՞ւ է Արան մերժում Շամիրամի առաջարկը: Պարզաբանիր:
9. Ի՞նչ ընդհանրություններ ու տարբերություններ ես տեսնում բռնակալ Բելի և Շամիրամի միջև: Ներկայացրո՞ւ երկայուն աղյուսակով (զույգով աշխատանք):
10. Ներկայացրո՞ւ Հայկ Նահապետի և Արայի համեմատական բնութագիրը: Գտիր նմանություններ և տարբերություններ (Վենի տրամագիր):
11. Վերլուծիր կերպարները քո բառերով (խմբային աշխատանք):

Կերպար	Ֆիզիկական նկարագրություն	Նշիր կերպարի երկու վարքագիծ	Տեքստից ելնելով՝ բացատրիր, թե ինչու նա այդպես վարվեց:

12. Մեկնաբանիր՝ որն է հեղինակի ուղերձը: Դատողություններ արա՞ դրա վերաբերյալ:
13. Այլ աղբյուրներից գտիր Հին աշխարհի յոթ հրաշալիքները պատկերող նյութ: Նշիր՝ որն է կապվում Շամիրամի անվան հետ (գործնական աշխատանք):
14. Համեմատիր Խորենացու «Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ» առասպելը համանուն ստեղծագործության մշակման հետ (Ս. Հարությունյանի): Գտիր նմանությունները և տարբերությունները «Երկայուն աղյուսակով»:
15. Գրիր շարադրություն «Ես և իմ հայրենիքը» թեմայով:

ԼՐԱԳՈՒՑԻՉ ՆՅՈՒՑ

ՎԱՇԼԱԳՆԻ
ԾՆՈՒՆԴՐ

ՀԱՅԿ ԵՎ ԲԵԼ
(ըստ Մովսես Խորենացու)

ԱՐՏԱՇԵՍ ԵՎ ՍԱԹԵՆԻԿ
(մշակումը՝ Սարգիս Հարությունյանի)

ԱՐԱ ԳԵՂԵՑԻԿ ԵՎ ՇԱՄԻՐԱՍ

(մշակումը՝ Սարգիս Հարությունյանի)

Արամի մահից հետո Հայաստանի խնամակալությունն անցնում է որդուն՝ Արա Գեղեցիկին: Այդ ժամանակ Ասորեստանում տակավին թագավորում էր Նինոսը, որը նույնպիսի արքայական շնորհների է արժանացնում Արային, ինչպես նրա հորը՝ Արամին: Իսկ Նինոսի կինը՝ վավաշոտ և այրասեր Շամիրամը, բազում տարիներ լսած լինելով Արայի անզուգական գեղեցկության մասին, տենչում էր տեսնել նրան, բայց ամուսնու ահից չէր համարձակվում իր ցանկությունն իրականացնել:

Երբ վախճանվում է Նինոսը, Շամիրամը չի կորցնում պահը. իր տարփանքը համարձակորեն բացահայտելով՝ պատգամավորներ է ուղարկում Արա Գեղեցիկի մոտ՝ ճոխ ընծաներով, բազում աղերսանքներով ու պարգևների խոստումով, խնդրում է Արային գալ Նինվե. կան ամուսնանալ իր հետ և բոլորի վրա թագավորել, կան էլ իր տարփալից ցանկությունը կատարել և մեծամեծ նվերներով ու խաղաղությամբ իր երկիրը վերադառնալ: Շամիրամի պատգամավորները գալիս են Հայաստան, բայց Արան կտրականապես մերժում է Շամիրամի կամքը կատարել: Պատգամագնացությունները կրկնվում են մի քանի անգամ՝ Շամիրամի նորանոր խոստումներով, հորդորներով ու աղաչանքներով, սակայն ամեն անգամ արժանանում են Արայի մերժմանը:

Երբ այդ բազում բանագնացությունները դառնում են անարդյունք,

Շամիրամը սաստիկ զայրանում է, դադարեցնում է պատգամագնացությունը, զորք է հավաքում և շտապով մեկնում է Հայոց աշխարհ՝ Արայի դեմ պատերազմելու: Բայց նա շտապում է ոչ թե Արային սպանելու կամ հալածելու, այլ նրան իր ձեռքը գցելու, նվաճելու, իր մոլեգին ցանկությունը կատարել տալու:

Շամիրամը փութով գալիս հասնում է Արայի դաշտը, որ հետագայում նրա անունով կոչվեց Այրարատ: Այստեղ ձակատամարտից առաջ Շամիրամը պատվիրում է իր զորապետներին՝ ամեն կերպ ջանալ կենդանի պահելու Արային: Բայց մարտի ժամանակ Արայի զորքը կոտորվում է, Արան էլ ընկնում է պատերազմի դաշտում:

Հաղթությունից հետո Շամիրամը ձակատամարտի վայրն է ուղարկում դիահավաքներին՝ դիակների մեջ փնտրելու իր բաղձալի տարփածուին: Արային գտնում են մի խումբ քաջամարտիկների մեջ սպանված: Շամիրամը հրամայում է Արայի դին դնել ապարանքի վերնատանը:

Իսկ երբ գրգռված հայոց զորքը պատրաստվում է նորից մարտնչել Շամիրամի դեմ՝ Արայի մահվան վրեժն առնելու համար, Շամիրամը դիմում է նրանց՝ ասելով.

– Ես հրամայեցի իմ աստվածներին նրա վերքերը լիզել, և նա կկենդանանա:

Շամիրամը հույս ուներ իր հմայական դյուրությամբ վերակենդանացնել Արային: Բայց երբ դիակն սկսում է քայքայվել, Շամիրամը գաղտնի թաղում է Արային, իր հոմանիներից մեկին պաճուճապատում է Արայի կերպարանքով և լուր է տարածում, թե՝ «Արալեզները Արային լիզելով վերակենդանացրին և մեր փափագն ու ցանկությունը կատարեցին: Այսուհետև նրանք առավել ևս արժանի են մեր պաշտամունքին ու փառաբանմանը»:

Շամիրամը արձան է կանգնեցնում Արային հարություն տվող աստվածների անունով և նրանց պատվին մեծամեծ զոհեր մատուցում: Արայի հարության լուրը տարածելով Հայոց աշխարհում և բոլորին համոզելով՝ Շամիրամը խաղաղեցնում է ժողովրդի հուզմունքը:

Ամեն ինչ բարեհաջող ավարտելուց հետո Շամիրամը մի քանի օր մնում է Այրարատի դաշտում, բարձրանում երկրի հարավակողմն ընկած լեռնային գավառը: Եվ քանի որ ամառային եղանակ էր, նա կամենում է զբոսնել տեղի գովաշունչ հովիտներում ու ծաղկավետ դաշտերում: Զմայլված երկրի գեղեցկությամբ, օդի մաքրությամբ, վճիտ ու սառնո-

րակ աղբյուրներով, կարկաչահոս գետերով՝ Շամիրամը մերձավորներին հայտնում է իր վճիռը.

– Այսպիսի բարեխառն օդով ու մաքուր ջրերով երկրում պետք է քաղաք և ապարանք շինենք, որպեսզի ամառվա ամիսներին վայելենք Հայոց աշխարհի զովը, իսկ զով եղանակներին ապրենք Նինվեում:

Շրջելով Հայոց աշխարհի տարբեր վայրերում՝ Շամիրամը հասնում է աղի ծովակի արևելյան ափը (Վանա լիճ), որի երկայնքով դեպի արևմուտք ձգվում էր մի երկար բլուր, հյուսիսակողմից փոքր-ինչ թեք, իսկ հարավից՝ ուղիղ երկինք խոյացող զառիվայր ապառաժով: Բլուրից հարավ տարածվում էր լայն ու երկայնաձիգ հովիտ, որ լեռան արևելյան կողմից ընդարձակ ու գեղեցիկ ձորով իջնում էր ծովափ: Այդ հովտով հոսում էին լեռներից իջնող քաղցրահամ առվակներ, որոնք ծործորներից ու հովիտներից ծորելով, լեռների ստորոտներում միանում էին, ծավալվում, կազմում գեղեցիկ գետեր: Այս հովտաձև ձորակում՝ ջրերի աջ ու ձախ ափերին, բավական թվով շեներ կային կառուցված: Իսկ այս հաճելի բլրից դեպի արևելք բարձրանում էր մի փոքրիկ սար:

Այս տեղը շատ է դուր գալիս Շամիրամին, և նա հրամայում է Ասորեստանից և իրեն ենթակա այլ երկրներից անմիջապես բերել քառասուններկու հազար սևագործ բանվորներ և վեց հազար ընտիր արհեստավորներ, որոնք կատարելապես հմուտ են փայտի, քարի, պղնձի և երկաթի արհեստներում:

Շամիրամը հրամայում է կառուցել նախ գետի ամբարտակը՝ անբավ լայնությամբ ու բարձրությամբ, ապառաժներով և խոշոր վեմերով՝ կրի և ավազի շաղախով ամրացված:

Գետի այդ ամբարտակը մինչև այժմ էլ մնում է կանգուն:

Այդպես երկար տարածության վրա ամբարտակը կառուցելով՝ Շամիրամն այն հասցնում է քաղաքի հիմնադրման համար որոշված տեղը: Խիստ լարված աշխատանքով մի քանի տարվա ընթացքում ավարտվում է հրաշակերտ քաղաքի կառուցումը՝ ամրակուռ պարիսպներով և պղնձակոփ դռներով: Քաղաքի մեջ Շամիրամը կառուցում է բազմաթիվ ընտիր ապարանքներ՝ կրկնահարկ և եռահարկ: Քաղաքի թաղամասերը միմյանցից բաժանվում են գեղեցկագույն և ընդարձակ փողոցներով:

Գետը բաժանում է երկու մասի. մեկը անց է կացնում քաղաքի միջով, քաղաքը պատում առուների ցանցով՝ քաղաքացիների տարբեր կարիքները հոգալու, բուրաստաններն ու ծաղկանոցները ոռոգելու, իսկ մյուս

մասն անց է կացնում ծովակի աջ և ձախ ափերով՝ քաղաքի ողջ շրջակայքի այգիներն ու հողերը ջրելու համար: Քաղաքի բոլոր կողմերը զարդարում է դաստակերտներով, վարսագեղ սաղարթախիտ ու պտղատու ծառերով, տնկում բազմաթիվ բարեբեր ու գինեվետ այգիներ:

Պարսպապատ քաղաքը ամեն ինչով դարձնում է հրաշալի ու հոյակերտ, մեջը բնակեցնում մարդկանց անթիվ բազմություն:

Շամիրամը պարսպապատում է քաղաքի վերին ծայրում գտնվող ժայռի գագաթը, ժայռի մեջ կառուցում գաղտնի ելք ու մուտք ունեցող քարակոփ արքայանիստ շինություններ, զանազան սենյակներ, ննջարաններ, գանձարաններ, վիհեր, որոնք բոլոր թագավորական մեծագործությունների մեջ առհասարակ առաջնակարգն ու վեհագույնն են համարվում: Իսկ քարաժայռի արեգունի կողմը հարթեցնելով, ինչպես մեղրամոմն են երկաթե գրչով հարթում, Շամիրամը բազմաթիվ գրեր է գրել տալիս, որոնց միայն տեսքը մարդկանց զարմանքն ու հիացմունքն է շարժում:

Շամիրամն իր ամառանոցային քաղաքը Հայաստանում շինելուց հետո սովորություն է դարձնում ամեն ամառ գալ Հայաստան՝ իր շինած քաղաքում հանգստանալու: Հայաստան գալուց առաջ նա Ասորեստանում վերակացու է թողնում Զրադաշտ մոգին՝ Մարաց նահապետին՝ վստահելով նրան իր իշխանությունը:

Մի ամառ էլ՝ Հայաստանում եղած ժամանակ, Շամիրամը դուրս է գալիս Վասպուրական գավառում գրոսանքի, տեսնում է, որ երեխաները խմբվել են մի տեղ, գետնից ուլունքներ են գտել և ուշադիր զննում են: Թագուհին իսկույն կռահում է ուլունքների արժեքն ու նշանակությունը, լավ վարձատրում է երեխաներին և ուլունքները ձեռներից առնում:

Այդ ուլունքներով Շամիրամն սկսում է կախարդել ու հմայել և իր ապականված սրտով երկրով մեկ ամեն տեսակ չարիք գործել: Բոլորն սկսում են սարսափել թագուհուց, և ոչ ոք չի հանդգնում ծպտուն հանել:

Շամիրամն ուներ մի ծերունի խորհրդական, որը վայելում էր թագուհու վստահությունը, տեղյակ էր նրա բոլոր գաղտնիքներին և ազատ ելումուտ ուներ նրա պալատում: Թագուհու գործած չարիքները շատ են մտահոգում ծերունուն, և նա երկար ժամանակ մտածում է, թե ինչպես նրա ձեռից կամ ուլունքների կախարդական զորությունից աշխարհն ազատի:

Մի օր էլ, երբ թագուհին ծերունու հետ դուրս էր եկել Արտամետ՝ գրոսանքի, ծերունին հարմար պահ է գտնում, հափշտակում է ուլունքները

Շամիրամի ձեռքից և փախչում: Զայրացած Շամիրամը հետապնդում է նրան, բայց, տեսնելով, որ չի կարողանում հասնել, ցատումից կատաղած իր թավ ու երկար ծամերը պարսատիկ է դարձնում, վերցնում է մի վիթխարի ապառաժ, դնում ծամերի վրա, պտտում և նետում ծերունու հետևից: Ահռելի ծանրությունից մազերը գլխից պոկվում են, իսկ հսկա ապառաժը գլորվելով ընկնում է Արտամետի մոտ գտնվող մի փոսի մեջ, ուր ընկած է մինչև այժմ:

Իսկ ծերունին, ուլունքները ձեռին, փախչում հասնում է Դատվանի ծովեզերքը և այնտեղ ուլունքները նետում է ծովը, աշխարհն ազատում Շամիրամի հմայական չարագործությունից: Այդ դեպքից հետո էլ մնացել է «Ուլունք Շամիրամայ ի ծով» ասացվածքը:

Մեկ այլ գրույցի համաձայն՝ Շամիրամն իր բոլոր գանձերն ու պաշտոնները նվիրում էր իր հոմանիներին և բնավ չէր հոգում իր զավակների մասին: Երբ զավակները չափահաս են դառնում, սկսում են հանդիմանել իրենց մորը՝ նրա անառակ վարքի, գանձերն ու պաշտոնները ուրիշներին շռայլորեն նվիրելու համար: Շամիրամը սաստիկ զայրանում է զավակների վրա, բոլորին կոտորել է տալիս, բացի կրտսեր որդուց՝ Նինվասից:

Պատահում է այնպես, որ Ասորեստանում Շամիրամի տեղապահ Զրադաշտ մոզը սխալմունք է գործում թագուհու հանդեպ, և նրանց միջև հակասություն է ծագում: Այդ հակամարտությունն ավելի է խորանում, երբ մարացի Զրադաշտը մտադրվում է ամբողջ իշխանությունն իր ձեռքն առնել և իր բռնապետությունը տարածել բոլորի վրա: Շամիրամն այդ իմանալով՝ պատերազմ է սկսում Զրադաշտի դեմ: Երբ պատերազմը սաստկանում է, Շամիրամը զգում է իր մոտալուտ պարտությունը, նա հետիոտն փախչում է Հայաստան: Թշնամիներից հետապնդվելով՝ Շամիրամը ճանապարհին վազքից ու հոգնածությունից սաստիկ ծարավում է, հասնում

է Վանա ծովին, ջուր խմում, հագեցնում ծարավը: Բայց, տեսնելով, որ իրեն հետապնդող սուներավորները մոտենում են, իր կախարդական հուռությունները ծովն է նետում, և ինքն էլ տեղնուտեղը քարանում:

Իսկ մեկ այլ գրույցի համաձայն՝ երբ Շամիրամը, պարտվելով ու հետապնդվելով Զրադաշտից, փախչում է Հայաստան, որդին՝ Նինվասը, վրա է հասնում, վրեժխնդրությամբ սպանում հեշտասեր մորը և Ասորեստանում ինքը թագավորում:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Արա, Արա Գեղեցիկ – Հայկի սերնդից հայոց արքա, Արամի որդին: Համատեղում է հեթանոս հայերի հավատալիքները մեռնող և հառնող աստծո, բնության զարթոնքի, նաև ընտանեկան առաքինության և ողջամտության հետ: Արա Գեղեցիկի և Շամիրամի առասպելը ձևավորվել է Ք.ծ.ա. 2-րդ հազարամյակում: Արա Գեղեցիկի անունով են կոչվել Այրարատ, Արա լեռ տեղանունները:

Շամիրամ (Շամմուրամաթ, Շամիրամովթ, Սեմիրամիդա) – Ասորեստանի թագուհի, Շամշիադադ V-ի (Ք.ծ.ա. 823–811) կինը, ամուսնու մահից հետո մանկահասակ որդու՝ Ադադնիրար III թագավորի խնամակալուհին (Ք.ծ.ա. 810–806):

Նինվե – Ասորեստանի մայրաքաղաքը

վավաշոտ – սաստիկ մարմնական ցանկություն՝ կիրք ունեցող, ցանկասեր

տոփանք – բուռն ցանկություն, բուռն սեր՝ փափագ, տենչ, տարփանք, կիրք

հոմանի – սիրեկան (ամուսին ունեցող կնոջ), տարփածու

ծործոր – ձոր, ձորակ, ծործորակ

քարաժայռի արեգունի կողմ – Խորենացու խոսքն այստեղ Վանի քարաժայռի «Մհերի դուռ» կոչված հարթեցված երեսի, ինչպես նաև Վանի շրջակայքում և Հայաստանի տարբեր վայրերում քարե կոթողների վրա քանդակված ուրարտական թագավորների սեպագիր արձանագրություններին է վերաբերում, որ ժողովրդական ավանդությամբ՝ թե՛ Խորենացու ժամանակ և թե՛ հետագայում վերագրվել է առասպելական Շամիրամ թագուհուն:

ապարանք – իշխանական, արքայական պալատ, դղյակ

պարսատիկ – քար արձակելու հարմարանք

Դատվան – գտնվում էր Վանա լճի հարավարևմտյան եզրին: Եղել է Բիթլիսի գավառի նավահանգիստը:

Զրադաշտ մոգ – պարսկական հին կրոնի՝ զրադաշտության հիմնադիրն է, ապրել և գործել է մոտավորապես Ք.ծ.ա. 7-րդ դարում: Հայկական

հին զրույցներում նա հանդես է գալիս իբրև մեղացիների կամ մարերի նախնի:

Արտամետ – գյուղ՝ Վանի մերձակայքում

հուռույթ – չար աչքից՝ փորձանքից և այլնից պահպանող իր, որ մարդիկ կրում էին իրենց վրա

հեշտասեր – ցանկասեր, տոփասեր, զգայասեր, վավաշոտ, տոփոտ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՑՍՊՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ո՞վ էր Շամիրամը, ինչ գիտես նրա մասին, այլ կերպ ինչպե՞ս է հնչում նրա անունը և ինչ բացատրություններ ունի. օգտվիր այլ աղբյուրներից ևս:
2. Ինչ առաջարկ է անում Շամիրամը Արա Գեղեցիկին և ինչ պատասխան է ստանում: Ինչո՞ւ:
3. Արա Գեղեցիկից մերժվելուց հետո ինչ է ձեռնարկում Շամիրամը: Ինչո՞ւ:
4. Ինչպե՞ս է ավարտվում պատերազմը, և Արային վերակենդանացնելու համար ինչ միջոցների է դիմում Շամիրամը:
5. Շամիրամի նպատակը միայն Արային նվաճելն էր, թե՞ ուրիշ ծածուկ նպատակներ էլ ուներ: Եթե այո՞, ինչ նպատակներ էին դրանք: Պատասխանող հիմնավորիր:
6. Առանձնացրո՞ւ առասպելի կերպարները (երկայուն աղյուսակ)՝ հայ և ասորի (զույգով աշխատանք):
7. Թվարկիր «Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ» առասպելում առկա կոնֆլիկտները և առաջարկիր լուծումներ՝ բերելով օրինակներ (խմբային աշխատանք):

Հ.	Կոնֆլիկտներ	Առաջարկած լուծումներ
1.		

8. Որոշիր «Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ» առասպելի գլխավոր և երկրորդական գաղափարները: Խմբով քննարկե՛ք, թե ինչու եք այդպես մտածում:
9. Մեկնաբանիր Արայի և Շամիրամի արարքների դրդապատճառները:
10. Արդարացրո՞ւ կամ մեղադրիր Արային, Շամիրամին՝ սեփական դիրքորոշում արտահայտելով:

Հերոս	Դիրքորոշում
Արա	

11. Առասպելից դուրս գրիր գեղարվեստական պատկերավորությամբ, հե-

րոսների կերպավորման արվեստով հարուստ հատվածներ: Հիմնավորի՛ր ընտրությունդ:

12. Դիտի՛ր տեքստի նկարները և գրի՛ր շարադրանք ընտրածդ նկարի վերաբերյալ:

ՏԻԳՐԱՆ ԵՎ ԱԺԴԱՀԱԿ

(մշակումը՝ Էդուարդ Ավագյանի)

Տիգրան Երվանդյանը հզոր հսկա էր՝ վայելչակազմ, թիկնավետ, գանգրահեր, քաղցր նայվածքով, կերակրի և ըմպելիքի մեջ՝ չափավոր: Արդարամիտ էր: Ասում են՝ նա չէր նախանձում լավագույններին, չէր արհամարհում նվաստներին: Հայոց աշխարհի խնամակալ հայրն էր ու արի պաշտպանը:

...Ասում են, թե Տիգրան Երվանդյանի հզոր գնդերը երբ մի տեղ էին հավաքվում՝ զենք ու զրահի փայլը բավական էր թշնամիների մեջ շփոթմունք գցելու համար:

Հզոր էր Հայոց աշխարհը, մեծ ու անսահման՝ Տիգրան Երվանդյանի հաղթող բազկի զորությամբ:

Պարթև Կյուրոս թագավորը, տեսնելով Տիգրանի հզորությունն ու փառքը, դաշինք կնքեց նրա հետ:

Այս ամենից գոհ չէր մեկը՝ Մարաստանի թագավոր Աժդահակը: Նա օձի պես թույնով լցվեց, երբ Տիգրանը դաշինք կնքեց Կյուրոսի հետ: Ահր սրտում՝ նա ստեպ-ստեպ հավաքում էր գիտուններին ու գուշակներին և թունդ քացախի պես ինքն իրեն եռալով՝ հարցնում էր.

– Ո՛վ գիտուններ ու գուշակներ, դուք, որ ամեն ինչ գիտեք թե՛ երկրիս վրա, թե՛ երկնքում, ասացե՛ք ինձ՝ ինչ հնարանքով պիտի կարողանանք կոտրել այդ ստոր պարսիկի և բազմաբյուր զորք ունեցող հզոր հայի դաշինքը:

Եվ գիտուններն ու գուշակներն ասում էին.

– Ո՛վ արքա, ոչնչի դեմ գնալ չի կարելի ո՛չ երկրիս վրա, ո՛չ էլ երկնքում: Ինչ լինելու է, այն էլ կլինի:

Ջայրանում էր Աժդահակը, փրփրում գուշակների վրա:

Նա, վախը սրտում, ո՛չ ցերեկն էր հանգիստ գտնում, ո՛չ գիշերը:

Եվ ահա, սարսափելի մտքերից հալածված, մի գիշեր նա երազ տե-

սավ: Սարսափից դողալով՝ Աժդահակը վեր թռավ անկողնում և զգաց, որ երազ է: Բայց սիրտը հանգիստ չէր:

Հենց կեսգիշերին հրաման տվեց, որ նորից իր մոտ կանչեն բոլոր գիտուններին ու գուշակներին:

– Ո՛վ իմ գիտուններ և գուշակներ,– ասաց, երբ նրանք պալատ եկան,– գիշերը երազ տեսա: Սարսափելի մի երազ: Անծանոթ երկրում էի՝ մի լեռան մոտ, որի գագաթը սառույցներով էր պատած: Ոնց որ Հայոց երկրում լինեի: Երբ նայեցի այդ լեռանը, երևաց մի ծիրանազգեստ կին՝ խոշոր, սև աչքերով, բարձրահասակ: Երկունքի մեջ էր: Երբ ես նրա կողմը դարձա՝ ավելի լավ տեսնելու, հանկարծ կինը երեք որդի ծնեց, երեք հզոր դյուցազուններ: Առաջինը, առյուծ հեծած, սլացավ արևմուտք, երկրորդը, ընձառյուծ հեծած, հյուսիս գնաց, իսկ երրորդը, մի ահարկու վիշապ սանձած, արշավեց իմ տերության վրա:

Եվ շարունակեց.

– Երազում ինձ թվաց, թե կանգնած եմ իմ ապարանքի տանիքին, որ զարդարված էր աստվածների արձաններով, վեհաշուք արմավենիներով, գեղեցիկ կարկաչում էր շատրվանների ջուրը: Ես իմ հպատակների հետ զոհ էի մատուցում և խնկարկում, որ աստվածները գթասիրտ ու բարի աչքով նայեն: Հանկարծ գլուխս բարձրացրի և ինչ տեսա. վիշապ հեծած դյուցազունը, արծվի պես վերևից ցած սավառնելով, ուզում էր կործանել իմ կուռքերը: Ես չհապաղեցի. վերցրի սուրս և դյուցազունի հետ կռվի մեջ մտա: Նախ սրերով մենամարտեցինք, հետո՝ տեգերով: Արյան վտակներ հոսեցին դեպի իմ կուռքերը, լցվեցին շատրվանների ջրերի մեջ, որոնք անմիջապես բոսոր գույն առան: Ինչ երկարացնեմ պատմությունս... Վերջը իմ կործանումը եղավ... Տագնապած, քրտինքի մեջ կորած՝ վեր թռա: Երազս ուրիշ բան չի նշանակում. Երվանդյան Տիգրանը հարձակվելու է իմ տերության վրա: Հիմա

խոսքը ձեզ է պատկանում, ղվ գիտուններ ու գուշակներ:

Գիտուններն ու գուշակներն ասացին.

– Դու ճիշտ ես, տեր արքա: Երագն ահավոր է: Բայց ինչպես մեր աստվածներն են վկայում՝ թե՛ բարիքի և թե՛ չարիքի դեպքում երկու ճամփա կա: Դու, տեր արքա, պիտի ընտրես մեկը, պիտի թաքցնես ատելությունդ սիրո խոսքերի և հավատարմության երդումների տակ, շահես Երվանդյան Տիգրանի սիրտը: Սակայն, ինչպես թելադրում է մեզ բանականությունը, չես կարող այդ բանին հասնել ո՛չ գանձով, ո՛չ խոսքով: Մի ճամփա կա. թշնամուդ պիտի որսաս իր իսկ խայծով:

– Ո՞րն է այդ խայծը, ղվ գիտուններ և իմաստուններ, ասացե՛ք ինձ:

– Արքա՛, խնդիրը Երվանդյան Տիգրանի քրոջ՝ Տիգրանուհու ձեռքը, շահիր այդ կնոջ սիրտը, քո կո՛ղմը քաշիր, նրա միջոցով գանձ ու պատիվ խոստանալով Տիգրանի մտերիմներին՝ սպանիր նրան թաքուն ու դավադիր:

– Բանական է ձեր խորհուրդը, ղվ իմաստուններ,– ասաց Աժդահակը:– Ես վաղը ևեթ նամակ կգրեմ Երվանդյան Տիգրանին, կխնդրեմ նրա քրոջ ձեռքը:

Ապա խորամանկ Աժդահակը նամակ գրեց.

«Ո՛ղջ եղիր, մեր թագակից և սիրելի եղբայր:

Արդ, տեսնելով բարեկամությունից առաջ եկող օգուտը, կամեցա ավելի հաստատուն դարձնել և խորացնել մեր մեջ եղած սերը, որպեսզի երկուսով էլ բոլոր կողմերից ապահովվելով՝ հաստատ պահենք մեր տերությունները: Այս բանը կկատարվի, եթե ինձ կնության տաս քո քույր Տիգրանուհուն, և նա թագուհիների թագուհին կդառնա»:

Ապա եկան մեծ նվերներով ու պատվով, եկան Աժդահակի պատգամախոսները Երվանդյան Տիգրանի մոտ՝ խնդրելու նրա գեղեցիկ, խելացի քրոջ՝ Տիգրանուհու ձեռքը:

Տիգրանն անտեղյակ էր Աժդահակի չար դիտավորությանը, քանի որ ինքը բարի էր ու բարեսիրտ: Նա համաձայնեց Աժդահակի խնդրանքին և քրոջն առք–փառք, թագուհուն վայել կարգով ճանապարհեց Մարաց երկիրը:

Տիգրանուհին եկավ իր նաժիշտների, ծառաների բազմությամբ, հասավ Մարաստան: Աժդահակը տեսավ հայոց ազնվազարմ օրիորդին, հիացավ նրա գեղեցկությամբ ու հմայքով և նրան իր կանանց մեջ առաջինը դարձրեց, տիկնանց տիկին հռչակեց:

Մակայն ինչպես անապատի թունավոր ծառն է իր մահաբեր խեղճը կաթեցնում անդադար, այնպես էլ չարամիտ Ածդահակն էր ամեն օր իր թագուհու ականջին դավադիր խոսքեր շնջում.

– Դու չգիտես, Տիգրանուհի,– ասում էր նա,– քո եղբայր Տիգրանը դավ է նյութում մեր դեմ: Նրան հրահրում է իր կինը՝ Զարուհին, նախանձից պայթում է, որ դու տիկնանց տիկին ես և Մարաստանի թագուհին:

Եվ ապա՝ օրեր հետո, շարունակում.

– Հասկացա՛ր ինձ, տիրուհի: Տիգրանն ուզում է գրավել իմ գահը, սպանել ինձ: Թող ես մեռնեմ, փույթ չէ: Բայց ինչպե՞ս հանդուրժեմ, որ քո փոխարեն այդ Զարուհին տիկնանց տիկին հռչակվի:

Շաբաթներ անց, տեսնելով, որ Տիգրանուհին լուռ լսում է, չի արձագանքում, կատաղությունից եփվելով, ի վերջո ասում է.

– Տիգրանուհի, պետք է ընտրես երկուսից մեկը. կամ լինել եղբայրս, հանձն առնել խայտառակ կործանում, կամ քո բարին հասկանալով՝ դիմագրավել, դեմ գնալ եղբորդ չարամիտ գործին:

Տիգրանուհին խելոք էր և հեռատես: Նա հասկացավ չարամիտ Ածդահակի ցանկությունը, որ նա ուզում է իր իսկ ձեռքով եղբորը կործանել: Եվ դիմեց խորամանկ քայլի. նա սիրալիր խոսքերով պատասխանեց ամուսնուն, վստահեցրեց, թե ամեն ինչ կանի: Բայց մտերիմների միջոցով եղբորը թաքուն տեղեկացրեց Ածդահակի տմարդի, նենգ մտադրության մասին:

Ածդահակը մտածեց, թե Տիգրանուհին իր կողմն է բռնել, պատգամախոս ուղարկեց Տիգրանի մոտ, խնդրեց այցի գալ իրեն երկու թագավորությունների՝ Մարաստանի և Հայոց սահմանագլխում՝ ասելով, թե

կարևոր գործ կա՝ միասնաբար խորհելու պատեհ առիթ ու անհրաժեշտություն:

Սակայն մինչ այդ Տիգրանուհին եղբորն արդեն հայտնել էր Աժդահակի դիտավորությունը, զգուշացրել, որ նա ուզում է Տիգրանին փոքրաթիվ ուժերով իր սահմանի մոտ բերել և սպանել:

Երվանդյան Տիգրանը խորամանկել չգիտեր: Եվ բաց ճակատով, առանց որևէ բան թաքցնելու՝ Աժդահակին գրեց, թե լավ գիտի՝ ինչու է կանչում իրեն, գիտի նրա չար մտադրության մասին: Եվ ապա ավելացրեց, որ ինքը կգա այնպես, ինչպես պետքն է, և կհանդիպի այնպես, ինչպես քաջն է հանդիպում քաջին:

Ապա Երվանդյան Տիգրանը հավաքեց իր մեծ զորքը, վրաց ու աղվանից ընտրանի զորքը կանչեց, բերեց Մեծ ու Փոքր Հայքի իր ընտիր գնդերը և գնաց դեպի մեդիացիների կողմը:

Աժդահակն էլ, ահը սրտում, հիշելով իր սարսափելի երազը, հավաքեց, բերեց իր զորքը՝ բազում ու անհաշիվ:

Երվանդյան Տիգրանը մի փոքր հապաղեց, մինչև կարողացավ իր հավատարիմ մարդկանց միջոցով Մարաստանից հեռացնել Տիգրանուհուն: Երբ Տիգրանուհին մի ապահով տեղ հասավ, սկսվեց կռիվը: Ահավոր կոտորած եղավ: Քաջերը հանդիպեցին քաջերին, և ոչ ոք չէր ուզում իր թիկունքը թշնամուն դարձնել: Ընկնում էին քաջերը, ընկածների տեղը նորերն էին կանգնում:

Չհամբերեց քաջազուն Տիգրանը՝ լայնաթիկունք, հաղթաբազուկ այդ դյուցազունը: Բարձրացրեց իր երկալաք նիզակը, սլացավ դեպի Աժդահակը: Սլացավ ու սլացքի հետ էլ զարկեց: Աժդահակի երկաթյա զրահը ձեղքելով՝ շամփրեց նրան ու թափով հետ քաշեց՝ թոքերն էլ հետը: Փովեց չարսիրտ Աժդահակը և վիշապի պես շունչը փչեց:

Այսպես վերջացավ ահեղ մարտը:

Կռիվն ավարտվում է Տիգրանի փառահեղ հաղթանակով: Կռվից հետո Տիգրանը Տիգրանուհուն մեծ բազմությամբ և արքայավայել ուղարկում է իր անունով կառուցած Տիգրանակերտ քաղաքը և հրամայում շրջակա գավառները դնել քրոջ ծառայության տակ:

Իսկ Աժդահակի առաջին կնոջը՝ Անուշին, և Աժդահակից սերված բազմաթիվ պատանիների ու աղջիկների, գերիների բազմությանը՝ ավելի քան տասը հազար մարդ, Տիգրանը Մարաստանից բերում, բնակեցնում է Մասիսի արևելյան փեշերին:

Տիգրան Երվանդյան – հայոց թագավոր Ք.ծ.ա.՝ 6-րդ դարում, Երվանդ Սակավակյացի հաջորդը

Աժդահակ – Աժդահակը իրանական առասպելաբանության չար վիշապն է՝ Աժի (իժ, օձ, վիշապ) Դահական, որի դեմ կռվում է ամպրոպի աստված Թրայետաոնան։ Այս առասպելական վիշապ Աժի Դահական հայոց հին վեպում դարձել է Սարաստանի թագավոր, որին հաղթում և սպանում է Տիգրանը։

աղվան – պատմական Աղվանքի (Հայաստանին սահմանակից երկիր) բնակիչ (անհետացած ազգ)

երկսլաք – երկու սուր ծայր ունեցող, երկսայր

Կյուրոս – Աթեննյան արքայատոհմի հիմնադիրը՝ Կյուրոս II Մեծ, Պարսից արքա։ Աժդահակի թոռը՝ դստեր որդին։ Ապստամբել է Աժդահակի դեմ և հաղթել։ Ստեղծել է մեծ տերություն՝ Հնդկաստանից մինչև Բաբելոն։ Նրա մտերիմներից էր Տիգրան Երվանդյան հայոց թագաժառանգը։

խնամակալ – խնամք իրականացնող անձ

խնկարկել – մեծարել, աստվածացնել

հետևակ – ոտքով գնացող զինվոր

նաժիշտ – սպասուհի, աղախին

որոգայթ – թակարդ, ծուղակ

պահպանակ – պահպանող հարմարանք

պատգամախոս – կարևոր խոսք փոխանցող լիազորված անձ

պարսատիկ – քար արձակելու հարմարանք

տեգ – ծայրին սուր երկաթ հագցրած կարճ նիզակ

տիկնանց տիկին – առաջին տիկին, թագուհի

տմարդի – անմարդկային, նենգ, չարամիտ

1. Պատմական ի՞նչ իրադարձությունների արձագանք է «Տիգրան և Աժդահակ» վիպերգը։
2. Պարզիր՝ ինչու էր Աժդահակը երկյուղ կրում Տիգրանի և պարսից Կյուրոս թագավորի դաշինքից։
3. Բնութագրիր Տիգրանին՝ օգտագործելով տեքստային բառեր։

4. Ի՞նչ երազ է տեսնում Աժդահակը, և ի՞նչն է մտատանջությունների մեջ գցում նրան:
5. Հայ հին ժողովրդական բանահյուսության մեջ առաջին անգամ այս վիպերգում է հանդիպում տեսիլքի խորհուրդ: Ինչպե՞ս են գուշակները մեկնաբանում Աժդահակի երազը:
6. Ի՞նչ է ձեռնարկում Աժդահակը: Հավատո՞ւմ ես երազներին: Ինչո՞ւ:
7. Մեկնաբանի՞ր՝ ինչ քայլի է կնոջը դրդում Աժդահակը, որ խուսափի վտանգից: Ինչպե՞ս է վարվում Տիգրանուհին՝ եղբորն օգնելու նպատակով:
8. Մեկնաբանի՞ր՝ ինչով է Աժդահակը պատասխանում Տիգրանի անկեղծ բարեկամությանը:
9. Տիգրանի կերպարում հայ թագավորի ի՞նչ լավագույն գծեր են մարմնավորված: Դիրքորոշում արտահայտի՞ր:
10. Աժդահակի կերպարում ցոյց տուր բոլոր բռնակալներին հատուկ բնավորության գծեր: Հիմնավորի՞ր:
11. Տիգրանն ի՞նչ դատաստան է տեսնում Աժդահակի հետ՝ Տիգրանուհուն փրկելուց հետո: Սեփական վերաբերմունք արտահայտի՞ր նրանցից յուրաքանչյուրի արարքների վերաբերյալ:
12. Համեմատի՞ր Հայկի կռիվը Բելի և Տիգրանի կռիվը՝ Աժդահակի դեմ: Կարծիք արտահայտի՞ր:
13. Ցոյց տուր «Տիգրան և Աժդահակ» վիպերգում հայ կնոջ գործուն մասնակցությունը դեպքերի ընթացքին:
14. Բացահայտի՞ր՝ հայ կնոջ ինչպիսի լավագույն հատկանիշներով է օժտված Տիգրանուհին: Հիմնավորի՞ր:
15. Մեկնաբանի՞ր վիպերգում՝ մարդկային որ արժեքներն են փառաբանվում, և որ արժեքները՝ դատապարտվում:

ՇԱՊՈՒՀԸ ԱՐՇԱԿԻՆ ՀՐԱՎԻՐՈՒՄ Է ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

Սարգիս Հարությունյան

(Հարադրված է ըստ Փավստոս Բուզանդի «Հայոց պատմության»)

Այդ ժամանակ պարսից Շապուհ թագավորը մեծ ընծաներով, հրովարտակներով պատգամավորներ է ուղարկում Արշակ թագավորի մոտ, սիրով ու աղաչանքով խնդրում նրան գալ Պարսկաստան, որպեսզի խաղաղության ու բարեկամության դաշինք կնքեն:

Արշակ թագավորը թեպետ հաշտության կողմնակից չէր և կամենում էր շարունակել պատերազմը, բայց, տեսնելով, որ ամբողջ գործը, իշխաններն ու նախարարները հոգնել են կռիվներից և այլևս չեն կամենում պատերազմել, ստիպված ընդունում է Շապուհի դեսպաններին, և ինքն էլ իր կողմից Շապուհին ընծաներ ու հրովարտականքներ ուղարկում:

Շապուհը դարձյալ պատգամավորներ է ուղարկում Արշակի մոտ, խնդրում նրան գալ Պարսկաստան՝ հետևյալ խոսքերով.

– Եթե դու ընդունում ես իմ առաջարկած հաշտության պայմանը և քեզ ինձ հետ հաշտ ես համարում, ապա եկ հանդիպենք, տեսակցենք և այնուհետև հայր ու որդու նման լինենք իրար նկատմամբ: Իսկ եթե չես կամենում ինձ տեսնել, նշանակում է՝ դարձյալ պատերազմ ես ուզում բորբոքել երկուսիս միջև:

Երբ Արշակին հայտնում են Շապուհի այս պատգամը, Արշակն ապահով լինելու համար Շապուհից խնդրում է ուխտի հավատարմության երդում ուղարկել: Շապուհ թագավորը հոժարում է, երդման համար աղ է բերել տալիս, աղի վրա երդվում, աղը կնքում վարազագիր մատանիով, ուղարկում է Արշակ թագավորին և պատվիրում, որ եթե այդ երդումից հետո էլ Արշակը չգա, ապա թող պատրաստվի պատերազմի:

Հայոց աշխարհի մեծամեծներն ու իշխանները և, առհասարակ, բոլոր մարդիկ, երբ իմանում են այդ, ստիպում են Արշակ թագավորին, շտապեցնում, որ նա գնա, ներկայանա պարսից Շապուհ թագավորին:

Արշակ թագավորը ստիպված իր հետ է վերցնում Վասակ սպարապետին և ճանապարհ ընկնում, գնում Պարսկաստան՝ Շապուհ թագավորի մոտ: Նրանք գալիս, ներկայանում են Շապուհ թագավորին:

Շապուհը խիստ նախատում է Արշակին՝ իբրև ծառայի, իսկ Արշակը իրեն հանցավոր ու մահապարտ է համարում Շապուհի առաջ:

Շապուհը Արշակին ու Վասակին հանձնում է իր ազնվական թիկնապահ գնդին, որ նրանց պահեն ազատ, բայց հսկողության տակ:

Շապուհն իր մոտ է կանչում հմայող կախարդներին, աստղագետներին ու աստղագուշակներին և նրանցից Արշակի մասին խորհուրդ հարցնում:

– Ես շատ անգամ կամեցա սիրել Հայոց Արշակ թագավորին,– ասում է Շապուհը,– բայց նա ինձ միշտ անարգեց: Բյուր անգամ կամեցա նրա համար բարիքներ գործել, ինչպես հայրը սեփական որդուն, իսկ նա իմ բարիքների դիմաց ինձ միայն չարիքով հատուցեց: Ես նրա հետ խաղաղության դաշինք կնքեցի, որի համար նա երդվեց քրիստոնեական կրոնի գլխավոր սրբության՝ Ավետարանի վրա, բայց դրժեց այդ երդումը:

– Հայոց Արշակ թագավորը, որ երեսուն տարի անընդմեջ արյաց հետ պատերազմ մղեց, և մենք նրան չկարողացանք հաղթել, այժմ ինքն է իր ոտով մեզ մոտ եկել,– ավելացնում է Շապուհը:

– Հիմա դուք ինձ խորհուրդ տվե՛ք,– շարունակում է Շապուհը,– եթե ստույգ իմանամ և համոզվեմ, որ Արշակն այսուհետև հնազանդության անկեղծ ուխտով հաստատ կմնա իմ պայմանին, ապա մեծարանքներով, պատվով ու հարգանքով նրան կրկին խաղաղությամբ կուղարկեմ իր աշխարհը:

Գուշակողները Շապուհին ասում են.

– Այսօր մեզ ժամանակ տո՛ւր, վաղը քեզ կպատասխանենք:

Հաջորդ օրը բոլոր հմայողներն ու գուշակողները հավաքվում, գալիս են Շապուհի մոտ, հարցնում.

– Հիմա որ Արշակ թագավորը քեզ մոտ է եկել, ինչպե՞ս է իրեն պահում, ինչպե՞ս է քեզ հետ խոսում, ի՞նչ լեզու է բանեցնում:

Շապուհն ասում է.

– Նա իրեն համարում է իմ ծառաներից մեկը, ուզում է անգամ իմ ոտքի տակի հողը դառնալ:

– Այժմ լսի՛ր մեզ և արա՛ այն, ինչ ասում ենք,– խորհուրդ են տալիս գուշակողները.– Արշակին այստեղ պահի՛ր, մարդիկ ուղարկի՛ր Հայոց աշխարհ, այնտեղից բերել տո՛ւր երկու բեռ հող և մի աման ջուր: Ապա հրաման կտաս, որ քո սենյակի հատակի կեսի վրա շաղ տան Հայաստանից բերած հողը, վրան ցանեն հայոց ջուրը. ինքդ կբռնես Արշակ թագավորի ձեռք, նախ՝ կտանես սենյակի այն մասը, որտեղ բնական հատակն է, և

այնտեղ նրան հարցովործ կանես: Հետո նրա ձեռք բռնած կտանես հայկական հող ու ջուր շաղ տված տեղը և կլսես, թե ինչ կասի, այն ժամանակ կիմանաս, եթե նրան ազատ արձակելու լինես Հայաստան, քեզ հետ կապած ուխտն ու դաշինքը հավատարմությամբ կպահի, թե՞ ոչ: Իմացիր, եթե Արշակը հայկական հողի ու ջրի վրա քեզ հետ խիստ լեզվով խոսի, ապա համոզված եղիր, որ Հայաստան հասնելուն պես՝ հենց նույն օրը նույն լեզուն կբանեցնի, նույն պատերազմը կնորոգի քո դեմ, նույն կոիվները, նույն թշնամությունը կշարունակի:

Պարսից թագավորը, լսելով հմայողների և գուշակների այս խորհուրդը, ուղտերով մարդիկ է ուղարկում Հայոց աշխարհ՝ հող ու ջուր բերելու: Մի քանի օր անց նրանք Հայաստանից երկու բեռ հող ու ջուր են բերում: Շապուհը հրամայում է իր սենյակի հատակի կեսի վրա շաղ տալ Հայաստանից բերած հողը, վրան ջուր ցանել, իսկ մյուս կեսը թողնել իր բնական հողէ հատակով: Ապա Արշակ թագավորին կանչել է տալիս իր մոտ, մնացած պալատականներին հեռացնում սենյակից, բռնում է Արշակի ձեռք, ձեռնում ընդարձակ սենյակում և հետք բարեկամաբար գրուցում: Երբ ձեռնում են պարսկական հողի վրա, Շապուհը դիմում է Արշակին հետևյալ հարցով.

– Արշակ թագավոր Հայոց, դու ինչո՞ւ ինձ թշնամի դարձար. չե՞ որ ես քեզ որդու պես էի սիրում, կամեցա նույնիսկ աղջիկս քեզ կնության տալ, քեզ իմ զավակը դարձնել: Իսկ դու իմ արած լավության փոխարեն ավելի դեմս խստացար, ինքնահաճ ձևով, հակառակ իմ կամքի՝ ինձ թշնամի դարձար, և ահա ամբողջ երեսուն տարի իմ դեմ պատերազմ մղեցիր:

Արշակը համեստորեն պատասխանում է.

– Մեղանչել եմ և հանցավոր եմ քո առաջ. ես եկա, քո թշնամիներին հաղթեցի, բոլորին կոտորեցի, հույս ունեի քեզանից մեծ պարգևներ ստանալ, բայց իմ թշնամիներն

ինձ մոլորեցրին, քեզանից վախեցրին և ստիպեցին փախչել: Եվ իմ երդումը, որով քեզ երդվեցի, ինձ քո առաջը բերեց: Ես ահա եկել եմ քո առաջ, քո ծառան եմ, քո ձեռքում, ինչպես ուզում ես՝ վարվիր ինձ հետ. եթե կամենում ես՝ սպանիր, որովհետև ես՝ քո ծառան, հանցավոր եմ քո դեմ, մահապարտ եմ:

Շապուհն այնուհետև Արշակի ձեռք բռնած, միամիտ ձևանալով, ձեմնլով բերում է նրան, կանգնեցնում հայկական հող ու ջուր լցրած հատակի վրա: Երբ Արշակը ոտը դնում է հայկական հողի վրա, լրիվ կերպարանափոխվում է, ըմբոստանում, հպարտ կեցվածք ընդունում և խրոխտ հանդիմանությամբ դիմում Շապուհին.

– Հեռու ինձանից, չարագործ ծառա, որ այսօր քո տերերի վրա տեր ես դարձել, հափշտակել քո տերերի գահը: Ես չեմ ների քեզ ու քո որդիներին իմ նախնիների վրեժը և Արտավան թագավորի մահը: Դուք՝ ծառաներդ, մեր Արշակունիների՝ ձեր նախկին տերերի բարձն (բացառությունը տե՛ս ՕՐ-ում) եք հափշտակել. ես այդ թույլ չեմ տա, մենք պետք է մեր տեղը գրավենք:

Շապուհը, Արշակի ձեռք բռնած, դարձյալ տանում է պարսկական հողի վրա: Ոտը դնելով պարսկական հողին՝ Արշակն սկսում է գղջալ իր ասածների համար, խոնարհվում է Շապուհի առաջ, ոտքերն ընկնում, ներողություն խնդրում:

Իսկ Շապուհը նրան նորից տանում է հայկական հողի վրա, որտեղ Արշակը սկսում է նախկինից ավելի խիստ ու դաժան խոսքեր ուղղել պարսից թագավորին: Շապուհը նորից է Արշակին բերում պարսից հողի վրա, որտեղ դարձյալ Արշակն սկսում է գղջալ ու ապաշխարել:

Այսպես Շապուհը ամբողջ օրը՝ առավոտից մինչև երեկո, բազմիցս փորձում է Արշակ թագավորին, և ամեն անգամ հայկական հող ու ջրի վրա Արշակը արքայական հպարտությամբ ու խիստ խոսքերով դատապարտում էր պարսից թագավորին, իսկ պարսից հողի վրա գղջում իր արարքներն ու խոնարհվում նրա առաջ:

Երեկոյան պարսից թագավորը սովորություն էր դարձրել Արշակ թագավորին միշտ ընթրիքի հրավիրել իր մոտ:

Նա Արշակին իր կողքն էր նստեցնում՝ նույն թախտի վրա, բազմեցնում նույն նույն գահին:

Իսկ այդ օրը Շապուհ թագավորը հրամայում է ամենաբարձր տեղում

իր բազմոցը դնել, որից հետո հերթականությամբ շարել մնացած թագավորների բազմոցները, իսկ հայոց թագավորի բազմոցը դնել բոլորից վերջը՝ ներքևում, և տակը հայկական հող ու ջուր շաղ տալ:

Երբ բոլորը հրավիրվում են ընթրիքի, և յուրաքանչյուրը բազմում է իր բազմոցին՝ ըստ իր աստիճանի, բերում են Արշակ թագավորին և բազմեցնում ամենավերջում՝ իրեն հատկացված տեղում, ուր հայկական հող ու ջուր էր շաղ տրված: Արշակը մի պահ ուռած-փքված նստում է, բայց հետո ընդոստ ոտքի է ելնում և խրոխտ դիմում Շապուհ թագավորին.

– Իմն է այդ տեղը, որտեղ բազմել ես դու, վեր կաց անմիջապես այդ տեղից, որ ես այդտեղ բազմեմ, դա մեր տոհմի տեղն է եղել: Իսկ եթե իմ երկիրը հասնեմ, ապա քեզանից խստությամբ վրեժ կլուծեմ:

Պարսից Շապուհ թագավորն անմիջապես հրաման է տալիս շղթաներ բերել, գցել Արշակի վիզը, ոտներին ու ձեռներին կապանք դնել և տանել, բանտարկել հեռավոր Անհուշ բերդում, մինչև իր մահը:

Հաջորդ օրը Շապուհ թագավորը հրամայում է իր առաջը բերել Մեծ Հայքի գորավար սպարապետ Վասակ Մամիկոնյանին: Վասակը կարճահասակ էր և փոքրամարմին. երբ նրան կանգնեցնում են Շապուհի առաջ, վերջինս սկսում է անարգել և վիրավորել նրա անձը:

– Աղվեն,– ասում է Շապուհը Վասակին,– դու էիր այն խանգարիչը, որ այսքան տարի մեզ չարչարանքի դատապարտեցիր, դու էիր, որ այսքան տարի կոտորում էիր արիներին, հիմա ինչպե՞ս ես, որ քեզ աղվեսի մահով սպանեմ:

Վասակը աներկյուղ պատասխան է տալիս նրան.

– Իմ փոքր մարմինը հիմա տեսար, բայց միթե իմ մեծության չափը չես զգացել: Այդ ինչպե՞ս էր, որ մինչև այժմ ես քեզ համար առյուծ էի, իսկ հիմա դարձա աղվես: Բայց երբ ես Վասակն էի՝ Հայոց մեծ սպարապետը, հսկա էի. մի ոտս մի լեռան վրա էր դրված, մյուս ոտս՝ մի այլ լեռան. երբ աջ ոտիս վրա էի հենվում՝ աջ լեռն էր գետին խրվում, երբ ձախ ոտիս վրա էի հենվում՝ ձախ լեռն էր գետին խրվում:

– Ասա՛ իմանանք, այդ ի՞նչ լեռներ են, որ դու գետին էիր խրում,– հարցնում է Շապուհը:

Վասակը պատասխանում է.

– Լեռներից մեկը դու էիր, մյուսը՝ հունաց թագավորը: Քանի դեռ Աստված հաշտ էր մեզ հետ, քեզ էլ էի գետին տանում, հունաց թագա-

վորին էլ: Քանի դեռ մեր հոր՝ Ներսեսի օրհնությունը մեզ վրա էր, նրա խրատով էինք շարժվում, կարողանում էինք քեզ լավ խրատ տալ: Հիմա, ափսոս, խորխորատի մեջ ենք ընկել, ուժը քո ձեռքին է, հիմա ինչ ուզում ես, արա՛:

Շապուի թագավորը հրամայում է Վասակ գորավարին մորթազերծ անել, մորթին տիկ հանել, մեջը խոտ լցնել և տանել նույն Անհուշ կոչված բերդը, ուր բանտարկված էր Արշակ թագավորը, և պահել այնտեղ:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Արշակ – Արշակ Բ Արշակունի (Մեծ Հայքի արքա (350–368): Հաջորդել է հորը՝ Տիգրան Բ-ին (339–350 թթ.):

Շապուի – Շապուի Բ կամ Շապուի Բ Երկարակյաց, Սասանյան Իրանի շահնշահը, արքան (309–379 թթ.)

հրովարտակ – նամակ, գրություն, թագավորների պաշտոնական գրավոր դիմումները, հայտարարությունները, որոնք պարունակում էին ողջուն, ենթարկման կոչ, հրաման, կարգադրություն

վարազագիր – վարազը պարսիկների, այդ թվում նաև՝ պարթև Արշակունիների պաշտած կենդանին էր, և նրա պատկերը սուրբ ու խորհրդանշական էր համարվում: Վարազագիր մատանու քարի վրա փորագրված վարազի պատկերն էր, որ ծառայում էր իբրև կնիք, և նրա դրոշմը նվիրական ու անխախտ էր համարվում ինչպես պարսից Սասանյան թագավորների, այնպես էլ Արշակունիների համար:

ապաշխարել – գործած հանցանքի, մեղքի համար զղջալ, մեղքը քավել

ընդոստ – հանկարծ, շեշտակի թափով

անարգել – վիրավորել, անպատվել, ստորացնել

խորխորատ – վիհ, անդունդ, կիրճ, ձոր, նաև՝ վտանգ, փորձանք, աղետ

մորթազերծ անել – մաշկը վրայից հանել, կաշին քերթել

«**բարձ**» բառի ընդարձակ բացատրությունը կարդա՛ **QR** ծածկագրում:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՂՈՒՆՔՆԵՐ

1. Ինչո՞ւ է Շապուի թագավորը պատգամավորներ ուղարկում Արշակ թագավորի մոտ, ինչ նպատակով:
2. Բացատրի՛ր՝ ինչու է Արշակը Շապուիից խնդրում ուխտի հավատարմության երդում ուղարկել: Ինչ է նշանակում դա:

3. Աստղագուշակները ի՞նչ խորհուրդ են տալիս Շապուհին՝ Արշակի հնազանդությունը փորձելու նպատակով: Ինչո՞ւ:
4. Ցույց տուր տեքստի նմանությունները և տարբերությունները՝ «Տիգրան և Աթդահակ» վիպերգի հետ համեմատելով:
5. Բացահայտիր հատվածի՝ Արշակի կերպարը մարմնավորող հայ թագավորի լավագույն գծերը:
6. Իրենց արարքների համար Արշակին ու Շապուհին արդարացրո՞ւ կամ մեղադրի՞ր՝ սեփական դիրքորոշում արտահայտելով:

Հերոս	Դիրքորոշում
Արշակ	
Շապուհ	

7. Բնութագրիր վիպերգի կերպարներին՝ մեկնաբանելով նրանց արարքների դրդապատճառները:
8. Վերլուծիր Վասակ Մամիկոնյանի կերպարը՝ նրան բնութագրող հատվածներն ընթերցելով:
9. Մեկնաբանիր գրական երկերում առկա ուղերձները պատմական ժամանակաշրջանի համատեքստում և մեր օրերում:
10. Հատվածից դուրս գրիր գեղարվեստական պատկերավորման միջոցները և նշիր դրանց գործածության նշանակությունը տեքստում:

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

«ՄԱՍՈՒՆՅԻ ԴԱՎԻԹ» ԴՅՈՒՑԱԳՆԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ: ՀՄԱՆՀԱՎԱՔ ԲՆԱԳԻՐԸ

◆Ի՞նչ է դյուցազներգությունը

Դյուցազներգությունը (*դյուցազնավեպ, էպոս*) վիպական բնույթի բանավոր մեծածավալ ստեղծագործություն է: Այն ձևավորվել է տարբեր սերունդների ստեղծագործական ուժերով՝ ժողովրդի ձայնատաղի համար բախտորոշ նշանակություն ունեցող պատմական մեծ իրադարձությունները գեղարվեստորեն իմաստավորելու անհրաժեշտությամբ: Հայ ժողովուրդը, վաղնջական ժամանակներից սկսած, բանավոր հորինել է բազմաթիվ ստեղծագործություններ՝ զրույցներ, հեքիաթներ, առակներ, հանելուկներ, առասպելներ, աշխատանքային, ծիսական, օրորոցային, ռազմի երգեր և այլն: Այս շարքում առանձնակի արժեք է ներկայացնում «Սասնա ծռեր» դյուցազներգությունը (էպոս):

«Սասնա ծռեր» դյուցազներգությունը ձևավորվել է 8-10-րդ դարե-

րում տեղի ունեցած պատմական մեծ իրադարձությունների ընթացքում՝ որպես արաբ զավթիչների դեմ հայ ժողովրդի մղած տևական պայքարի և նվաճած անկախության գեղարվեստական արտացոլում: Դյուցազներգությունում իրականն ու հրաշապատումը հաճախ պատկերվում են միմյանց հետ զուգորդված:

«Սասնա ծռեր» էպոսի ստեղծմանը մասնակցել են ժողովրդական վիպասացների (ասացող, բանասաց, ժողովրդական բանավոր ստեղծագործությունը պատմող անձ) բազում սերունդներ (շուրջ հազար տարի): Էպոսում արտահայտված է ժողովրդի հերոսական պայքարով ու հաղթանակով սեփական երկրի անկախությունը պահպանելու գաղափարը, նրա հավաքական մտածողությունն ու ազատասիրական ոգին:

«Սասնա ծռեր»-ը բաղկացած է չորս ձյուղից (ձյուղ – էպոսի այն մասը, որ ամբողջովին նվիրված է միևնույն գլխավոր հերոսին)։ «Սանասար և Բաղդասար», «Մեծ Մհեր», «Սասունցի Դավիթ» և «Փոքր Մհեր»:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսում չորս սերնդի պատկանող հերոսները, միմյանց լրացնելով, ավելի ձիշտ, միասին՝ մի ամբողջություն կազմելով, արտացոլել են իրենց կերպարներն ստեղծող ժողովրդի պատկերացումները, նրա լավագույն երազանքներն ու ակնկալիքները:

Դյուցազներգությունում արտացոլվում են ժողովրդի ազգային բնավորությունը, իմաստությունը, կենցաղն ու բարքերը:

Աշխարհի շատ ժողովուրդներ դարերի ընթացքում ստեղծել են հերոսական դյուցազներգություններ: Հայտնի են հնդկական «Մահաբհարաթա» և «Ռամայանա», հունական «Իլիական» և «Ոդիսական», իրանական «Շահնամե», ֆրանսիական «Երգ Ռոլանդի մասին», գերմանական «Նիբելունգների երգը», իսպանական «Երգ Սիդի մասին» և այլ դյուցազնավեպեր, որոնք առասպելական, հերոսական բնույթի հորինվածքներ են:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք բնագիրը թարգմանվել է աշխարհի շատ լեզուներով: 19-րդ դարի վերջերից սկսած՝ մեր գրողներից շատերը դյուցազներգության թեմաներով բազմաթիվ երկեր են ստեղծել, հատկապես՝ Հովհաննես Թումանյանը, Ավետիք Իսահակյանը, Եղիշե Չարենցը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՐՄԱՆՔՆԵՐ

1. Վերլուծիր՝ պատմական ինչ իրադարձությունների գեղարվեստական արձագանքն է «Սասնա ծռեր» դյուցազներգությունը: Ո՞վ է այն ստեղծել:

2. Մեկնաբանիր՝ ինչպես է «Սասնա ծռեր» դյուցազներգությունը պահպանվել և հասել մինչև մեր օրերը: Հիմնավորիր:
3. Բացատրիր **վիպասաց, պատում, համահավաք, բնագիր, ճյուղ** հասկացությունների իմաստը:
4. Մեկնաբանիր՝ ինչու է «Սասնա ծռեր» դյուցազներգությունը համարվում ժողովրդի հավաքական մտածողությունն արտացոլող ստեղծագործություն:

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ

ՄԱՆՈՒԿ ԴԱՎԻԹԸ

(հարված՝ համահավաք բնագրից)

...Դավիթ որ մնաց որք,
 Ձենով Հովան տարավ զԴավիթ,
 Արավ իրան հոգեզավակ:
 ...Ձենով Հովան քաղաքացիք ժողվեց էդտեղ,
 Ասաց. – Էսա տղան տի մեռնի:
 Բա ի՞նչ անենք, բա ի՞նչ չանենք...
 ԶԴավիթ չենք կարնա շահի:
 Սասնեցիք ասին.
 – Միեր յոթ տարի որ Մըսըր մնաց,
 Մըկա էստեղ ծծմեր մի կա, Մըսրա խաթուն
 Ու Միերի խաթեր համար՝ զԴավիթ տի շահի:
 Հովան ասաց. – Բա ո՞վ կ'տանի, բա ո՞վ չի՛ տանի:
 Ասին. – Քուռկիկ Զալալու թամբի վրեն դիր,
 Ամուր մ'կապի,
 Քուռկիկ Զալալուն լավ ճիպոտ մի զար,
 Թող տանի Մըսըր:
 Հովան էլավ, Քուռկիկ Զալալին դուրս քաշեց գոմից.
 Քուռկիկ Զալալուն թիմար մի տըվին,
 ԶԴավիթ առան, բարուր կապեցին Քուռկիկի քամակ,
 Հովան ասաց. – Քուռկիկ Զալալի, քեզնե կը խնդրեմ.

Իմ տըղան դու գետ չ'թալես,
 Իմ տըղան դու քար չ'զարնես.
 Տանես Մըսրա էրկիր,
 Մըսրա խաթունին դու թալիմ անես...
 Քուռկիկ Զալալին գ'Դավիթ առավ,
 Մեջ էրկինք-գետինք թռավ ու գնաց:
 Մըսրա Մելքի մեր պատուհան նստե՝
 Տեսավ թոզ կու գա դաշտերու
 վերան...

...Տեսավ, որ կրակ գետնու էրեսեն կը
 տա վեր, էրկինք.

Մեջ էրկինք, մեջ գետինք կը մոտենա իր տան:

Մըսրա խաթուն ասաց.

– Էսի ամպ չի՛, կա ու չկա,

Էսի Քուռկիկ Զալալու օտաց կրակն էսպես կ'ելնի:

Դարձավ, ասաց.

– Դոնապաններ, գնացեք, դռներ բացե՛ք,

Կո, ձի մի կը հասնի մեր դուռ:

Դոնապաններ հասան ու դռներ բացին:

Տեսավ Քուռկիկ Զալալին է՝ բան մի վեր քամակին:

– Մըսրա՛ Մելիք,– կանչեց Իսմիլ խաթուն,–

Էն բան առեք, բերե՛ք ինձի:

Մըսրա Մելիք գնաց, մոտիկացավ ձիուն:

Ձին իր գլուխ կռռեց, Մելիք աչքեց, տեսավ բարուր:

Ձիու քամկից բարուր առավ, տարավ էտուր Իսմիլ խաթուն:

Մելքի մեր բացեց ու ինչ տեսավ. բարուրի մեջ՝ մանուկ Դավիթ,

Թուղթ մ'ել գրուկ՝ դրած կըշտին:

Էդ թղթի մեջ Ձենով Հովան կ'ասե.

«Աղբո՛ր կընիկ, հարսե՛,

Միերն էկավ էստեղ, էնոր տըղա մ'ելավ.

Միեր ու իր կնիկ մեռան, տըղան մնաց որբ:

Ա՛ռ, Միերի խաթեր համար տըղան շահե:

Մինչև որ քիչ մի մեծանա,

Նոր ես կառնեմ, ես կը շահեմ»:

Մըսրա թագավորի կընիկ միտ վե՛ ասաց.
 –Միեր ինձի օր մի աղեկություն արեց,
 Էնոր խաթեր ես կը շահեմ Դավթին.
 Իմ տըղան կաթեն կը կըտրեմ,
 Զէ՛ն կը շահեմ: Շահեմ, էստեղ կենա,
 Մելիքի հետ աղբեր ըլնեն,
 Իրար աղբերություն անեն,
 Մըսըր, ամբողջ էրկիր զավթեն, տիրապետեն:
 Հե՛յ, մըկա նոր Դավիթ տի մեծնա, էրթա Սասուն:
 Էդտեղ Մըսրա Մելիք ակահեց, ասաց.
 – Տղեկներ, դարբասներ գոցե՛ք:
 Քուռկիկ Զալալին զոռո՛վ ընկավ մեր ձեռ,
 Բռնենք մեզ համար:
 Դարբասներ գոցի՛ն:
 Քուռկիկ Զարալին ո՛ւժ էտու զինք,
 Ձիավորներու միջեն էլավ դուրս:
 Էզարկ, զքառսուն գազ պարիսպ անցավ,
 Թռնվ, էլավ ու գնաց Սասուն:
 Իսմիլ խաթուն Դավթի վերա շատ խնդացավ:
 Զծիծ էտուր Դավթին:
 Օր մ'ել Դավիթ Էնոր ծիծ չըծըծեց:
 Իրեք օր, իրեք գիշեր Դավիթ բան չը կերավ:
 Իսմիլ խաթուն էլավ, մնաց շիվար,
 Չը գիտեր ի՛նչ աներ հետ Դավթին:
 Կանչեց Մըսրա Մելքին, ասաց.
 – Էսա տղան իրեք օր ու գիշեր իմ կաթ չ'ուտի,
 Ապա ի՛նչ անենք էսա տղի հետ, ապա ի՛նչ չ'անենք:
 – Քո տո՛ն ավերի,– ասաց Մելիք,– Էնոր հոր մալ շա՛տ է,
 Էնոր հոր տուն չկա՛մ մեղր ու կարագ,
 Չըկա՛մ անուշ–անուշ բաներ.
 Բաթմանա Բուղեն ուղարկի,
 Թող էլնի, էրթա Միերի տուն,
 Գնա բեռ մի մեղր բերի, գնա բեռ մի կարա՛գ բերի,
 Կը շինես եղ–մեղր, կը տաս, տղան կ'ուտի:

Իսմիլ խաթուն Բաթմանա Բուղեն ճամփեց՝ մեղր-կարագ բերի.
 Բաթմանա Բուղեն էլավ, գնաց Սասուն:
 Ձենով Հովան մեղր, կարագ – ամեն տվեց Բաթմանա Բուղին:
 Բաթմանա Բուղեն բեռ մի մեղր, բեռ մի կարագ
 Բերեց դրեց Իսմիլ խաթունի առաջ:
 Մեղրով, կարագով Դավթին պահեց Իսմիլ խաթուն:
 Օր մ'է, օր ըմ չէ, Մելիք զԴավիթ տի զարկի:
 Վագիր էլավ, Դավթի ձեռեն բռնեց,
 Գնաց Իսմիլ խաթնի առջև.
 –Դե,– ասաց,– թագուհի,
 Ինչո՞ւ Դավիթ չես ուղարկի ուր տիրու քով.
 Ձես ուղարկի՝ գնա Սասուն:
 Օր մ'է, օր ըմ չէ, Մելիք զԴավիթ տի զարկի:
 Դե, վեր էլիր, հա՛ց պատրաստիր,
 Ուղարկիր, թող էրթա Սասուն:
 Հերիք է մեր էրկիր մնա:
 Իսմիլ խաթուն ասաց.– Դավիթ, տըղա՛,
 Ուղարկեմ քեզ՝ կ'էրթաս Սասուն քո հրողբրանց:
 –Հրողբե՛ք ունիմ,– ասաց,– ինչի՞ չեմ էրթա:
 Մարե՛, իմ հրողբերանք որտե՞ղն են:
 Ասաց.– Սասուն քաղաք կ'ապրեն:
 – Էնոնց անուն ի՞նչ է:
 – Էնոնց անուն,– ասաց,–
 Մեկին Ձենով Հովան կ'ասեն:
 Մեկին՝ Վերգո:
 – Մարե՛, քո աչքեր քոռանար,
 Ինչի՞ շուտ չ'ասիր,
 Դե, շուտ,– ասաց,–
 Տասը ջուխտ պուճիկ, տասը ջուխտ տրեխ,
 Տասը ավուր հաց տի պատրաստես,
 Առնեմ, գնամ Սասուն:
 Իսմիլ խաթուն պատրաստեց տասը ջուխտ պուճիկ,
 Տասը ջուխտ տրեխ, տասը ավուր հաց,
 Օրհնեց Դավթին, ասաց.

– Գնա՛, գնա՛, տըղա՛,
Գնա՛ Սասնա քաղաք, հրողբրանցդ քով.
Աստված թող քեզի հետ ըլնի:
Էդտեղ Մըսրա Մելիք ասաց.
–Դավիթ թող գա՛, էս իմ թրի տակով անցնի,
Որ թողնեն՝ էրթա իր էրկիր:
Ու թուր բարձրացուց:
Դավիթ պատասխան էտու.
– Էնպես կանի, որ վաղ մեծնամ՝
Սուր չը քաշեն էնոր վերան:
Էն ինձ թրով զարկի – ես չըզարկեն էնոր:
Հազար էդպես Մելիք մեռնի՝
Էնոր թրի տակով չեն անցնի:
Ինչ ձեռեն կըգա՝ թող անի:

Վազիր Դավթի թննեց,
 Գընաց, որ անցուցի թրի տակով,
 Դավիթ կայնեց – չ'էրթա, չ'անցնի թրի տակով:
 Վազիր Դավթի պառեկ բռնեց,
 Հոլրեց, քաշեց, որ անցուցի թրի տակով.
 Դավիթ չըգնաց, չ'անցավ թրի տակով,
 Կըշտով անցավ, ձկուր թավավ ի ջարդուքար՝
 Քարեն կրակ էլավ:
 Մըսրա Մելիք տեսավ՝
 Շատ վախեցավ, ասաց.
 – Էդ դեռ պստիկ է՝ էսպես է,
 Որ մեծանա՝ ինչ տի ըլնի:

Սասունցի Դավթի
 ու Մըսրա Մելիքի
 մենամարտը

միտ վե՛ ասաց – վերհիշելով, մտաբերելով՝ ասաց
աղեկություն – լավություն
ակահել – գլխի ընկնել, կռահել, սթափվել, արթնանալ
պուճիկ – գուլպա
տրեխ – կիսամշակ կաշվից պատրաստված անկրունկ ոտնաման
պառեկ – թիկունք, մեջք
ամանաթ – ավանդ
ըռկել – նեղանալ, վիրավորվել
թասլիմ անել – հանձնել, ի պահ տալ
թիմար – անասունի մարմինը ձեռքով կամ մի այլ բանով շփել
կանկռել – համառել
կոռել – կորացնել, կռացնել
մալ – ունեցվածք, խոշոր եղջերավոր անասուն
մըկա – հիմա, այժմ
ջարդուքար – երկնաքար, կայծքար, որձաքար, շատ կարծր քար
սալամաթ – ապահով, անվտանգ
տ'անենք, տ' էրթամ– պիտի անենք, պիտի գնամ
ո՛ւ ըլլա – Աստված վկա

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՊՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ներկայացրո՛ւ պատմական այն ժամանակաշրջանը, երբ տեղի են ունեցել էպոսի իրադարձությունները:
2. Հատվածի բովանդակությունը վերարտադրի՛ր գրական հայերենով:
3. Բացատրի՛ր, թե ինչու նորածին Դավթի համար որպես ծծմայր, խնամող պետք է լիներ Իսմիլ խաթունը: Ասածդ հիմնավորի՛ր բնագրից բերված օրինակներով:
4. Պարզաբանի՛ր՝ Իսմիլ խաթունը՝ որպես Մհերի կին, արդյո՞ք մայրական պարտականություն պիտի ստանձներ ամուսնու զավակի հանդեպ: Ինչո՞ւ:
5. Մեկնաբանի՛ր՝ ինչու է Ձենով Հովանը Իսմիլ խաթունին «նամակով» դիմում. «Աղբո՛ր կընիկ, հարսե՛» ձևով:
6. Գնահատի՛ր Ձենով Հովանի՝ Քուռկիկ Ջալալուն ուղղված խնդրանքի իմաստը:
7. Կարծի՞ք արտահայտիր՝ ինչ հույսեր է փայփայում Իսմիլ խաթունը, երբ հանձն է առնում Դավթի խնամքը: Արդյո՞ք նա միայն մտածում է Դավթի ապագայի մասին (խմբային աշխատանք):
8. Բացատրի՛ր՝ ինչ խորհրդանշական իմաստ է պարունակում Դավթի՝ Սասունից բերած մեղր ու կարագով սնվելու հանգամանքը:
9. Ինչ նպատակով է Մելիքը պահանջում, որ Դավիթը մինչև Սասուն գնալը անցնի իր թրի տակով:
10. Գեղարվեստական խոսքի ի՞նչ հնարանքի գործածությամբ է մատուցված մանկան բարուրը Քուռկիկ Ջալալու մեջքին կապած Մըսրր ուղարկելու դրվագը (գույգով աշխատանք):
11. Բնութագրի՛ր Մելիքին և Դավթին՝ հատվածից դուրս գրելով բնութագրիչներ պարունակող բառեր, արտահայտություններ:
12. Բնութագրի՛ր Ձենով Հովանին: Բնագրից բեր ասածդ հիմնավորող տողեր:
13. Կազմի՛ր գրքույկ-բառարան՝ գտնելով տեքստի բարբառային ձևերի գրական համարժեքները (գործնական կամ խմբային աշխատանք):
14. Ինչպե՞ս են իրենց դրսևորում Դավիթն ու Մելիքը: Վե՞նի տրամագրով ցոյց տուր նմանություններն ու տարբերությունները:
15. Ի՞նչ համեմատություններով է պատկերված հատվածը: Պատկերավորման ի՞նչ միջոցներ են գործածված:
16. Դիտի՛ր տեքստի նկարները և դրանցից մեկի շուրջ կազմի՛ր շարադրություն:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ «ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ» ՊՈԵՄԸ

Հովհաննես Թումանյանը «Սասունցի Դավիթ» պոեմը գրել է 1902 թվականին: Հեղինակը այն գրել է՝ օգտվելով «Սասնա ծռեր» էպոսից:

Պոեմում բանաստեղծը վերարտադրել է հայկական էպոսի հերոսական ոգին, հաստատել ազգի ու հայրենիքի հարատևման համար բռնության դեմ մղվող անձնուրաց պայքարի անհրաժեշտությունը, մարդու արդար գործի և բարձր բարոյականության գաղափարը:

Այսուհանդերձ, Հովհ. Թումանյանը «Սասնա ծռեր»-ում տեղ գտած մի շարք մանրամասներ չի ընդգրկել իր ստեղծագործության հյուսվածքում: Դրանցից են, օրինակ, Մըսըրում եղած ժամանակ մանուկ Դավիթի հետ կատարված մի քանի դեպքերը, Կաթնաղբյուրից ջուր խմելու, երկաթե սյունը թրով կտրելու դրվագները և այլն: Ըստ էության, բանաստեղծն այդպես է վարվել՝ ելնելով իր գեղագիտական ու գաղափարական ըմբռնումներից:

Դյուցազնավեպի հիմնական գաղափարն արտահայտված է երրորդ ձյուղում, որ վերնագրված է «Սասունցի Դավիթ»: Դավիթը ժողովրդի ամենասիրելի հերոսն է: Նրա կերպարի մեջ ժողովուրդը մարմնավորել է գեղեցիկի, վեհության, բարու և արդարության մասին իր ունեցած նվիրական ձգտումները: Դավիթը քաջ, անվախ, ազնիվ ու ազատասեր հսկա է: Նա թշնամիների դեմ մղած կռիվներում երբեք հանդես չի բերում փոքրոգություն, երբեք չի դիմում նենգության կամ բռնության: Մըսրա Մելիքի զորքերի վրա հարձակվելուց առաջ Դավիթը բարձրաձայն կոչ է անում նրանց նախապատրաստվել կռվի, սակայն ի տարբերություն Դավթի՝ Մելիքը նենգ է ու չարական:

Նա փորձում է Դավթին հաղթել խաբեությամբ: Հաղթելով Մելիքին՝ Դավիթը հրաժարվում է թագավորել մըսըրցիներին: Դավիթը աչքի է ընկնում նաև իր պարզամտությամբ, իր ժողովրդի ու հայրենի բնաշխարհի նկատմամբ տածած անսահման սիրով:

Հովհ. Թումանյան,
«Սասունցի Դավիթ»
և Մըսրա Մելիք»

ՄԸՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՈՒ ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ

(հայրված)

Սև ձին քաշեց Ձենով Օհան,
Ձախը դըրավ ասպանդակին,
Աջն էլ մինչև շուռ տար վըրան,
Կանգնեց Սասմա սարի գըլխին:

Տեսավ՝ Դավթի նըժույգն անտեր
Սարերն ընկած խըրխընջալով,
Ներքև Մըսրա զորքը չոքած,
Ինչպես անծեր ծըփուն մի ծով:

Օխտը գոնջի կաշի հագավ,
Որ չըպատռի իրեն զոռից,
Կանգնեց Օհան, ամպի նըման
Գոռաց Սասմա սարի ծերից:

– Հեյ-հեյ, Դավիթ, հրտեղ ես դու.
Հիշիր Խաչը քո աջ թևի,
Սուրբ Տիրամոր անունը տո՛ւր,
Ու դո՛ւրս արի լույսն արևի...

Ձենը գընաց դըմբդըմբալով՝
Դավթի ականջն ընկավ հորում.

– Հայ-հայ, ասավ, հորեղբայրս է,
Սասմա սարից ինձ է գոռում:

Ո՛վ Մարութա Աստվածածին,
Ո՛վ անմահ խաչ պատարագի,
Ձեզ եմ կանչել,– հասնք Դավթին...
Կանչեց, տեղից ելավ ոտքի,

Էնպես զարկեց ջաղացքարին՝
Քարը եղավ հագար կըտոր,
Կըտորները երկինք թըռան,
Ու գընում են մինչև Հսօր:

Ելավ հորից, կանգնեց ահեղ,
Սարսափ կալավ դև Մելիքին:

– Դավիթ ախպեր, ե՛կ դեռ Հստեղ,
Մեղան նըստենք, խոսենք կարգին...

– Էլ չեմ նըստիլ ես քու հացին,
Դու տըմարդի, վախկոտ ու նենգ.
Շուտ զենքերդդ ան, հեծի՛ր քու ձին,
Դո՛ւրս եկ մեյդան, կըռիվ անենք:

Սասունցի Դավիթ,
Հակոբ Կոջոյան

– Կըռիվ անենք,– ասավ Մելիք,–
 Իմն է միայն զարկն առաջին:
 – Քոնն է, զարկիր,– կանչեց Դավիթ,
 Գընաց, կեցավ դաշտի միջին:

Ելավ, կանգնեց Մըսրա–Մելիք,
 Իր գուրզն առավ, հեծավ իր ձին,
 Քըշեց, գընաց մինչ Դիարբեքիր
 Ու էստեղից եկավ կըրկին:

Երեք հազար լիդր էր քաշում
 Հըսկայական իր մըկունդը.
 Եկավ, զարկեց. կորավ փոշում
 Ու երերաց երկրի գունդը:

– Երկիր քանդվեց կամ ժածք եղավ,–
 Ասին մարդիկ շատ աշխարհքում:
 – Չէ,– ասացին,– արնի ծարավ
 Հըսկաներն են իրար զարկում:

– Մեռավ Դավիթ էս մի զարկից,–
 Ասավ Մելիք իրեն զորքին:
 – Կենդանի եմ,– ամպի տակից
 Գոռաց Դավիթ Մըսրա–Մելքին:

– Հայ–հայ, մոտիկ տեղից եկա,
 Տես, ճրտեղից հիմի կըգամ:
 Ու վերկացավ, կանգնեց հըսկան,
 Իր ձին հեծավ երկրորդ անգամ:

Երկրորդ անգամ քըշեց Հալար
 Ու բաց թողեց ձին Հալարից.
 Բուք վեր կացավ, տեղ ու տարափ,
 Արար աշխարհ դողաց թափից:

Եկավ, զարկեց. զարկի ձենից
 Մոտիկ մարդիկ ողջ խըլացան:
 – Գընաց Դավիթ Սասմա տանից,–
 Գուժեց գոռոզ Մըսրա արքան:

– Կենդանի եմ,– կանչեց Դավիթ,–
 Մին էլ արի– հերթն ինձ հասավ:
 – Հայ–հայ, մոտիկ տեղից եկա,–
 Կանչեց Մելիք ու վեր կացավ:

Երրորդ անգամ հեծավ իր ձին,
 Գընաց մինչև հողը Մըսրա,
 Ու էստեղից, գուրզը ձեռին,
 Քըշեց, եկավ Դավթի վըրա:

Մըսրա Մելիք,
 Հակոբ Կոջոյան

Եկավ, զարկեց բոլոր ուժով,
 Ծանրը զարկով հրսկայական,
 Փռչին ելավ Սասնա դաշտից,
 Բըռնեց երեսն արեգական:

Երեք գիշեր ու երեք օր
 Փռչին կանգնեց ամպի նըման,
 Երեք գիշեր ու երեք օր
 Բոթը տըվին Դավթի մահվան:

Երբ որ անցավ երեք օրը,
 Էն ամպի պես կանգնած փռչում
 Կանգնեց Դավիթ, ինչպես սարը,
 Գըրգուռ սարը մեզ-մըշուշում:

– Մելիք,– ասավ,– ռմն է հերթը:
 Սարսափ կալավ գոռ Մելիքին,
 Մահվան դողը ընկավ սիրտը
 Ու տապ արավ գոռոզ հոգին:

Գընաց, խորունկ մի հոր փորեց,
 Իջավ, մըտավ վիհն էն խավար,
 Վըրեն քաշեց քառսուն կաշի
 Ու քառասուն ջաղացի քար:

Մըռնչալով ելավ տեղից
 Էն առյուծի առյուծ որդին,
 Իր ձին հեծավ ու փոթորկեց,
 Խաղաց, շողաց Թուր-Կեծակին:

Առաջ վազեց մազերն արձակ
 Մելքի պառավ մայրը ջադու.
 – Դավիթ, մազըս ան ոտիդ տակ,
 Էդ մի զարկը ի՞նձ բաշխիր դու:

Երկրորդ անգամ թուրը քաշեց.
 Էս անգամ էլ եկավ քուրը.
 – Դավիթ, եթե կուզես,– կանչեց,–
 Իմ սըրտին զարկ երկրորդ թուրը...

Վերջին զարկի ժամը հասավ,
 Ելավ Դավիթ երրորդ անգամ.
 – Էս մի զարկն ու Աստված,– ասավ,–
 Էլ մարդ չըզա, պետք է, որ տամ:

Ասավ, ելավ ու փոթորկեց,
 Թըռավ, ցոլաց Դավթի հուր ձին,
 Ձին փոթորկեց, փայլատակեց
 Ու ցած իջավ Թուր-Կեծակին:

Սասունցի Դավիթ
 (Մելիքի քույրը),
 Հակոբ Կոջոյան

Անցավ քառսուն գոմշի կաշին,
Անցավ քառսուն քարերը ցած,
Միջից կըտրեց ժանտ հըրեշին,
Օխտը գազ էլ դենը գընաց:

– Կենդանի եմ, մին էլ արի՛,-
Գոռաց Մելիք հորի տակից:
Դավիթ լսեց, շատ զարմացավ
Իրեն զարկից, Թուր-Կեծակից...

– Մելիք,- ասավ,- թափ տուր մի քեզ:
Ու թափ տըվավ Մելիքն իրեն,
Միջից եղավ ձիշտ երկու կես,
Մեկն ընկավ դեսն ու մյուսը դեն:

Էս որ տեսավ Մըսրա բանակ,
Ջուր կըտըրվեց ահ ու վախից:
Դավիթ կանչեց. – Մի՛ վախենաք,
Ականջ արեք հալա դեռ ինձ:

–Դուք ըռանչպար մարդիկ,- ասավ,-
Ջուրկ ու խավար, քաղցած ու մերկ,
Հազար ու մի կըրակ ու ցավ,
Հազար ու մի հոգսեր ունեք:

Ինչ եք առել նետ ու աղեղ,
Եկել թափել օտար դաշտեր.
Չէ՞ որ մենք էլ ունենք տուն-տեղ,
Մենք էլ ունենք մանուկ ու ծեր...

Ձանձրացել եք խաղաղ ու հաշտ
Հողագործի օր ու կյանքից,
Թե՛ զըզվել եք ձեր հանդ ու դաշտ,
Ձեր հունձ ու փունջ, վար ու ցանքից...

Դարձե՛ք եկած ճանապարհով,
Ձեր հայրենի հողը Մըսրա.
Բայց թե մին էլ զենք ու զոռով
Վեր եք կացել դուք մեզ վըրա,

Հորում լինեք քառսուն գազ խոր,
Թե ջաղացի քարի տակին,
Կելնեն ձեր դեմ, ինչպես էսօր,
Սասմա Դավիթ, Թուր-Կեծակին:

Էս ժամանակ Աստված գիտի
Ով մեզանից կըլնի փոշման.
Մե՛նք, որ կելնենք ահեղ մարտի,
Թե՛ դուք, որ մեզ արիք դուշման...

Սասունցի Դավիթ,
Հակոբ Կոջոյան

անծեր – անծայր

Գրգուռ սար – լեռնագագաթ Հայկական Տավրոսում

դուշման – թշնամի

զոռ – ուժ, զորություն

Ժանտ – դաժան, անգութ, անողորմ

լիդր – մոտ 6 կգ ծանրաչափ, 3000 լիդրը հավասար է 18 000 կգ-ի

հալա – հիմա, այժմ, դեռ

հալաբ – Հալեպ՝ քաղաք հին Ասորիքում, այժմ Սիրիայի խոշոր քաղաքներից է

մեյդան – հրապարակ, ասպարեզ

մկունդ – տեգ, նիզակ (խոցող զենք)

ջադու – կախարդ, վիուկ, չար

ջաղաց – ջրաղաց

ջուր կտրել (լեղին ջուր կտրել) – սաստիկ վախենալ, զարհուրել

ռանչպար – հողագործ, աշխատավոր, գեղջուկ

փոշման լինել – զղջալ, ավիտոսալ

օխտը – յոթ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՂՐԱՆՔՆԵՐ

1. Երբ և ինչ նպատակով է Հովի. Թումանյանը գրել «Մասունցի Դավիթ» պոեմը:
2. Ուշադիր կարդա՛ հատվածը և պատմի՛ր գրական հայերենով:
3. Ինչ տարբերություն կա էպոսի համահավաք տեքստի և Թումանյանի պոեմի միջև: Հիմնավորի՛ր:
4. Մեկնաբանի՛ր պոեմի գաղափարը, բացատրի՛ր՝ դա ինչով է համահունչ համահավաք բնագրի գաղափարախոսությանը:
5. Բնութագրի՛ր Ձենով Օհանին և գնահատի՛ր նրա արարքը:
6. Նկարագրի՛ր Դավթի և Մելիքի կռիվը: Դիրքորոշում արտահայտի՛ր:
7. Ինչ եղանակով է Մըսրա Մելիքը ջանում հաղթել Դավթին: Մեկնաբանի՛ր Մելիքի արարքը:
8. Ինչ պատկերներով են նկարագրված Մելիքի երեք զարկերի հետևանքները: Բեր ասածդ հաստատող օրինակներ (խմբային աշխատանք):
9. Համեմատի՛ր դրանք ժողովրդական էպոսում տեղ գտած տարբերակի հետ (էպոսի համահավաք հատվածը գտնելու համար օգտվի՛ր այլ աղբյուրներից):
10. Ինչ հիմունքով է Դավիթն իր առաջին երկու զարկերը Մելիքի մորն ու

քրոջը բաշխում ժողովրդական վեպում և ի՞նչ հիմունքով՝ Թումանյանի պոեմում (էպոսի համահավաք հատվածը գտնելու համար օգտվիր այլ աղբյուրներից):

11. Մենամարտի կարգը որոշելիս ինչպե՞ս են իրենց պահում Դավիթն ու Մելիքը: Վենի գծակարգով ցոյց տուր նրանց նմանություններն ու տարբերությունները (խմբային աշխատանք):
12. Վերլուծիր Դավթի կերպարը՝ համեմատելով Մելիքի հետ:
13. Մարտն ավարտելուց հետո Դավիթն ինչպե՞ս է վարվում Մլսրա գորքի հետ: Դու ինչպե՞ս կվարվեիր:
14. Ի՞նչ վեհանձնություն է դրսևորում Դավիթը Մելիքի դեմ կռվելիս: Ասածդ հիմնավորիր պոեմից բերված օրինակներով:
15. Պոեմի ավարտին Դավթի արտասանած խրատն ունի՞ արդյոք իր զուգահեռը էպոսի համահավաք տեքստում (էպոսի համահավաք հատվածը գտնելու համար օգտվիր այլ աղբյուրներից):
16. Մեկնաբանիր Դավթի խրատի գաղափարական բովանդակությունը: Գնահատիր այդ խոսքի բովանդակությունը:
17. Դժուր գրիր հեղինակի ուղերձն արտահայտող տողերը և մեկնաբանիր:
18. Տեքստի վերջին հինգ տները («Ի՞նչ եք առել նետ ու աղեղ» տողից սկսած) վերածիր վերլուծական շարադրության՝ վերնագրելով:
19. Գրիր տեքստի բարբառային ձևերի գրական համարժեքները, օրինակ՝

Բարբառային բառը	Գրական համարժեքը
հիշա րլեն կայնեց	հիշիր լինեն կանգնեց

20. Գեղարվեստական խոսքի ինչպիսի՞ տարաբնույթ հնարանքներ է գործածել հեղինակը պոեմում: Դժուր գրիր դրանք և հիմնավորիր:
21. Ի՞նչ համեմատություններով է պատկերված Մելիքին նկարագրող հարվածների ուժգնությունը: Պատկերավորման ի՞նչ միջոցներ են գործածված: Դժուր գրիր:
22. Գրիր շարադրություն՝ «Կելնի ձեր դեմ Թուր-Կեծակին» վերնագրով:

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՆՅՈՒԹ

Հոմերոս,
«Ոդիսական»

ԲԱԺԻՆ 2. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆ (ՏԱՂ, ՇԱՐԱԿԱՆ, ԴԱՅՐԵՆ, ԽԱՂ)

Երկրորդ բաժնի ուսուցման նպատակները

Տեքստի ընկալում. խորացնել պատկերացումը տեքստում պատկերված մարդ – Աստված, մարդ – Աստված – բնություն, մարդ – անհատ և հասարակություն փոխհարաբերությունների մասին:

Տեքստի ուսումնասիրում. ձևավորել գիտելիքներ հեղինակի կյանքի, տեքստի վրա հեղինակի կենսագրության և ապրած ժամանակաշրջանի ազդեցության, տեքստի բառապաշարի, ոճի, կառուցվածքի, ժանրային առանձնահատկությունների, ժամանակի ընթացքում ժանրի որոշակի ձևափոխությունների, պատմողի/քնարական հերոսի դիտանկյան բազմազանության մասին:

Տեքստի ստեղծում. նպաստել ստացած գիտելիքը հիշողությամբ և սեփական խոսքով բանավոր/գրավոր կերպով վերարտադրելուն, խաղի, հնարավորության դեպքում՝ ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառմամբ մեկնաբանելուն:

Համեմատել տարբեր տեքստեր, ընդհանրացումներ անել, ձևակերպել եզրակացություն, գրել կարծիք, համեմատական, վերլուծական շարադրանքներ:

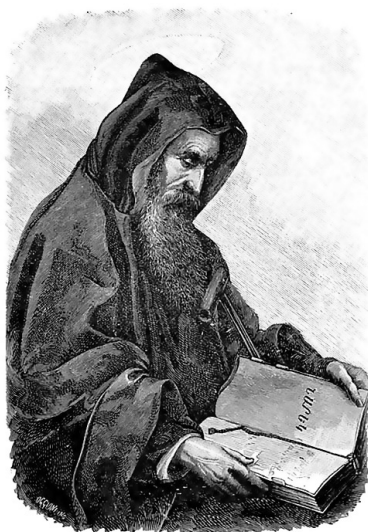
Երկրորդ բաժնի ուսուցման վերջնարդյունքները

1-ին մակարդակ

1. Ներկայացնի գրողի կենսագրությունը, ապրած ժամանակաշրջանը:
2. Ներկայացնի տեքստի գլխավոր գաղափարը:
3. Ծանաչի ստեղծագործության ժանրը:
4. Ցույց տա ժանրային տարբերությունները:
5. Ներկայացնի՝ ինչ կերպ են արտահայտվում տեքստում հույզը, զգացմունքը, ապրումը

2-րդ մակարդակ

1. Համեմատի տեքստերը՝ ասելիքի, կառուցվածքի փոփոխության տեսանկյունից:
2. Ձևակերպի և հիմնավորի սեփական տեսակետը:
3. Բանաստեղծական երկը վերաշարադրի արձակ ձևով և գրական հայերենով:
4. Արժևորի ստեղծագործությունը ժամանակի և տարածության համատեքստում և նրանից դուրս:

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ (951 - 1003)

Գրիգոր Նարեկացին հայ գրականության վաղ Վերածննդի հիմնադիրն է և հայ փիլիսոփայական մտքի գագաթնակետը: Գրիգոր Նարեկացու ստեղծագործություններից հատկապես հայտնի է և մեծ ժողովրդայնություն է վայելում «Մատյան ողբերգության» չափածո աղոթքների ժողովածուն՝ «Նարեկը»:

Պարույր Սևակը այսպես է ներկայացնում մեծանուն տաղերգուին. «Նարեկացին՝ բանաստեղծական չափազանցությունների ինքնիշխան տերն ու լիագոր տնօրենը, օժտված է մի հոգով, որ նման է գոգավոր հայելու. ոսպնյակը հավաքում է ամենահեռավոր և միմյանցից զատված ճառագայթները և միացնելով՝ կենտրոնացնում մեկ կիզակետում... Նարեկացու տաղերգությունը շարականների շարունակությունն է՝ ըստ ժամանակի, բայց դրանց ժխտումն է՝ ըստ էության: Շարականների կաղապարվածության դիմաց Նարեկացին դրեց իր անկաշկանդությունը, նրանց խորհրդանիշների դեմ՝ իր կենդանի պատկերները, նրանց բնագրկության տեղ՝ իր բնապաշտությունը, նրանց արարողական առկախության փոխարեն՝ իր բանաստեղծական անկախությունը:

Միայն իր մի քանի տաղով Նարեկացին կդառնար մեր առաջին մեծ բանաստեղծը: Բայց նա կերտեց նաև իր Մատյանը, որ մեր բանաստեղծության Աղթամար վանքն է՝ լոկ այն զանազանությամբ, որ Մատյանն ստույգ անկործանելի է:

Նա նորարար էր ամեն բանով՝ և լեզվով, որ լինելով ամենաբարդ գրաբարը՝ միաժամանակ խառնում էր աշխարհաբարի մտածողություն, և՛ ձևով, որ առաջին անգամ իր մեջ էր առնում չափն ու կշռույթը, հանգն ու հանգիստությունը, և՛ օգտագործմամբ ժողովրդական բանահյուսության... »:

Գրիգոր Նարեկացու գրական ասպարեզ գալուց առաջ արդեն առկա էր կեսհազարամյա ուղի անցած բազմահարուստ հայ մատենագրությունը: Այսինքն՝ կային հանձարեղ բանաստեղծի ծնունդին նպաստող կայուն գրական հիմքեր:

Շատ քիչ բան է հայտնի Գրիգոր Նարեկացու կենսագրությունից: Հայտնի է, որ նա ծնվել է 951 թվականին Վասպուրական նահանգի Ռշտունիք գավառում: Կյանքի մեծ մասն անց է կացրել Վանա լճի հարավային ափին գտնվող Նարեկա վանքում, որից էլ առաջացել է նրա մականունը:

Նարեկացու հայրն էր Անձևացյաց գավառի եպիսկոպոս Խոսրով Անձևացին, որը ժամանակի ուսյալ հոգևորականներից ու մատենագիրներից էր:

Գրիգորն ուսանել է Նարեկավանքի դպրոցում, որը հիմնել էր Անանիա Նարեկացին: Վերջինս նրա մորեղբայրն էր և նույնպես ժամանակի նշանավոր գիտնական-մատենագիրներից մեկը, որը նպաստել է իր սանի բանաստեղծական տաղանդի ձևավորմանը:

Նարեկավանքում կրթությունն ստանալուց հետո Գրիգորը նույն վանքում դարձել է վանական, ստացել վարդապետի աստիճան և զբաղվել մանկավարժությամբ ու գրական գործունեությամբ:

Որպես լուսավոր անհատ՝ Նարեկացին ևս հալածվել է հոգևոր դասից:

Նարեկացու սրբակենցաղ վարքի ու հրաշագործությունների մասին տարածվել են զանազան զրույցներ, հյուսվել ժողովրդական երգեր (տե՛ս QR-ում):

Հայ եկեղեցին Նարեկացուն դասել է սրբերի շարքը, և այլ սրբերի հետ նրա հիշատակը ամեն տարի նշվում է Թարգմանչաց տոնին:

Գրիգոր Նարեկացին վախճանվել է 1003 թվականին և թաղվել է Նարեկավանքում (հիմնովին ավերվել է 1915 թ.): Այստեղ՝ մի գմբեթա՝ զարդ մատուռ-դամբարանում, ամփոփվել է մեծ բանաստեղծի աճյունը: Դարեր շարունակ այդ գերեզմանը եղել է սրբազան ուխտատեղի:

Գրիգոր Նարեկացի

Հայտնի են Գրիգոր Նարեկացու հեղինակած մի շարք արձակ գործեր: Դրանցից առաջինը Աստվածաշնչի ամենասիրված գրքերից մեկի՝ «Երգերգոցի» մեկնությունն է (բացատրությունը)՝ գրված 977 թվականին: Նարեկացին գրել է նաև «Ապարանքի խաչի պատմություն» վերնագրով գովերգական-պատմողական բնույթի մի երկ, Սուրբ խաչին և Սուրբ Կույսին նվիրված ներբողյաններ (որևէ սրբի, անձի կամ նշանավոր իրադարձության նվիրված փառաբանական քննական ստեղծագործություն, գովերգ):

«Մատյան ողբերգության»

Գրիգոր Նարեկացու առավել հասուն մտքի և ստեղծագործական ավյունի արգասիք է «Մատյան ողբերգության» բանքը (հայտնի է նաև «Նարեկ» անունով): Բանաստեղծն այն ավարտել է մահվանից մեկ տարի առաջ՝ 1002 թվականին:

Սա իր նախօրինակը չունեցող ստեղծագործություն է ինչպես հայ,

այնպես էլ համաշխարհային գրականության մեջ:

Բաղկացած է 95 բան-գլուխներից, որոնք բանաստեղծական աղոթքներ են, ուստի այս երկը կոչվում է նաև Աղոթքների գիրք: Գլուխներն ունեն նույն վերնագիրը. «Ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյ» («Սրտի խորքերից խոսք Աստծո հետ»): Եվ, իրոք, ամբողջ երկը (10 000 տողից ավելի) բանաստեղծի սրտի խոսքն է, հուզառատ բանաստեղծությունների վերածված աղոթքները՝ ուղղված երկնային Տիրոջը:

Մեն արժեք են ներկայացնում Նարեկացու բանաստեղծական երկերը: Մինչև Նարեկացու հանդես գալը, հայ չափածո ժանրում գերիշխում էր միայն մեկ ժանր՝ օրհներգ-շարականը: Նա հիմք դրեց ու սկսեց ստեղծագործել կաղապարներից առավել ազատ բանաստեղծական նոր ժանրերով (բանք, գանձ, տաղ):

Նարեկացին գանձերի և տաղերի համակցությամբ ստեղծել է իր «**Գանձարան**» ժողովածուն, որից պահպանվել են **16 գանձեր** և ավելի քան երկու տասնյակ **տաղեր**, որոնք կոչվում են նաև մեղեդիներ:

Գրիգոր Նարեկացին, հատկապես տաղերում, առաջին անգամ հայ բանաստեղծության մեջ պատկերել ու գովերգել է բնությունը՝ ձգտելով

բացահայտել արտաքին աշխարհում արտացոլված աստվածային լույսն ու գեղեցկությունը:

Նարեկացին ստեղծել է բնության այլաբանական երգեր: Իր տաղերում հեղինակը փառաբանում է Քրիստոսի ծնունդն ու հարությունը, Աստվածամորը, եկեղեցին, խաչը, հոգևոր այլ սրբություններ:

Նրա քնարերգության մեջ ամենից շատ, սակայն, պատկերվել ու գովերգվել է Աստվածամայրը: Նարեկացին ջերմորեն օրհներգել է Աստվածամորը նաև իր «Աչքն ծով ի ծով ծիծաղախիտ» տաղում, որը հայտնի է նաև «Մեղեդի Ծննդյան» վերնագրով:

Շարականներում Աստվածածինը գովերգվել էր վերացականորեն, մինչդեռ Նարեկացու տաղում նա պատկերված է երկրային, տեսանելի մարդու բոլոր հատկանիշներով:

Իր տաղերում Գրիգոր Նարեկացին դրսևորել է մեծ գեղանկարչի ունակություններ: Նա խոսքարվեստի հնարանքներով գծագրել է պատկերվող նյութը և այն գունագարդել վառ ու շքեղ երանգներով: Ահա թե ինչու նրա պատկերած Աստվածածինը համեմատվել է նրանից հարյուրամյակներ հետո հանդես եկած եվրոպական Վերածննդի դարաշրջանի իտալացի մեծ նկարիչների վրձնած Մադոննաների հետ:

Նարեկացին տաղերում դրսևորել է նաև մեծ երաժշտի ունակություններ: Նա հանգիստության՝ բաղաձայնությունների և առձայնությունների վարպետ է: Հեթանոսական երգերում սաղմնավորված և միջնադարյան օրհներգությունների ու ճարտասանների գործադրած հանգիստության տարբեր ձևերը մեծ բանաստեղծը հասցրել է կատարելության:

Հնչյունների ներդաշնակ կրկնությունները մի կողմից պատկերները դարձնում են ավելի տեսանելի ու բնական, մյուս կողմից՝ տաղերին հաղորդում են երաժշտականություն ու ներքին ռիթմ: Այդպիսի դեր են կատարում **ծ** և **վ** հնչյունների կրկնությունները «Աչքն ծով ի ծով ծիծաղախիտ ծաւալանայր յառաւօտուն» բնագրային տողում (տե՛ս QR ծածկագրում):

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

Բանքը երաժշտությունից և պարտադիր ձևերից ազատ բանաստեղծական խոսք է: Հիմնականում ողբական-աղոթական բնույթի բանք (խոսք, պատգամ) է Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» եր-

կը՝ բաղկացած բան-գլուխներից: Դրանք բանաստեղծական աղոթքներ են՝ հորինված ազատ ոտանավորով:

Գանձը երաշտաբանաստեղծական տեսակ է, ունի ուրույն կառուցվածք և վիպական-պատմողական բնույթ: Այն, ինչպես շարականը, նվիրված է եկեղեցական որևէ տոնի կամ սրբի հիշատակի, սակայն դուրս է պաշտոնական արարողությունից:

Տաղը գանձի հետ շաղկապված երգ է՝ նույնպես ձոնված որևէ եկեղեցական տոնի կամ սրբի հիշատակի: Այն զերծ է կաղապարներից, հյուսված է թե՛ կանոնավոր և թե՛ ազատ չափով և ավելի մոտ է ժամանակակից բանաստեղծությանը:

Շարականը (առաջացել է շար, հսկում, հսկման երգ բառերից, հետագայում նույնացվել է շարքային բառին) պաշտոնապես ընդունված և եկեղեցական Տոնացույցի որևէ օրվա համապատասխան ժամին կատարվող հոգևոր երգ կամ հոգևոր երգերի ամբողջական շարք է (հոմանիշներն են՝ կանոն, կարգ, սարք), նաև այդ երգաշարքերը բովանդակող ժողովածու՝ շարակնոց: Առաջին գրավոր հիշատակությունն առկա է 9-10-րդ դարերում երկաթագիր հնագույն Մաշտոցներում (Հայոց եկեղեցու ծիսարան, որ պարունակում է զանազան եկեղեցական ծեսերի կարգն ու համապատասխան աղոթքները):

ՄԵՂԵՂԻ ԾՆԵՂՅԱՆ

(աշխարհաբար փոխադրված, կրճատ)

Ծով աչքերը ծովի վրա ծիծաղախիտ
Ծավալվել էին առավոտյան՝
Որպես երկու փայլակնաձև արեգակներ...

Նուրբ ձեռքերը կամար կապած՝
Գեղգեղում էր, երգում քաղցր ու մեղմագին.
Դայլայլները հյուսում իրար,
Քայլում հանդարտ ու ձեմում էր թիկնեթեկին:

Բերանն՝ երկթերթ, վարդ էր կաթում շրթունքներից,
Երբ խոսում էր, ասես տավղի
Քաղցրանվագ ձայնն էր հնչում:
Իսկ վարսերը՝ շքեղազանդ, շքեղազանդ,

Եռահյուսակ ոլորված էին այտերի շուրջ,
Լուսափայլ էր ծոցը՝ կարմիր վարդով լցված,
Դաստակները՝ ծիրանագույն, մանուշակի գեղեցիկ փունջ:

Զարդարված էր պատմուճանով երփնագունակ՝
Բեհեզ՝ կապույտ, որդան կարմիր ու ծիրանի,
Արծաթ գոտին՝ ոսկետտուն, գոհարակուռ,
Պճնված էր շափյուղայի մանրահատիկ հորինվածքով:

Երբ շարժվում էր մարգարտափայլ գեղեցկությամբ,
Ամեն քայլին՝ լույս էր կաթում իր ոտքերից:

Այն թագավորին, այն նորածին Փըրկչին,
Քեզ պսակողին, Փանք հավիտյանս, ամեն:

ԼՐԱՅՈՒՑԻԳ ՆՅՈՒԹ

Գրիգոր Նարեկացի,
«Մեղեդի ծնողյան»
բնագիրը

Լուսինե Զաքարյան,
«Աչքն ծով ի ծով»

ԲԱՈՍՐԱՆ

ծիծաղախիտ – ժպտերես, ժպտադեմ, զվարթ

դայլայլ – ձայնի ելևէջ, գեղգեղանք

գեղգեղալ – ելևէջ, դայլայլ, հաճելի ձայն

եռահյուսակ – եռաձյուղ հյուսված

թիկնեթեկին – քայլելիս թիկունքը վայելչագեղորեն շարժելով

տավիղ – հնագույն ծագումով կսմիթավոր նվագարան, քնար

պատմուճան – զգեստ, թիկնոց, վերարկու

երփնագունակ – գույնզգույն, գունագեղ

ոսկետտուն – ոսկեներիզ

շափյուղա – թանկարժեք կապույտ, երբեմն այլ երանգներով և գույներով
քար (հնում՝ սուտակ, երբեմն՝ նաև շափյուղու)

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՐՄԱՆՔՆԵՐ

1. Պատմական ինչ ժամանակաշրջանում է գրական ասպարեզ իջել Գրիգոր Նարեկացին: Ինչ հիմնունքով է նա կրում «Նարեկացի» մականունը:
2. Կազմիր գրողի գրական դիմանկարը՝ ըստ կենսագրական տեղեկությունների և ժամանակակիցների հուշերի՝ օգտվելով նաև այլ աղբյուրներից (խմբային աշխատանք):
3. Հիմնավորիր՝ ինչու է Նարեկացին տաղը վերնագրել «Մեղեդի Ծննդյան»:
Սա պատահական է արդյոք, թե՞ մտացածին:
4. Վերաշարադրիր «Մեղեդի Ծննդյան» բանաստեղծության բովանդակությունը՝ մեկնաբանելով:
5. Ինչ նորություն բերեց Նարեկացին մեր գրականության մեջ: Հիմնավորիր:
6. Ցույց տուր «Մեղեդի Ծննդյան» տաղի քնարական հերոսուհու բնավորությունն ու արտաքին հատկանիշներն արտահայտող նկարագրությունները:
7. Գտիր բանաստեղծության յուրաքանչյուր տան բանալի բառը և վերնագրիր բովանդակությանը համապատասխան: Ցուրաքանչյուր տան արտահայտած իմաստն արտահայտիր մեկ ամփոփ նախադասությամբ (խմբային աշխատանք):

Տուն	Բանալի բառ	Գաղափար

8. Դիրքորոշում արտահայտիր, դրսևորիր սեր և հարգանք հեղինակի ապրումի և հույզի նկատմամբ:
9. Ներկայացրո՛ւ՝ ինչ կերպ են արտահայտվում բանաստեղծությունում հույզը, զգացմունքը, ապրումը:

1. Ինչ էիր տեսնում տաղը կարդալիս: Զգայություններ՝ ▪ տեսողական ▪ լսողական ▪ զգացողական	2. Ինչ էիր զգում տաղը կարդալիս: Վերաբերմունք՝ ▪ հույզեր ▪ զգացմունքներ
3. Կապը քո և իրական կյանքի հետ: ▪ ասոցիացիաներ ▪ առնչություններ ▪ օրինակներ	4. Նոր վերնագիր դիր յուրաքանչյուր տանը:

10. Դժուր գրիր այն հատվածը, որտեղ նկարագրվում է հերոսուհու հանդերձանքը: Կապիր ժամանակաշրջանում գործածելի՝ սովորական մարդու հանդերձանքի հետ (խմբային աշխատանք):
11. Տաղից դժուր գրիր հեղինակի կիրառած գեղարվեստական հնարներն ու միջոցները՝ նշելով տեսակները:
12. Գնահատիր բանաստեղծության գեղարվեստական արժեքը:
13. Բնագրից գտիր պատկերավորման և արտահայտչական միջոցները, դժուր գրիր և բացատրիր դրանց գործածության նպատակը:
14. Նոր սովորած բառերը գործածիր շարադրանքում:

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹ

ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ՄԱՍԻՆ ԱՎԱՆԴԱՐՄՈՒՅՑ

Աղթամարում Անդրեաս անունով մի մարդ է ապրել, որն ունեցել է մի ամուլ կին, զավակ չեն ունեցել: Նա, կնոջն առնելով, եկել է սուրբ Գրիգոր Նարեկացու գերեզմանին ուխտի, Սրբից խնդրել են իրենց որդի տալ: Աստված սուրբ Գրիգորի բարեխոսությամբ նրանց որդի է պարգևել: Ծնողները շատ են ուրախացել, մկրտելով՝ անունը դրել են Գրիգոր:

Երբ լրացել է տղայի յոթը տարին, ծնողները կամեցել են ընտանիքով գնալ սրբի գերեզմանին այցի: Վարդավառի շաբաթ օրը նստել են նավակ և եկել հասել Վանա ծովի մեջտեղը: Չարի ազդմամբ քամի է բարձրացել և նավակը քշել Արձեշի ուղղությամբ՝ Ղարաքեշի ղեմ: Ալեկոծության ժամանակ տղան ընկել է ծովը: Ծնողները ցամաք դուրս գալով՝ լճի բոլոր կողմերի մարդկանց խնդրել են փնտրել ջուրն ընկածին, սակայն չեն գտել իրենց որդու մարմինը: Խիստ կսկիծով ու արտասուքով վերադարձել են տուն: Հետագա օրերին սաստիկ ողբացել են, ինչի հետևանքով կուրացել են նրանց աչքերը: Հաջորդ տարվա Վարդավառին համագյուղացիներն ասել են Անդրեասին. «Որդիդ ընկավ ծովը և մեռավ, դուք լալով կուրացաք, արդ, եկեք՝ գնանք Սրբի տապանին այցելության, որ ձեր աչքերը լուսավորի»:

Եկել հասել են վանքի ջրաղացի մոտ, ուխտավորներից այլ տղաներ առաջ են գնացել, որ համբուրեն Սրբի գերեզմանը: Բացելով գերեզմանի դուռը, նրանք հանկարծ տեսել են մանուկ Գրիգորին՝ գերեզմանի վրա

ջրաթաթախ նստած: Բնականաբար, ապշել են, ապա ուրախությամբ հետ դարձել և ավետիս տվել երեխայի ծնողներին, թե՛ ձեր որդին կենդանի է, Սրբի գերեզմանի վրա է: Ծնողները չեն հավատացել, մինչև չեն մոտեցել իրենց որդուն: Գրկելով որդուն, ասել են՝ դե պատմիր, թե ինչ է պատահել քեզ հետ:

Եվ մանուկ Գրիգորն ասել է. «Երբ ես ծովն ընկա, մի այլակերպ դե ինձ բռնեց և կամենում էր խեղդել ծովի խորքում, այդ ժամանակ երևաց Գրիգոր Նարեկացին՝ ձեռքին մի գավազան, և սաստեց այլակերպ դեհին, ազատեց նրա ձեռքից և, առնելով ինձ, իջավ ծովի հատակը: Գավազանը զարկեց գետնին, փիլոնը ձգեց գավազանի վրա՝ որպես վրան, և ջուրն իբրև կամար եղավ ինձ վրա: Խաչակնքեց չորս կողմը և եղավ լուսավոր, ու ես հանգստանում էի ասես լուսեղեն խորանում: Եվ ասաց ինձ. «Դու այստեղ կայ՞ց, մինչ ես գնամ ուխտավորների խնդրանքները կատարեմ»: Երկուշաբթի օրը վերադարձավ և երկու նշխար բերեց ինձ, ես կերա ու զորացա: Այսպես ամեն շաբաթ օրը երկու նշխար էր բերում ինձ: Իսկ այսօր ինձ ասաց. «Ահա քո հայրն ու մայրը ուխտի են գալիս իմ գերեզմանին, ե՛կ տանեմ քեզ և տամ նրանց»: Վերցրեց ինձ ու հանեց ծովից, և հանկարծակի ինձ տեսա իր գերեզմանի վրա: Իր ձեռքի թաշկինակն էլ տվեց ինձ, թե՛ սրանով էլ լուսավորի՛ր ծնողներիդ աչքերը»:

Երբ ծնողները համբուրել են սրբի թաշկինակը, լուսավորվել ու բժշկվել են նրանց աչքերը: Եվ ովքեր տեսել ու լսել են այս ամենը, ամենուրեք հիացել ու սքանչացել են, փառք տվել Աստծուն և սուրբ վարդապետ Նարեկացուն:

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ (1102-1173)

Ն. Շնորհալին 12-րդ դարի հայ գրական մտքի խոշորագույն ներկայացուցիչներից մեկն է: Նա հայտնի է Ներսես Դ Կլայեցի, Ներսես Երզնցող և այլ պատվանուններով: Եղել է հայ եկեղեցական գործիչ, աստվածաբան, բանաստեղծ, երաժշտագետ, երգահան, պատմիչ: Իր բազմատաղանդության համար ժամանակակիցների կողմից կոչվել է Շնորհալի: Ներսես Շնորհալին թողել է բազմաբովանդակ գրական ժառանգություն՝ արձակ (մեկնություններ, թղթեր, ճառեր) և չափածո (շարականներ, տաղեր, մեղեդիներ, գանձեր, ներբողներ, հանելուկներ, վիպերգական, վիպաքնարական բնույթի քերթվածներ): Արձակ գործերն առնչվում են հեղինակի եկեղեցական ու քաղաքական գործունեությանը և ունեն պատմական ու գրական մեծ արժեք:

Հարուստ է Ն. Շնորհալու չափածոն: Գ. Նարեկացուց հետո նա զարգացրեց հայ չափածո խոսքը թե՛ բովանդակության, թե՛ ձևի առումով: Շարականին հաղորդեց քաղաքացիական բովանդակություն՝ արտահայտելով հայրենասիրական տրամադրություններ:

Նա հայ բանաստեղծ-երաժիշտների կիլիկյան դպրոցի ամենափայլուն ներկայացուցիչն է, որն իր արվեստի խորքով, տարողությամբ ու արժեքով դուրս է եկել հայ իրականության սահմաններից ու դարձել համաքրիստոնեական քաղաքակրթության խոշոր երևույթներից մեկը:

Ներսես Շնորհալին (Սուրբ Ներսես Շնորհալի, Ներսես Դ Կայեցի, Ներսես Երզնցող) ծնվել է 1102 թվականի հունիսի 4-ին Հայոց Միջագետքի Տլուք գավառի Ծովք դղյակում՝ իշխան Ապիրատ Պահլավունու ազնվական ընտանիքում: Ներսես Շնորհալին Գրիգոր Մագիստրոս Պահլավունու ծոռն է և Գրիգոր Գ (Փոքր Վկայասեր) Պահլավունու կրտսեր եղբայրը:

Շնորհալու պատկերը Մոսկվայի Ս. Պայծառակերպություն մայր տաճարի պատին

Սև լեռան բազմաձյուղ լանջերին եղել են հայկական վանքեր, որոնք դարձել են ժամանակի հայ դպրության կարևոր օջախներ: Ներսեսը նախ սովորում է այդ դպրոցներից մեկում, ապա հիմնավոր կրթություն է ստանում Քեսունի Կարմիր վանքի վարդապետարանում՝ եպիսկոպոս Ստեփանոս Մանուկի մոտ: Շնորհալին ժամանակի ամենակրթված մարդկանցից մեկն է եղել:

Ուսումնառությունից հետո դառնում է հոգևորական: Քաղաքական անհանգիստ կյանքի թելադրանքով հարկադրված է լինում իր ավագ եղբոր՝ Հայոց կաթողիկոս Գրիգոր Պահլավունու հետ անցնել տեղից տեղ և, ի վերջո (1150 թ.), հիմնավորապես հաստատվում է Կիլիկիայի նշանավոր Հռոմկլա բերդաքաղաքում:

Նույն թվականին եղբայրները Հայոց կաթողիկոսարանը Ծովքից տեղափոխել են Հռոմկլա, որտեղ էլ Շնորհալին ծավալել է եկեղեցական, մատենագրական և մանկավարժական գործունեություն:

Հռոմկլայում հաստատված Հայոց կաթողիկոսարանը, հայության հոգևոր կյանքը ղեկավարելուց բացի, զարկ է տալիս նաև կրթությանը, մշակույթին և գրականությանը: Գրիգոր և Ներսես Պահլավունիներն զբաղվում են գրական բեղմնավոր գործունեությամբ, կատարում են

թարգմանություններ, հավաքում և արտագրում են բազում ձեռագիր գրքեր:

Շնորհալի՜ն հեղինակել է բազմաթիվ բանքեր՝ բովանդակային մի շարք տարատեսակներով՝ կրոնական, գիտական-ուսուցողական, ներքողական, խրատական, ողբական, պատմական-ազգասիրական և այլն:

1166 թվականին Ներսես Շնորհալի՜ն ստանձնում է կաթողիկոսական գահը և մինչև կյանքի վերջը վարում է այն՝ դրսևորելով դիվանագետի և ազգային-հոգևոր առաջնորդի փայլուն ունակություններ: Նա ամրապնդում է Կիլիկիայի հայկական մեծ իշխանապետության և եկեղեցու հիմքերը, դառնում համաքրիստոնեական վարկ ու ճանաչում ունեցող ականավոր գործիչ ու մատենագիր: Պատմիչ Կիրակոս Գանձակեցու գնահատմամբ՝ «Ներսեսն իմաստությամբ ավելի մեծ էր, քան իր ժամանակի բազում վարդապետներ, և ոչ միայն Հայոց, այլև հույների ու ասորիների մեջ, այնքան, որ նրա իմաստության համբավը տարածվեց բոլոր ազգերի մեջ»:

Ներսես Շնորհալի՜ն վախճանվել է 1173 թվականի օգոստոսի 13-ին Հռոմկլայում: Թաղվել է Հռոմկլա ամրոցում: Հայ եկեղեցին նրան դասել է սրբերի շարքը, և նրա հիշատակը նշվում է ամեն տարի Թարգմանչաց տոնին: Հայ եկեղեցին, ի պատիվ նրա, սահմանել է «Սուրբ Ներսես Շնորհալի» շքանշան:

Ներսես Դ Կլայեցի, Ամենայն Հայոց կաթողիկոս (68-րդ)

▶ ՄՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չափազանց հարուստ, բազմաժանր ու բազմաբովանդակ գրական ժառանգություն է թողել Շնորհալի՜ն: Հեղինակել է արձակ և առավելապես չափածո երկեր՝ շարականներ, ժամերգեր, գանձեր, տաղեր, գանազան բնույթի բանքեր, չափածո թղթեր, հանելուկներ:

Արձակ գործերն առնչվում են հեղինակի եկեղեցական ու քաղաքական գործունեությանը և ունեն պատմական ու գրական մեծ արժեք: Շնորհալի՜ն արձակի ամենագնահատված գործը «Թուղթ ընդհանրական»-ն է, որը նորընտիր կաթողիկոսի առաջին կոչն էր՝ ուղղված հայ ժողովրդին:

«Թուղթ ընդհանրական»-ը ժամանակի Հայ եկեղեցու, հոգևորականության, աշխարհիկ խավերի կենցաղի ու բարքերի արտացոլանքն է:

Ներսես Շնորհալին հայ բանաստեղծության մեջ կատարել է մի շարք նորամուծություններ, ստեղծել է գրական նոր տեսակներ: Նա է բանքերի ձևով գրված մեր առաջին չափածո պատմության, պատմական ողբի, տիեզերագիտական երկի, չափածո ներբողյանի, ուղերձի ու մաղթանքի հեղինակը: Նա նաև մեր առաջին մանկագիրն է, մանկավարժական-ուսուցողական բանաստեղծության հիմնադիրը: Նորություն են նաև մանկավարժ-բանաստեղծի չափածո խրատները, ուսուցողական բնույթի բանաստեղծություններն ու հանելուկները:

Շնորհալին նոր գեղարվեստական մակարդակի է հասցրել շարականագրությունը, յուրովի հնչեցրել Ոսկեդարից եկող լուսերգությունը:

Ներսես Շնորհալու հեղինակած շարականների թիվն անցնում է 200-ից: Անկախ թվաքանակից, դրանք ունեն թեմատիկ բազմազանություն և բարձր արժեք են ներկայացնում:

Լույսով են ողողված նաև Շնորհալու ազգային-հայրենասիրական թեմաներով գրված շարականները: Դրանք ձոնված են Տրդատ թագավորին, Գրիգոր Լուսավորչին, Սահակ Պարթևին, Վարդանանց և Ղևոնդյանց նահատակներին: Համակված Եղիշեի Պատմության հերոսական խանդավառությամբ՝ բանաստեղծը հայրենի չափով հյուսել է «Նորահրաշ պսակաւոր» հոգևոր-հերոսական երգը: Սա ազգային թեմայով հորինված լավագույն շարականն է, որ ողողված է ազգասիրական, ազատասիրական ոգով:

«Նորահրաշ պսակաւոր» ազգային-հայրենասիրական շարականում հեղինակը գովերգել է Ավարայրի հերոսներին՝ Մեծն Վարդանից մինչև նահատակված շարքային մարտիկները, իսկ «Հաւատով խոստովանիմ» նշանավոր աղոթքը՝ բաղկացած օրվա 24 ժամերին համապատասխան տներից, համաշխարհային հոգևոր գրականության գոհարներից է, որ թարգմանվել է 36 լեզվով: Հեղինակն այն անվանել է «Քրիստոսին հավատացող յուրաքանչյուր անձի աղոթք»:

Շնորհալու լավագույն գործերից է «Յիսուս Որդի» աղոթական-ողբական բանքը: «Յիսուս Որդի» երկը, ինչպես «Նարեկը», ժողովրդի համար եղել է նաև բուժող աղոթամատյան: Դա է պատճառը, որ այս երկը Շնորհալու մյուս գործերից ավելի շատ է տարածվել թե՛ ձեռագիր, թե՛ տպագիր օրինակներով:

Շնորհալու «Վիպասանութին» բանքը (1121 թ.) առաջին չափածո պատմագրական երկն է, որ սիրվել ու տարածվել է ողջ միջնադարում՝ որպես հայոց պատմության և հայրենասիրության ուսուցարան:

Շնորհալու գրական ժառանգության մեջ առանձնահատուկ է «Ողբ Եդեսիոյ» պոեմը, որտեղ պատկերված են 1144 թ. Եդեսիա հայաշատ քաղաքի գրավումն ու ավերումը: Եդեսիան անձնավորված է իբրև որդեկորույս և սգավոր այրի, որը հիշում է իր երանելի անցյալը, զոհված զավակներին, անիծում ոսոխներին և վրեժխնդրության կոչ անում:

Շնորհալին գրել է չափածո խրատների երկու շարք՝ անձնավորելով հայոց այբուբենի տառերը: Հիմք ունենալով ժողովրդական բանահյուսությունը՝ բանաստեղծը ստեղծել է մի նոր գրական տեսակ՝ չափածո հանելուկ: Հայտնի են նրա հեղինակած շուրջ 300 չափածո հանելուկառակներ, որոնցով Շնորհալին դարձավ հանելուկի՝ որպես գրական առանձին ժանրի ստեղծողը հայ գրականության մեջ:

Շնորհալի կաթողիկոս-բանաստեղծն իր այդ գործերը գրել է առավելապես ժամանակի խոսակցական լեզվով՝ հիմնականում ութավանկ չափով, քառատող, միահանգ, պարզ ու հասկանալի, ժողովրդական բառ ու բանի, զավեշտի ու հումորի առատ օգտագործմամբ: Դրանք նպատակ ունեն ոչ այնքան մարդկանց ուրախացնել, որքան զվարճալի եղանակով գիտելիքներ հաղորդել:

Շնորհալու հոգևոր քերթության մի կարևոր մասն են կազմում նաև նրա հեղինակած ժամերգերը: Դրանցով բանաստեղծը չափազանց հարստացրել է մեր եկեղեցու ժամերգությունը: Սրանք ևս միջնադարյան լուսերգության մեծարժեք նմուշներ են:

Նշանավոր է հատկապես հայոց այբուբենի տառերի հաջորդականությամբ հյուսված «Առաւօտ լուսոյ» ժամերգը, որի եռատող տներն սկսվում են հայոց այբուբենի հաջորդական տառերով: Այս երկը հայ հոգևոր բանաստեղծության գլուխգործոցներից է: Ամբողջ շարականը ողողված է Արդար Արեգակ Քրիստոսի խորհրդանշական լույսով:

Առաւօտ լուսոյ,

Արեգակն արդար,

Առ իս լոյս ծագեայ:

(Առավրտ լուսի, Արեգակ արդար, ինձ լոյս ծագեցրու...):

Շարականի բնագրի յուրաքանչյուր տան երեք տողերն սկսվում են

հայոց այբուբենի հերթական տառերով՝ Այբ-ից սկսած, վերջացրած Քե-
ով, սակայն աշխարհաբար փոխադրության մեջ այդ ձևը չի պահպանվել:

Բանաստեղծություն գրելու այդ ձևը շատ տարածված էր միջնադա-
րում: «Առաւօտ լուսոյ» ժամերգը Շնորհալին գրել է նաև բերդապահ
զինվորների համար, որ գիշերներն արտասանեն և սպասեն արշալույ-
սին, նաև՝ այբուբենն անգիր անեն:

«Առաւօտ լուսոյ» ժամերգը բաղկացած է 36 տնից՝ մեսրոպյան այ-
բուբենի տառերի քանակով: Երգի յուրաքանչյուր տուն բաղկացած է
երեք տողից՝ նկատի ունենալով Սուրբ Երրորդությունը՝ Հայր, Որդի և
Սուրբ Հոգի եռամիասնությունը: Այդ ժամերգը ամբողջովին լույսի պաշ-
տամունք է, աստվածային լույսի փառաբանություն՝ որպես մարդկանց
օգնական հզոր մի ուժ: Այդ զգացողությամբ նա գրում է.

Զարթնիր, Տէր, օգնելու,
Զարթնեցրո՛ւ թմրյալներին,
Որ հրեշտակներին նմանվեն:

Իր բնույթով այս ժամերգն աղոթք է. հեղինակը մարդկության անու-
նից թողություն է խնդրում իր մեղքերի համար և հոգու փրկություն
հայցում.

Ծնունդ Հոր ծոցի,
Ստվերով ծածկվածիս վրա
Ծագեցրո՛ւ լույսը փառքերիդ ...

Ձայնով աղաչում եմ,
Ձեռքերով՝ պաղատում,
Բարիքների ձիրք շնորհիր:

Մարդը ձգտում է աստվածային լույսերի մեջ նորոգվել, մաքրագործ-
վել, դուրս գալ իրեն պաշարած սուգից, «փորձությունների մեղքերից»
և մերձենալ «Երկնայինների երամին», այսինքն՝ հրեշտակներին:

Ներսես Շնորհալու հոգևոր երգերում ուղղակիորեն կամ անուղղա-
կիորեն դրսևորվել են մեծ բանաստեղծի մարդասիրությունը, ազատա-
սիրությունն ու հայրենասիրությունը, բարոյական իդեալները, ձգտումը
դեպի լույսն ու լուսավորությունը:

Շնորհալին, շարունակելով Գրիգոր Նարեկացու լավագույն ավան-

դույթները, միջնադարյան բանաստեղծությունն առավել մոտեցրել է ժամանակակից իմաստով բանաստեղծությանը:

Այսպիսով՝ իր նորօրինակ ու բարձրակարգ արվեստով Ներսես Շնորհալին ստեղծել է ինչպես հոգևոր-կրոնական մեծարժեք գործեր, այնպես էլ աշխարհիկ բանաստեղծության առաջին նմուշները՝ նպաստելով աշխարհիկ ոգու հետագա զարգացմանը մեր գրականության մեջ:

ԱՌԱՄՑՈՍ ԼՈՒՍՈՅ

(հայրված՝ բնագրից)

Առաւօտ լուսոյ՝
Արեգանկն արդար,
Առ իս լոյս ծագեա:

Բղխումն ի Հօրէ,
Բղխեա՛ ի հոգւոյս
Բան քեզ ի հաճոյս:

Բանձդ ողորմութեան,
Գանձիդ ծածկելոյ
Գըտող զիս արա:

Դունն ողորմութեան,
Դաւանողիս բաց,
Դասեցո՛ վերնոցն:

Երբեանկ միութիւն,
Եղելոց խնամո՛ղ,
Եւ ի՛նձ ողորմեա:

Զարթիր, Տէր, յօգնել,
Զարթո՛, զթմրեալ՝

Զուարթնոց նմանիլ:

Է՛ Լայր անսկիզբն,
Էակից Որդի,
Է՛ միշտ Սուրբ Հոգի:

Ընկա՛լ զիս, գրթանձ,
Ընկա՛լ, ողորմանձ,
Ընկա՛լ, մարդասէր:

Բագաւոր փառաց,
Թողութեանց տուող,
Թո՛ղ ինձ զյանցանս:

Ժողովո՛ղ բարեաց,
Ժողովեա՛ եւ զիս
Ժողովս անդրանկաց:

Ի՛ քէն, Տէր, հայցեմ,
Ի մարդասիրէդ՝
Ինձ բժշկութիւն...

ԱՌԱՎՈՏ ԼՈՒՅՍԻ

(գրական հայերեն փոխադրությունը)

Առավոտ լույսի՝
Արդար արեգակ
Ինձ վրա լոյս ծագեցրու:

Բխումն Հորից,
Բխիր հոգուս մեջ,
Խոսք քեզ հաճելի:

Բանձդ ողորմության,
Քո ծածուկ գանձը
Գտնող ինձ արա:

Բնու ողորմության,
Դավանողիս առաջ բաց,
Դասիր վերինների հետ:

Երբյակ միություն,
Եղածներին խնամող,
Եվ ինձ ողորմյա:

Զարթնիր, Տէր՝ օգնելու,
Զարթնեցրո՛ւ թնյալներին,

Որ հրեշտակներին նմանվեն:

Անակիզք է Հայրը,
Գոյակից է որդին,
Միշտ սուրբ է Հոգին:

Ընկալիր ինձ, գթանձ,
Ընկալիր, ողորմանձ,
Ընկալիր, մարդասէր:

Բազավոր փառքերի,
Թողությունների տվող,
Թողություն տո՛ւր հանցանքներիս:

Ժողովո՛ղ բարիքների,
Ժողովիր և ինձ
Ժողովում անդրանիկների:

Քեզանից եմ, Տէր, հայցում՝
Մարդասերիցդ,

Ինձ բժշկություն...

ԼՐԱԳՈՒՅԻԳ ՆՅՈՒԹ

«Առաւօտ լուսոյ» գրաբար և
աշխարհաբար

Ներսէս Շնորհալի,
տեսանյութ

Շնորհալու հանելուկները՝
ինքնաշխատ թեստեր

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՂՐԱՆՔՆԵՐ

1. Ո՞վ է Շնորհալին, և ի՞նչ պատվանուններով է նա հայտնի:
2. Որտե՞ղ և ե՞րբ է ծնվել Շնորհալին:
3. Թվարկի՞ր գրողի երկերը:
4. Կազմի՞ր Ներսես Շնորհալու գրական դիմանկարը՝ ըստ կենսագրական տեղեկությունների և ժամանակակիցների հուշերի (օգտվի՛ր նաև այլ աղբյուրներից):
5. Ինչո՞ւ է նա կոչվել Կլայեցի: Մեկնաբանի՛ր:
6. Ի՞նչ ժանրային նորություններ է բերել Շնորհալին մեր գրականության մեջ:
7. Բանաստեղծը ո՞ւմ է ձոնել ազգային-հայրենասիրական թեմաներով գրված շարականները:
8. Ներսես Շնորհալին ժողովրդական բանահյուսության հիման վրա չափածոյի ի՞նչ նոր գրական տեսակ է ստեղծում:
9. Ո՞րն է աշխարհիկ բովանդակությամբ մեր առաջին պատմաողբը:
10. Հեղինակն ի՞ր ո՞ր ստեղծագործությամբ է գովաբանում Ավարայրի հայ հերոսների սխրագործությունները:
11. Ներկայացրո՛ւ «Առաւօտ լուսոյ» բանաստեղծության կառուցվածքը, առանձնահատկությունները:
12. Զուգահեռներ անցկացրո՛ւ «Առաւօտ լուսոյ» բանաստեղծության բովանդակության և հեղինակի կենսագրության ու ապրած ժամանակաշրջանի միջև:
13. Բնագրից ելնելով՝ ներկայացրո՛ւ հեղինակի ներաշխարհը, նրա հույզերը՝ ապրած ժամանակաշրջանի ֆոնի վրա:
14. «Առաւօտ լուսոյ» բանաստեղծությունից դո՛ւրս գրի՛ր բանալի բառերը, դրանց հիման վրա կազմի՛ր պլան և գրի՛ր թեմատիկ շարադրություն (խմբային աշխատանք):
15. Համեմատի՛ր Շնորհալու շարականները Նարեկացու «Մատյանի» հետ: Ի՞նչ նմանություն ու տարբերություն ես տեսնում:
16. Դիտի՛ր Մոսկվայի «Ս. Պայծառակերպություն» մայր տաճարի պատին քանդակված Շնորհալու պատկերը և կազմի՛ր շարադրանք ըստ նկարի:
17. Բնագրից դո՛ւրս գրի՛ր մակդիրներն ու համեմատությունները՝ բացատրելով կիրառության նպատակը:

Տլուք – գավառ Կիլիկյան հայկական պետության կազմում

դավանող – որևէ կրոնի, դավանանքի հետևող, հավատամբ ունեցող

Երբեակ միություն – Եռյակ միություն՝ Հայր, Որդի և Սուրբ Հոգի

ողորմել – խղճալ, գթալ, կարեկցել

փութալ – շտապել

օրինաբանել – օրինանքի խոսք ասել, խոսքով կամ երգով օրինել, նաև՝ փառաբանել, գովերգել

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

Ծայրակապ (ակրոստիքոս)

Ծայրակապը (ակրոստիքոս) անտիկ պոեզիայից սկիզբ առնող բանաստեղծական ձև է, որի տողերի առաջին տառերը (երբեմն՝ երկրորդ) վերևից ներքև կարդալիս կազմում են որևէ բառ, բառակապակցություն կամ նախադասություն: Հաճախ սկզբնատառերից կազմվում է այն անձի անունը, որին ձոնված է տվյալ բանաստեղծությունը: Անցյալում ակրոստիքոսի ձևն օգտագործվել է գրաքննությունը շրջանցելու կամ երկի հեղինակի անունը ծածուկ տարածելու համար: Կիրառվել է նաև չափածո հանելուկների մեջ, որի առաջին տառերից կազմվել է պատասխանը:

Բանաստեղծություն գրելու այն ձևը, երբ յուրաքանչյուր տողի առաջին տառերը, վերևից ներքև կարդալով, արտահայտում են որոշակի իմաստ, կոչվում է ծայրակապ (ակրոստիքոս):

Հայ բանաստեղծներից ակրոստիքոսի ձևին դիմել է Եղիշե Չալենցը, Վահան Տերյանը և այլք:

Բանաստեղծական այս ձևը գործածել է նաև Ներսես Շնորհալին իր «Առաւօտ լուսոյ» ժամերգում և հանելուկներում:

Ֆրիկ

(մոտ 1234 - 1315)

Ֆրիկը միջնադարյան հայ բանաստեղծ է: Նրա բանքերն ինքնաբույս ստեղծագործություններ են, որոնք աչքի են ընկնում թեմատիկ ու արտահայտչական միջոցների բազմազանությամբ: Նրա ստեղծագործության կարևոր թեմաներն են ազգային, սոցիալական ու կրոնաքարոյախոսական խնդիրները, որոնք ներկայացվում են գեղեցիկ և ինքնատիպ պատկերներով՝ ժողովրդական բանահյուսության տարրերի օգտագործմամբ:

Ֆրիկը միջնադարյան հայ բանաստեղծության ինքնատիպ դեմքերից է:

Նրա մասին կենսագրական տեղեկություններ չեն պահպանվել: Բանաստեղծի իսկական անունը հայտնի չէ: Չգիտենք՝ Ֆրիկ բանաստեղծի իսկական անունն է, թե՞ անվան կրճատ ձևը կամ գրական կեղծանունը: Այսպես թե այնպես, այդ անունը լիովին համահունչ է բանաստեղծի ձակատագրին. միջին հայերենում «Ֆրիկ» բառն ունեցել է «դեռահաս, նոր հասունացող ցորեն, որ այրեն ի կրակն», մի խոսքով՝ «կրակի վրա խանձված դեռահաս ցորեն» իմաստը:

Հայտնի է, որ նա աշխարհիկ մարդ է եղել, որոշ ժամանակ ապրել է Կիլիկիայի Հարգա քաղաքում, շրջագայել է այլ վայրեր և ծանոթացել ժողովրդի կյանքին:

Ֆրիկից մեզ են հասել մոտ հինգ տասնյակ բանաստեղծություններ, որոնցից լավագույններն ընդգրկված են համաշխարհային պոեզիայի գանձարանում: Նրա ստեղծագործությունները, լինելով թաթար-մոնղոլական տիրապետության շրջանի հայ կյանքի քնարական արտահայտությունները, պարունակում են նաև ինքնակենսագրական բնույթի որոշ տեղեկություններ բանաստեղծի մասին:

Ֆրիկի կյանքի վերաբերյալ մեր ունեցած տեղեկությունները կցկտուր են ու հակասական: Դրանք հիմնականում ցրված են բանաստեղծի տաղերի մեջ, մասամբ էլ՝ կողմնակի աղբյուրներում: Հենվելով այդ տեղեկությունների վրա՝ Ֆրիկի ժառանգությամբ զբաղվող բանասերները տարբեր ու հաճախ իրարամերժ եզրակացությունների են հանգել բանաստեղծի կենսագրության այս կամ այն փաստի (անունը, ծննդավայրը, ծննդյան և մահվան թվականները, ծնողները, ընտանեկան վիճակը, ստացած կրթությունը, սոցիալական դրությունը, աշխարհական կամ հոգևորական լինելը և այլն) վերաբերյալ:

Պահպանված ինքնակենսագրական այդ անուղղակի տեղեկությունների հիման վրա պարզված է, որ Ֆրիկը ծնվել է թաթարական արշավանքների սկզբին՝ 1230-ական թվականներին, հավանաբար Արևմտյան Հայաստանում: Մանկությունից սիրել է ուսումը, լավ է իմացել կրոնական գրականությանը, եղել է աշխարհական և հոգևոր կոչում չի ունեցել:

Հայտնի են միայն նրա հոր և հորեղբոր անունները՝ Թագվոշ և Դոդոնա:

Ֆրիկի հայրը ցանկացել է որդուն կրոնավոր դարձնել, հանձնել վանք, սակայն, ինչ-ինչ պատճառներով, Ֆրիկը հոգևորական չի դարձել և չի ստացել հոգևոր կրթություն: Ժամանակակիցները զարմացել են, թե ինչպես է, որ բանաստեղծը, «վանական» կրթություն չստանալով, այդպիսի գեղեցիկ բանաստեղծություններ՝ «գոհար բաներ» է շարում: Նա ինքն իր բանքերից մեկում պատասխանել է, թե՝ իր բանաստեղծական ձիրքն աստվածատուր շնորհ է:

Ֆրիկի հուշարձանը
Մատենադարանի մուտքի մոտ

Ֆրիկի գրական ժառանգությունից երևում է, որ նա ունեցել է գրագիտության որոշակի մակարդակ: Ընթերցանության և կենսափորձի միջոցով ձեռք է բերել ամենատարբեր բնագավառներին վերաբերող հարուստ գիտելիքներ: Տիրապետել է պարսկերենին և ծանոթ է եղել պարսիկ գրողներից ոմանց գործերին:

Ինչպես ժամանակի բոլոր մեծ բանաստեղծներին, այնպես էլ Ֆրիկին ևս ամբոխը ծաղրել է ու վատաբանել: Մի բանաստեղծության մեջ, նկատի ունենալով իրեն և իր նմաններին, նա ցավով ասել է, թե ոսկու նման բանքեր ստեղծած մարդուն վատաբանում են՝ հայիոյելով:

Երիտասարդ տարիքում Ֆրիկն առևտրի շնորհիվ կուտակել է մեծ հարստություն, ունեցել բարեկարգ ու շքեղ տունուտեղ: Շուտով, սակայն, նա սնանկացել է և հասել ծայրաստիճան աղքատության: Նրա հարստությունն անցել է մոնղոլ պաշտոնյաներին: Այդ մասին նա ինքը վկայել է. «Ժողովեցի շատ մի բարի՝ ըռզակ արի գինք թաթարի» (Ժողովեցի շատ բարիք, թողեցի դրանք թաթարին):

Պարտքերի մեջ խրվելով՝ բանաստեղծն ստիպված գրավ է դրել անգամ որդուն և, ըստ երևույթին, անդարձ կորցրել է նրան: Նա ինքն էլ եղել է թանկ գնով գնված գերի-պարտապան: Ծեր հասակում գրած տաղերից մեկում նա վկայել է, որ չունի ոչ մի հարազատ-բարեկամ, որ միայնակ է ու անօգնական:

Ֆրիկը վախճանվել է խոր ծերության հասակում, հավանաբար 14-րդ դարի սկզբներին:

Ֆրիկի հուշարձանը գտնվում է Մատենադարանի հարակից հրապարակում. այն տեղադրվել է 1967 թվականին. քանդակագործը Սուրեն Նազարյանն է:

▶ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ֆրիկը սկսել է ստեղծագործել 1280-ական թվականներից՝ շուրջ հիսունամյա հասակից մինչև ծերություն: Գրել է բանքեր՝ կրոնական, անձնական, խրատական, պատմական և սոցիալական թեմաներով: Կատարել է որոշ զրույցների բանաստեղծական մշակումներ: Հեղինակել է նաև հայրեններ:

Բարեբախտաբար կենսագրության նման հակասական և կցկտուր չեն Ֆրիկի գրական ժառանգության վերաբերյալ եղած տեղեկությունները: Միջնադարյան մի շարք ձեռագիր-տաղարաններում պահպանվել են բանաստեղծի անունը կրող մոտ հինգ տասնյակ ստեղծագործություններ, որոնք հայտնաբերվել են տարբեր ժամանակներում:

Ֆրիկի բանքերի մեծագույն մասը աշխարհի զանազան վայրերում գտնվող ձեռագրատուն-մատենադարաններում (Էջմիածին, Երուսաղեմ, Կ. Պոլիս, Փարիզ, Վիեննա, Վենետիկ, Լոնդոն, Օքսֆորդ) պահպանվող հայերեն գրչագրերից հայտնաբերել է Տիրայր արքեպիսկոպոս Տեր-Հովհաննիսյանը և 1952 թ. Նյու Յորքում լույս ընծայել այդ բանքերի գիտական և համեմատական բնագրերը՝ ընդարձակ ուսումնասիրություն-առաջաբանով, այլընթերցվածներով, ծանոթագրություններով ու բառարանով:

Իրենց բնույթով Ֆրիկի բանքերը բաժանվում են երկու հիմնական խմբի՝ աշխարհիկ և կրոնական-խրատական:

Առաջին խմբի բանքերից են բանաստեղծի հռչակավոր «Գանգատ» («Բան ի Ֆրիկ գրքոյն»), ոչ պակաս նշանավոր «Ընդդէմ ֆալաքին», «Վասն թալեհի և բրջի», «Վասն Արղուն Ղանին և Բուղային» և մի քանի այլ գործեր:

Ֆրիկի աշխարհիկ բանքերի հիմնական թեմաներից են հայ ժողովրդի պատմական ճակատագիրը, Հայաստանի քաղաքական վիճակը: Իր լավագույն ստեղծագործություններում բանաստեղծը ճշմարտացիորեն պատկերել է քաղաքական այն ծանր պայմանները, որոնց մեջ գտնվել է իր հայրենիքը: Մի շրջան էր դա, երբ մոնղոլ-թաթարական հորդանքերը հրով ու սրով գրավել էին Հայաստանը և հաստատել իրենց դաժան

տիրապետությունը: Նրանք մեկը մյուսի հետևից ավերել են Հայաստանի ծաղկուն քաղաքները՝ Անին, Կարսը, Դվինը, Կարինը, ոտնակոխ արել երկրի բերրի դաշտերը: Իբրև իսկական քաղաքացի-բանաստեղծ, որի համար թանկ են հայրենիքի անկախությունը և հայրենակիցների կյանքն ու պատիվը, Ֆրիկը ցավով ու սրտի կսկիծով ողբում է նրանց ծանր վիճակը «անօրենների» ձեռքին:

Ֆրիկը գրել է ժողովրդին հասկանալի պարզ ու հստակ լեզվով: Ահա թե ինքն ինչ է գրում իր մասին. «Ֆրիկը հանցեղ պարզ է խօսել, որ ամենայն մարդ իմանայ»:

Նա իր տաղերում առատորեն օգտագործել է ժողովրդական բանահյուսությանը հատուկ բառապաշար, գեղարվեստական պատկերներ ստեղծելիս օգտագործել է առածներ ու ասացվածքներ, պատկերավորման զանազան միջոցներ: Ամենից շատ գործածել է հայրենի տաղաչափությունը:

Հեղինակը մարդկանց խրատելու նպատակով բանաստեղծորեն մշակել է ժողովրդական գրույցներ, որոնք կոչել է «մասալ և առակ»: Դրանցից մեկում պատմվում է, թե ինչպես ավագ եղբայրը, ագահությունից ու նախանձից դրդված, ցանկանում է սպանել կրտսեր եղբորը, բայց այդ ժամանակ պատի մեջ շարված աղյուսներից մեկը մարդկային ձայնով հորդորում է նրան չգործել այդ ոճիրը, չդառնալ եղբայրասպան:

Պարզվում է, որ այդ աղյուսը թրծված էր մի շատ հարուստ մարդու հողացած մարմնից, որից նախ կարաս են պատրաստել, ապա աղյուս և դրել են այն դոյակի պատի մեջ, որտեղ ապրում են եղբայրները: Աղյուսի վերածված մեծահարուստը, պատմելով իր կյանքը, համոզում է ավագ եղբորը՝ չսպանի իր կրտսեր եղբորը, քանի որ անցավոր է մուլք-հարստությունը («Է՛ր կու մորթես զայդ քո եղբայրդ այս անցաւոր մըլքիս համար»):

Հայ միջնադարյան խոհական-խրատական բանաստեղծության զարգացման մեջ ևս մեծ է Ֆրիկի դերը: Նմանատիպ բանքերում բանաստեղծը դրվատում է բարությունը, աշխատասիրությունը, համբերությունը, խոնարհությունը և մի շարք այլ առաքինություններ, որոնց շնորհիվ մարդը հասնում է կատարելության:

Հայ բանաստեղծության մեջ Ֆրիկի բերած ամենամեծ նորությունը նրա **գանգալական** տաղերն են, որոնց մեջ արտահայտված են բանաստեղծի գանգատը, բողոքը, դժգոհությունը մարդկային ու հասարա-

կական զանազան երևույթների հանդեպ:

Նման թեմայով է գրված Ֆրիկի «Գանգատ» բանաստեղծությունը:

«Գանգատ» բանաստեղծության մեջ Ֆրիկը վեճի է բռնվում ուղղակի Աստծու հետ, Ում կամքով է բացատրում հասարակական խոր հակասությունները, դասերի և մարդկանց վիճակների մեծ տարբերությունը:

Նա հավատացած է, որ մարդուն լավ կամ վատ բախտը տրվում է ի վերուստ, դեռևս նրա սաղմնավորման ժամանակ: Այս կանխորոշումից էլ, ըստ նրա, ծնվում է անհավասարությունը:

Աստծո դեմ Ֆրիկի առաջին դժգոհությունը վերաբերում է Տիրոջ ստեղծած ազգերի տարբերությանը, անհավասարությանը, միմյանց հանդեպ նրանց անհանդուրժողականությանը:

Նշանակալից է նաև Աստծուն ուղղված հաջորդ դժգոհությունը: Քրիստոսը խաչվել է «մեջ աշխարհի», բայց չպատժեց նրանց, այլ թույլ տվեց, որ իրեն խաչողները մնան, ապրեն աշխարհում:

Նա դառնորեն գանգատվում է նաև, որ Աստված անտեսում է հայությանը, բոլոր ազգերի նախատինքը թափում նրանց գլխին, և, չնայած որ հայերը Սուրբ խաչի երկրպագուներ են, այդուհանդերձ. «Կանք ի ձեռքս անօրինի, որք կու վարեն անգին գերի...»:

Մոնղոլական ծանր լծի տակ կրող հայության անամոք վիճակի խտացված պատկերներից հետո առավել արդարացի է հնչում բանաստեղծի ցասկոտ բողոքն Աստծո դեմ. «Եվ դու ներում ես այդ ամենը և անտեսում ես մեզ վշտի մեջ. Տեր, վրեժ չես լուծում, չես սաստում բացահայտորեն»:

Անամոք ցավի ու վիհատության անգոր ձիչեր են դրան հաջորդող տողերը, որտեղ բանաստեղծն իր ահագնացող գանգատն է հայտնում Աստծուն՝ ասելով. «Արդ, եթե պիտանի չենք և չունենք գործեր բարի կամատելի ենք Քո սրտին, որ չհետևեցինք Քո պատվիրանին, ուրեմն Դու ջնջիր մեզ միանգամից, որ Քո բարի սիրտը խաղաղվի»:

«Գանգատ»-ում դրսևորվել է Աստծու դեմ ընդվզման մի այնպիսի ոգի, որպիսին չկա միջնադարյան որևէ այլ գրականության մեջ: Այսուհանդերձ, Ֆրիկի աստվածամարտությունը աստվածամերժություն չէ ամենևին: Ֆրիկը ձշմարիտ քրիստոնյա է, ջերմեռանդ հավատացյալ, մեծ աստվածասեր և աստվածավախ: Նրա ըմբոստությունն առավելապես բխել է նրա ջերմ մարդասիրությունից ու ազգասիրությունից, և նա Աստծո հետ խոսում է ինչպես որդին սիրելի, բայց անարդար հոր հետ՝ նպատակ ունենալով մարդկությանը, ընդհանրապես, և իր ժողովրդին,

մասնավորապես, տեսնել երջանիկ, տեսնել չարը պատժված և բարին հաղթանակած:

Ֆրիկի բանքերը ինքնաբույս ստեղծագործություններ են, աչքի են ընկնում թեմատիկ ու արտահայտչական միջոցների բազմազանությամբ, գեղեցիկ և ինքնատիպ պատկերներով, ժողովրդական բանահյուսության տարրերի օգտագործմամբ:

ԳԱՆԳԱՏ

(կրճատ)

Աստուած արդար և յիրաւի,
Եւ ողորմած յամենայնի.
Հանդէս ունիմ բան մի վիճի,
Թէ դու լսես քո ծառայի:

Այս է զարմանք հիանալի,
Որ կու լինի վերայ երկրի.
Եւ հիացումն ազգի-ազգի,
Զոր տեսանենք ի յաշխարհի:

Գէմ մէկ Ադամ էր ի դրախտին,
Եւ մէկն յեւայ իւր նմանին.
Եւ մէկ բարբառ համազգային,
Մինչև կերեալ պտղոյ ծառին:

Արդ այս բանս է հիանալի,
Եւ առաւել զարմանալի.
Թէ մէկ Ադամ և յեւայէ
Որքան ազգեր ծնան յերկրի:

Ուրիշ լեզու ամէն մէկի,
Որ մէկ մէկի ո՛չ հաւանի.
Որ մէկն է հայ, մէկ վրացի,
Մէկն է տաճիկ, մէկն ասորի:

Մէկն է ձիուտ եբրայեցի,
Եւ մին արաբ հազարացի,

Մէկն է ալան արևորդի,
Մինն է թովիչ և ափխազի:

Մէկն է քուրդ քանանացի,
Մինն է թաթար թորգոմացի,
Մինն է մուղալ խրթայեցի,
Մինն ջաղաթայ սըմըրղընդի:

Մինն ֆռանգ լատինացի,
Մէկն է վենետ և ջենեցի.
Մէկն Հոռովմ յունացի,
Եւ միւսն ուռուզ և հոնացի:

Մինն դաղմատ սպանիացի՝
Ծնունդ սըրբոյ աւագանի.
Հաւատացեալ Հայր և յորդի,
Ու երկրպագու Քո Սուրբ խաչին:

Եւ դաւանօղ սրբոյ Կուսին,
Մարիամու Աստուածածնին,
Խոստովանող Երրեակ և մի՝
Հայր և Որդի և Սուրբ Հոգի:

Այլ կամք ի ձեռս անօրինի,
Որ կու վարեն անգին գերի.
Որքան քակեն եկեղեցի,
Քանի՞ շինեն պիղծ մըզկիթնի:

Քանի՞ կանայս առնեն այրի
եւ որքան որք քրիստոնէի.

Որքան արին հեղան յերկրի,
Քանի՞ առնեն բան խոտելի:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈԱԶԱՐՈՒՆՔՆԵՐ

1. Ո՞վ է Ֆրիկը և ի՞նչ գրական ժառանգություն է թողել հայ գրականության մեջ:
2. Անձնական ի՞նչ ողբերգություն է ապրել հեղինակը և ինչո՞ւ է անվանվել Ֆրիկ:
3. Ի՞նչ թեմաներով է ստեղծագործել բանաստեղծը: Ասածդ հիմնավորիր:
4. Ի՞նչ արժեք ունեն Ֆրիկի խրատական տաղերը: Մեկնաբանիր (խմբային աշխատանք):
5. Տաղերգուն իր գրվածքներում ինչպե՞ս է արտահայտել ազգային և սոցիալական բողոքը:
6. Ի՞նչն է Ֆրիկի քնարական հերոսների հոգեկան խռովքի պատճառը: Հիմնավորիր փաստերով:
7. Ինչի՞ց է երևում, որ բանաստեղծն ապրել է անձնական ողբերգություն: Կարծիքդ հիմնավորիր հեղինակի անձնական բնույթի բանքերից բերված օրինակներով:
8. Արտահայտիր սեփական կարծիք Ֆրիկի կյանքի մասին և նրա կյանքի պատմությունը կապիր իրականության և ժամանակաշրջանի անցուդարձի հետ (զույգով աշխատանք):
9. Ներկայացրո՛ւ բանաստեղծի գրական կերպարը՝ ելնելով նրա ստեղծագործություններից: Արտահայտիր քո դիրքորոշումը:
10. Տեղեկություններ հավաքիր գրողի ապրած ժամանակաշրջանի, նրա գրական գործունեության և հասարակական-քաղաքական իրավիճակի մասին (զույգով աշխատանք):
11. Ֆրիկի ստեղծագործությունները համեմատիր Քուչակի պանդխտության հայրենների հետ, գտիր նմանություններ ու տարբերություններ (Վենի տրամագիր):
12. Մեկնաբանիր «Գանգատ» բանաստեղծության վերնագրի ու բովանդակության կապը:
13. Վերլուծիր բանաստեղծության քնարական հերոսի կերպարը: Գնահատիր նրան:
14. Գտիր բանաստեղծության յուրաքանչյուր տան բանալի բառը: Հիմնավորիր ընտրությունդ:
15. «Գանգատ» բանաստեղծությունից դո՞ւրս գրիր անարդարությունները նկարագրող հակադրությունները:

- 16.** Հիմնավորիր «Գանգատ» բանաստեղծության արդիականությունը: Բեր հաստատող օրինակներ:
- 17.** Դուրս գրիր բանաստեղծության մեջ գործածված պատկերավորման միջոցները և դրանք գործածիր գրավոր շարադրանքում:
- Ներկայացրո՛ւ գրավոր կամ բանավոր հետազոտական աշխատանք՝ Ֆրիկի «Գանգատ» բանաստեղծության բովանդակության, պատմական և հոգևոր համատեքստերի ուսումնասիրությամբ: Քո աշխատանքում դիտարկիր՝
  - Ինչպե՞ս է Ֆրիկը պատկերում մարդու ու Աստծու հարաբերությունը:
  - Ի՞նչ գանգատ է հնչում, և ինչպե՞ս է բանաստեղծը բացահայտում միջնադարյան մարդու հոգեկան ապրումները:
  - Ինչպե՞ս է արտահայտվում անձնական մեղքի, ցավի, ներողամտության թեման:
  - Լեզվական և բանաստեղծական ի՞նչ միջոցներով է այդ ամենը ներկայացվում (խմբային աշխատանք):
- 18.** Նախապատրաստիր վարկած՝ ինչն է Ֆրիկի զարմանքի պատճառը՝ ըստ քո ըմբռնման:
- 19.** Արդյոք բանաստեղծը պարզապես արձանագրում է մարդկանց տարբերությունը, թե՞ նաև քննադատում է դրանց հետևանքով առաջացած բաժանումները: Հիմնավորիր քո կարծիքը բանաստեղծությունից քաղված առնվազն 2 մեջբերումով (ինքնուրույն վարկածի ձևավորում):

ԲԱՌԱՐԱՆ

գէմ – իրոք, արդարև, իսկապես

ձիուտ, ջիուդ – հրեա

ալան – կովկասյան անհետացած ցեղի անուն

քակեն – քանդեն, ավերեն

հեղան – թափեն

ԼՐԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ինչպե՞ս է առաջացել
Ֆրիկի մականունը

ՆԱՀԱՊԵՏ ՔՈՒԶԱԿ

(1490-1592)

Միջնադարյան քնարերգուների մեջ Քուչակն առանձնանում է իր անմիջականությամբ և ներշնչանքների բնականությամբ: Ով էլ որ լինի Նահապետ Քուչակը և երբ էլ ապրած ու ստեղծագործած լինի, միևնույն է, նրա տաղերը մնում են որպես հայ քնարերգության ամենագեղեցիկ մարգարիտները:

Հովհաննես Թումանյանը, խոսելով Նահապետ Քուչակի ու Սայաթ-Նովայի ստեղծագործությունների մասին, ասել է, որ նրանք ունեն իրենց տաղանդի և ուժի գիտակցությունը: Եթե երգում են իրենց սերն ու սիրունին, երգում են ամբողջ աշխարհի առաջ. եթե դիմում են իրենց յարին՝ պատմելու նրա սերն ու գեղեցկությունը, խոսում են լուրջ ու հանդիսավոր, ժամանակներին ու ժողովուրդներին ի լուր: Նրանք լավ գիտեն, որ իրենք հասարակ մահկանացուներ չեն:

Քուչակյան հայրենների մասին Վ. Բրյուսովն ասել է. «Բանաստեղծության այդ տեսակը՝ հայրենը, միջնադարյան հայկական քնարերգությունը մարդկային հոգու այն սքանչելագույն հաղթանակներից է, որը երբևէ ձանաչել է համայն աշխարհի տարեգրությունը: Բոլորովին յուրակերպ մի պոեզիա, իր ձևերով մեզ համար նոր, խոր բովանդակությամբ, տեղանիկայի փայլուն վարպետությամբ...»:

Նահապետ Քուչակը (Նահապետ վարպետ, աշըղ Քուչակ, Չիչակ, վանեցի կամ Վանլի Քուչակ) ծնվել է, հավանաբար, Խառակոնիս գյուղում (Վանի նահանգ): Թաղվել է Խառակոնիսի Ս. Թեոդորոս եկեղեցու գերեզմանատանը: Քուչակը հայ առաջին աշուղ-երգիչներից է: Նրա մասին եղած ժողովրդական գրույցները և «Նահապետ վարպետ» կոչումը վկայում են, որ Քուչակը եղել է սիրված երգիչ և աշուղ: Նահապետ Քուչակի անունով գրավոր և բանավոր ավանդությամբ պահպանվել և առայժմ հայտնի են շուրջ մեկ տասնյակ կրոնական, բարոյախրատական և սիրային բովանդակությամբ աշուղական երգեր՝ հայերենով ու թուրքերենով: Հայրենները նրան վերագրելը սկսվել է բանասեր Ա. Տևկանցի «Հայերգ» գրքից,

Քուչակի արձանը ԵՊՀ-ում

(1882 թ.) և հետագայում դարձել է գրական ավանդույթ, որին հետևել են նաև ուրիշ բանասեր-գրականագետներ: Թեև 1920-ական թթ. Մ. Աբեղյանն ապացուցեց այդ վերագրման անհիմն լինելը, բայց հետագայում ևս Նահապետ Քուչակը համարվել է միջնադարյան հայրենների հեղինակ. նրա անունով են հրատարակվել և բազմաթիվ լեզուներով թարգմանվել այդ երգերը: Այնուամենայնիվ, մի առիթով Աբեղյանն այսպես է գրել սիրո երգերի և Նահապետ Քուչակի մասին. «Դրանց երգիչը՝ Նահապետը, մեր երկրավոր սիրո երգի մեծ վարպետն է, ինչպես Նարեկացին՝ երկնավոր սիրո. երկուսն էլ բխած նույն ցեղի միևնույն հանճարից և միևնույն ոգուց, և արվեստի որքան նմանությամբ, միանգամայն և մեծ տարբերությամբ...»: Աբեղյանի այս մտքի մեջ ավելի խոր ճշմարտություն կա, քան դրա ջանադիր հերքման իր իսկ տեսակետի մեջ:

Այս իմաստով Նահապետ Քուչակը դարձել է պայմանական և հավաքական անուն, որով էլ հասարակության լայն շրջանակներում հայտնի է հայ միջնադարյան քնարերգության այդ մեծ և հարուստ ժառանգությունը:

Նահապետ Քուչակի ծնունդը ենթադրաբար համարվել է 1490-ական

թվականների սկիզբը, իսկ մահը, համաձայն հայրենի գյուղի Սուրբ Թեոդորոս եկեղեցու պատի տակ պահպանված շիրմաքարի արձանագրության, եղել է 1592 թվականին: Այս ժամկետները լիովին համընկնում են իր տարիքի մասին նրա թողած հիշատակարանի բովանդակությանը.

Ես Քուչակս եմ վանեցի,
Ի գեղէն Խառակոնիսայ,
Լըցեր եմ հարիւր տարին,
Էլ չի գար մտքիկս ի վերայ....

Նահապետ Քուչակի շիրմաքարը

Քուչակի մասին միջնադարում ստեղծվել են տարբեր ավանդություններ: Ըստ դրանցից մեկի՝ Քուչակն իր երգերի մոգական զորությամբ բուժել է թուրքական սուլթանի՝ անբուժելի հիվանդությամբ տառապող տիկնոջը, որի համար սուլթանը, Քուչակի ցանկությամբ,

Կոստանդնուպոլսից մինչև Խառակոնիս կառուցել է տվել յոթ կամուրջ, յոթ եկեղեցի և յոթ մզկիթ:

Համաձայն մեկ ուրիշ ավանդության՝ Նահապետ Քուչակն իր համագյուղացիներին հրավիրում է գյուղի եկեղեցու մոտ, իսկ ինքը բարձրանալով վանքի կատարը՝ ասում է, թե իրեն ցած է նետելու, որտեղ ընկնի, այնտեղ էլ թող թաղեն իրեն: Գյուղացիները, կարծելով, թե նա կատակ է անում, չեն հավատում նրա խոսքին: Իսկ նա իսկույն ցած է նետվում ու մեռնում: Ընկած տեղն էլ՝ եկեղեցու պատի տակ, թաղում են նրան:

▶ ՄՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հատկապես 12-13-րդ դարերում, կյանքի աշխարհիկացման շնորհիվ, մարդկանց գիտակցության մեջ և հասարակության կյանքում կրոնի դերը նվազում է: Գերազանցապես կրոնական ավանդույթներով կարգավորվող հասարակությունից անցում է կատարվում հասարակական կազմակերպվածքի աշխարհիկ ձևին, որն էլ նպաստում է հայ իրակա-

նության մեջ ժողովրդագուսանական սիրո հայրենների լայն տարածմանը: Դրանք կյանքին, աշխարհի գեղեցկություններին սիրահարված հայ մարդու հոգու բանաստեղծական դրսևորումներն են: Այդ երգերն ասված են թե՛ տղամարդու, թե՛ կնոջ անունից կամ ներկայացնում են սիրահարների սեղմ երկխոսություններ:

Պանդխտության հայրեններն ունեն ազգային-քաղաքական բովանդակություն և բացահայտում են օտար երկրում ապրուստ փնտրող հայ մարդու ծանր հոգեվիճակը:

Պանդխտության երևույթը հայության մեջ արմատավորվել է հատկապես 11-րդ դարում՝ սելջուկ թուրքերի կործանարար ասպատակությունների հետևանքով: Ժամանակի պատմիչ Արիստակես Լաստիվերցու վկայությամբ՝ հազարավոր հայեր վտարանդի եղան և «ցրվեցին մոլորական կոչված աստղերի նմանությամբ»:

Մեր ժողովրդին հասած ամենատարբեր աղետների հետևանքով մինչև օրս շարունակվող և մեր ազգային ինքնությանը սպառնացող այդ երևույթն իր տխուր արձագանքն է գտել ժողովրդական երգերի և ժողովրդագուսանական հայրենների մեջ:

Քուչակին վերագրվող լավագույն հայրեններից են «Ես աչք, ու դու լոյս, հոգի...», «Երբ սէրն ի յաշխարս եկաւ...», «Ես այն հաւերուն էի...», «Երբ որ ես պըզտիկ էի...» և այլն:

Եթե Գրիգոր Նարեկացին իր մեջ կրել է աստվածային հոգևոր սերը, ապա Քուչակը հայրեններից մեկում իրեն համարում է ողջ երկրային սիրո կրողը: Նա իր սիրտը համարում է սիրո օրրան կամ ակունք, որից բխում է սերը և տարածվում աշխարհով մեկ. «Երբ սէրն ի յաշխարհս եկաւ»:

Հայրեններից մյուսում Քուչակը նկարագրում է սիրո ապրումները՝ ասելով, որ թեև սերը անսպառ տառապանք և արյուն-արցունք է բերում, սակայն այն նաև կյանքի հիմքն է, սիրող սրտի կենդանությունը: Ուստի սիրահար երգիչը սիրած էակին համարում է իր հոգի-կյանքը կամ հոգու հոգին-կենսատու կյանքը: Հետևաբար՝ առանց սիրո և սիրած էակի սիրահարը դատապարտված է մահվան («Ես աչք, ու դու լոյս, հոգի...»):

Որպես օրինակ՝ բերենք մեր լավագույն և հանրահայտ հայրեններից մի քանիսը և ուսումնասիրենք:

◆ Գաղափար հայրենների մասին

Հայրենը հայկական միջնադարյան ժողովրդական տաղաչափության տեսակներից մեկն է: Բաղկացած է չորս 15-վանկանի տողից և նույնահանգ է: Երբեմն տողերը երկատվում են (7-8 վանկ), գրվում ութ տողով: Հայրենների թեմաներն են՝ սերը, բերկրանքը, պանդխտությունը, խաղաղությունը և այլն: Հայրենները մեծ հետք են թողել հայ բանաստեղծական արվեստի վրա: 15-17-րդ դարերի որոշ ձեռագրերում պանդխտության և խոհախրատական հայրենների մեծ մասի հեղինակ է նշվում Հովհաննես Երզնկացին: Իսկ սիրային հայրենները հանդիպում են առանց հեղինակային անվան, սակայն 1882 թ. որոշ հեղինակներ և գրականագետներ հայրենների հեղինակ են ճանաչում Նահապետ Քուչակին:

Հայ ժողովրդական բանաստեղծության մեջ հնուց ի վեր կիրառվել է «հայրեն» կոչված ազգային-հայկական ոտանավորի չափը: Արդեն ասվեց, որ հայրենը 7-8 անդամների բաժանմամբ՝ 15-վանկանի չափն է, որ ժողովրդական երգից անցել է գրականությանը՝ անհատական բանաստեղծությանը: Հայրենի չափով է արդեն Գրիգոր Նարեկացին հյուսել իր որոշ տաղեր և «Մատյան ողբերգության» պոեմի մի գլուխը: Այդ չափին առավել հաճախ դիմել են հաջորդ դարերի բանաստեղծները:

Անանուն ժողովրդական երգիչ-գուսանները հայրենի չափով ստեղծել են փոքր ծավալի (չորսից մինչև ութ տող կազմող) երգեր, որոնք կոչվում են հայրեններ: Դրանք որոշ շարքեր կազմող տարբեր բնույթի երգեր են, որոնցով միջնադարի հայ աշխարհիկ մարդը դարեր շարունակ արտահայտել է իր խոհերն ու ապրումները:

Մեզ հայտնի հարյուրավոր հայրեններ ստեղծվել են տարբեր ժամանակներում. առավազն 12-րդ դարից սկսած՝ անանուն գուսանների հեղինակությամբ, արևմտահայ գյուղական և քաղաքային միջավայրում (Ակն, Վան, Խարբերդ)՝ տարբեր թեմաներով:

ԵՍ ԱՅՔ, ՈՒ ԴՈՒ ԼՈՅՍ, ՀՈԳԻ՜

Ես աչք, ու դու լոյս, հոգի,
առանց լոյս՝ աչքըն խաւարի.
Ես ձուկ, ու դու ջուր, հոգի,
առանց ջուր՝ ձուկըն մեռանի.
Երբ զձուկն ի ջրէն հանեն
ւ՛ ի այլ ջուր ձրգեն, նայ ապրի,
Երբ զիս ի քենէ զատեն,
քան զմեռնելն այլ ճար չի լինի:

(Ես աչք եմ, և դու լոյս ես, հոգի, աչքն է խավարում առանց լոյսի,
Ես ձուկ եմ, և դու ջուր ես, հոգի, ձուկն է մեռնում առանց ջրի.
Երբ ձուկը ջրից հանեն, ուրիշ ջուր դնեն, նա կապրի,
Երբ ինձ քեզանից բաժանեն, մեռնելուց զատ այլ ճար չի լինի):

ԵՐԲ ՍԵՐՆ Ի ՅԱՇԽԱՐՀՍ ԵԿԱՎ...՝

Երբ սերն ի յաշխարհս եկաւ,
եկաւ իմ սիրտս բնակեցաւ.
Հապա յիմ սրտէս ի դուրս՝
երկրէ երկիր թափեցաւ.
Եկաւ ի գլուխս ելաւ,
ի ըղեղս ելաւ թառեցաւ:
Աչիցս արտասուք ուզեց,
նայ արին ի վար վաթեցաւ:

(Երբ սերն աշխարհ եկավ, եկավ իմ սրտում բնակվեց,
ապա իմ սրտից դուրս՝ երկրէ երկիր թափվեց,
Եկավ գլուխս բարձրացավ, ուղեղիս վրա թառեց,
աչքիցս արտասուք ուզեց, ապա արյան պես հեղվեց):

ԼՐԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Նահապետ Քուչակ,
հայրեններ (տեսանյութ)

Նահապետ Քուչակ,
Հայրեններ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍԿՄԱՐՈՒՄՆԵՐ

1. Երբ և որտեղ է ծնվել Նահապետ Քուչակը: Ինչ պատվավոր անուններով է նա հայտնի:
2. Ինչ ավանդություններ են կապված նրա անվան հետ: Կապի՞ր դրանք ժամանակի անցուդարձի հետ:
3. Ըստ ավանդության՝ ինչո՞ւ և երբ է մահացել բանաստեղծը:
4. Ինչ է հայրենը: Ինչ կառուցվածք ունի այն: Բեր՝ ասածդ հաստատող օրինակներ:
5. Ինչ թեմաներով է ստեղծագործել Քուչակը: Ինչո՞վ էին արդիական այդ թեմաները:
6. Ո՞ր դարում են արմատավորվել պանդխտության ու սիրո հայրենները հայ գրականության մեջ և ինչի՞ հետևանքով:
7. Վերաշարադրի՞ր հայրենների բովանդակությունը՝ ներկայացնելով նրանցում արծարծված թեման:
8. Հայրենները փոխադրի՞ր արևելահայերենի՝ մեկնաբանելով արտահայտած իմաստը:

Հայրենը	Փոխադրությունը	Արտահայտած իմաստը
1.		
2.		

9. Հայրեններից մեկը վերարտադրի՞ր նկարի միջոցով:
10. Նկարագրի՞ր հայրենների քնարական հերոսին՝ օգտվելով հեղինակային բառապաշարից:
11. Ներկայացրո՞ւ հայրենների քնարական հերոսների զգայական վիճակը: Դիրքորոշում արտահայտի՞ր:
12. Բանաստեղծությունից դ՞ուրս գրի՞ր անծանոթ բառերն ու արտահայտությունները և բացատրի՞ր դրանց նշանակությունը:
13. Կազմի՞ր թեմատիկ բառարան՝ բացատրելով նորածանոթ բառերը: Գտի՞ր այդ բառերի գրական հայերենը:

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹ

ԵՍ ԱՆ ՀԱՎԵՐՈՒՆ ԷԻ...

Ես այն հաւերուն էի,
որ գետինըն կուտ չուտէի.
Թըռչ'ի երկինքն երթ'ի, թէ սիրոյ
ակնատը չընկնէի.
Ակնատն ի ծովուն միջին էր
լարած ւ ես չգիտէի.
Ամէն հաւ ոտօքն ընկնէր,
ես ոտօքս ու թնս ատելի:

ԵՐԲ ՈՐ ԵՍ ՊԸԳՏԻԿ ԷԻ...

Երբ որ ես պըզտիկ էի,
կանչէին ինձ ոսկի տղայ.
Մեծցայ, սիրու տէր եղայ,
երեսիս գոյնըն կու գընայ.
– Մանկտի՛ք, ձեր արեւն ասեմ,
որ սիրուն՝ քարըն չի դիմնայ.
Սիրուն՝ քար ւ՝ երկաթ պիտի,
պողպատէ դըռնակն ի վերայ:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՋԱՂԻՄՆԵՐ

1. Ընթերցի՛ր հայրենն ուշադիր:
2. Բացահայտի՛ր՝ ինչ համեմատությամբ է բանաստեղծը արտահայտում իր հոգեվիճակը:
3. Կարծիք հայտնի՛ր՝ ինչ կարող է խորհրդանշել «հավերի» կերպարը:
4. Առաջադրի՛ր վարկած.
– Ի՞նչ ներքին վիճակ կամ զգացում է փորձում փոխանցել բանաստեղծը:
– Արդյո՞ք սա սիրո, ազատության, թե՞ ցավալի կորուստի մասին է:
5. Վերլուծի՛ր՝ Ինչ է խորհրդանշում «Ոսկի տղան»՝ որպէս մանկության պատկեր, ինչ է նշանակում սա՝ երեխայի երազների և հասարակության սպասելիքների համատեքստում:
6. Ինչո՞ւ է մեծանալուց հետո բանաստեղծի դեմքն ու գույնը փոխվում:
7. Ի՞նչ է նշանակում «Սիրուն՝ քար ու երկաթ պիտի, պողպատէ դըռնակն ի վերայ»:
8. Առաջադրի՛ր վարկած՝
ա) Ինչպէս է հասունացման հետ կապված փոխվում մարդու կերպարը՝ անցնելով մանկությունից դեպի ավելի «պողպատէ» իրականություն:
բ) Կարո՞ղ է սիրո գաղափարը փոխվել երիտասարդի և հասուն մարդու կյանքի տարբեր ժամանակահատվածներում:

ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱՍ

(1722-1795)

Սայաթ-Նովան հայ միջնադարյան գրականության մեջ այն առաջնակարգ բանաստեղծներից մեկն է, որն իր հանձարի ուժով դադարում է մի ժողովրդի սեփականությունը լինելուց և դառնում համայն մարդկության ընտրյալներից մեկը:

Նա հայոց գուսանական-ժողովրդական քնարերգության բարձրակետն է՝ բնությունից շռայլորեն օժտված արվեստագետ: Նա է հայոց քաղաքական ինքնություն կյանքի մասնատման ու անկման պատճառով այլափոխված գուսանական արվեստը դրել նոր հունի մեջ՝ հեղաշրջելով 18-րդ դարը: Նա հայ իրականության մեջ առաջին բանաստեղծն է, որ բազմալեզու ստեղծագործությամբ մեծ դեր է խաղացել անդրկովկասյան ժողովուրդների հոգևոր մերձեցման գործում: Սկսած 18-րդ դարի երկրորդ կեսից՝ նրա ազդեցությունն են կրել վրացի, թուրք և հայ շատ բանաստեղծներ ու աշուղներ:

Սայաթ-Նովան առաջինն է, որ հորինել ու երգել է վրացերենով խաղեր՝ օգտագործելով պարսկական բանաստեղծության ձևերը:

Գեորգի Լեոնիձեն այսպես է արտահայտվել բանաստեղծի մասին. «Սայաթ-Նովան Անդրկովկասի ժողովրդի մութ անցյալի լուսավոր աստղն է»:

«Եվ այսօր էլ՝ երկու դար հետո էլ, մենք նրանից (Սայաթ-Նովայից) սովորում ենք ամենադժվարին գիտությունը՝ ազնվորեն ապրել և դժվարագույն արվեստը բոլորանվեր սիրել...», - ասել է հանձարեղ Պարույր Սևակը:

Սայաթ-Նովայի իրական անունն է Հարություն (Արութին), ազգանունը՝ Սայադյան: Ծնվել է 1722 թվականին Թիֆլիսում: Հայրը՝ մահտեսի Կարապետը, հալեպցի էր, ծագումով՝ Կիլիկիայի Ադանա քաղաքից, մայրը՝ Սառան, ապրել է Թիֆլիսի Հավլաբար հայկական արվարձանում (ծագումով՝ Սանահին գյուղից):

Պատանի Արութինը ծննդավայրում սովորել է արհեստ, ստացել նախնական կրթություն, հնտացել երգ-երաժշտության մեջ՝ տիրապետելով երեք լարային գործիքների:

Ենթադրվում է, որ շուրջ 16-ամյա Արութինին գերեվարել են լեզգիները և վաճառքի հանել Թուրքիայում: Մի քանի տարի նա դեզերել է Արևելքի որոշ երկրներում, մասնակցել Նադիր շահի կազմակերպած հնդկական արշավանքին (1738-1739 թթ.)՝ ընդգրկվելով շահական բանակում որպես երգիչ-նվագածու:

Գերեվարված Արութինը վրաց Հերակլ արքայազնի միջոցով 1741 թվականին Հնդկաստանում փրկագնվում և բերվում է Թիֆլիս, հաստատվում վրացական պալատի երաժշտանոցում: Այնուհետև դառնում է Հերակլի պալատական երգիչն ու բանաստեղծը:

Սակայն Սայաթ-Նովան չի հարմարվել պալատական միջավայրին, հաճախ է ընդհարվել պալատականների հետ:

Նա 1742 թվականից սկսում է ստեղծագործել թուրքերենով ու վրացերենով խաղեր՝ ընդունելով Սայաթ-Նովա (երգի, ձայնի որսորդ) աշուղական մականունը:

Շուրջ տասը տարի բանաստեղծը շփվել է պալատական միջավայրի հետ՝ հաճախակի Թիֆլիսից անցնելով Թելավ (քաղաք Վրաստանի Կախեթի մարզում): Նա երգել, ուրախացրել է մարդկանց, փառաբանել արդարությունն ու ազնվությունը, դատապարտել կեղծիքն ու քծնանքը, ստորությունն ու նենգությունը, հասարակական ու բարոյական արատները՝ մշտապես բարձր պահելով իր արժանապատվությունը: Սայաթ-Նովայի կյանքը խաղաղ չի անցել. հաճախ են դավեր նյութել նրա դեմ:

1752 թվականին պալատական բանասարկությունների պատճառով նա առաջին անգամ վտարվում է պալատից՝ արքայադստեր հանդեպ տաժած հանդուգն սիրո համար:

Սայաթ-Նովան կոչումով աշուղ էր, իր խաղերում ստանձնել է հնա-

զանդ սիրահարի դերը և հանուն նվիրական ու անապակ սիրո՝ պատ-
րաստ էր տանել ամեն զրկանք:

1759 թվականի կեսերին ավարտվել է Սայաթ-Նովայի՝ որպես բանաս-
տեղծի ու երգահան-երաժշտի կյանքը: 1759 թվականին Հերակլ II-ի հար-
կադրանքով նա ձեռնադրվել է քահանա՝ Տեր-Ստեփանոս անունով: Նույն

Թիֆլիսի Սուրբ Գևորգ
եկեղեցին

թվականին, հատկապես վրաց բարձրաստի-
ճան պաշտոնյաների դեմ ունեցած սուր ելույթ-
ների պատճառով, բանաստեղծը երկրորդ ան-
գամ և առմիշտ վտարվում է արքունիքից:

Շուտով նա ամուսնանում է լոռեցի Մար-
մարի հետ, ունենում է չորս զավակ: 1760-1764
թվականներին ծառայում է Պարսկաստանի
Գիլան նահանգի Էնզելի քաղաքի հայկական
եկեղեցում: Այստեղ երգիչն «ապաշխարել» և
արտագրել է Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան
ողբերգության» երկը: Թե երբ է վերադարձել
հայրենիք, ստույգ հայտնի չէ: 1766 թվակա-
նին ապրել է Զաքարյալայից Շամախի տանող
առևտրական ճանապարհի վրա ընկած Կախի

փոքրիկ ավանում, որտեղ արտագրել է մեկ ուրիշ ձեռագիր՝ «Աստվա-
ծաշնչի» հատվածներից բաղկացած մի ժողովածու:

1768 թվականին մահացել է կինը՝ Մարմարը՝ թողնելով չորս անչա-
փահաս զավակ: Հաջորդ տարվանից Տեր-Ստեփանոսը՝ Սայաթ-Նովան,

Սայաթ-Նովայի շիրմաքարը

փոխադրվել է Թիֆլիս, ծառայել Թիֆլիսում
հաստատված Հաղպատի միաբանության
առաջնորդարանում, իսկ 1778 թվականից, երբ
վերանորոգվել է Հաղպատի վանքը, կարգվել
է Սուրբ Նշան վանքի լուսարար (վանքի լույ-
սերը, ձրագները վառող, բանալիները նրա
մոտ էին պահվում): Հետագայում միաբանութ-
յան հետ նորից վերադարձել է Թիֆլիս:

1795 թվականի սեպտեմբերի 12-ին, երբ
պարսից շահ Աղա-Մահմադի զորքերը գրա-
վում ու ավերում են Թիֆլիսը, շատերի հետ
գոհվում է նաև Ստեփանոս-Սայաթ-Նովան:

Նրա մարմինն ամփոփում են Սուրբ Գևորգ եկեղեցու բակում:

1914 թվականին Հովհաննես Թումանյանի նախաձեռնությամբ դրվել է նրա շիրմաքարը, որի շուրջը ամեն տարվա մայիս ամսին կազմակերպվում է մեծ երգչի հիշատակը հավերժացնող «Վարդատոն» կոչված հանդիսությունը:

▶ ԱՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒՅՈՒՆԸ

Սայաթ-Նովան՝ իբրև քնարերգու, իր մեջ համատեղում է հեղինակային երկու տիպի՝ աշուղին և բանաստեղծին: Աշուղը արևելյան ժողովրդական երգիչն է: Աշուղական արվեստը, միջնադարում թափանցելով հայ իրականության մեջ, փոխարինել ու հաջորդել է մեր ազգային ժողովրդական և գուսանական երգին:

Թիֆլիսը եղել է հայ աշուղության նշանավոր կենտրոններից մեկը: Այդ դպրոցի ամենանշանավոր ներկայացուցիչն է Սայաթ-Նովան: Սակայն նա միաժամանակ նաև անհատական քնարերգության խոշոր ներկայացուցիչ է, որն «իր հանճարի զորությամբ ժողովրդական երգչի արհեստը վերածեց բանաստեղծի վեհ կոչման» (Վալերի Բրյուսով):

Աշուղ-բանաստեղծ Սայաթ-Նովան, բացի հայերեն և թուրքերեն լեզուներով գրած խաղերից, առաջինն է, որ աշուղական խաղեր է գրել նաև վրացերեն: Նա վրացական պոեզիան դուրս է բերել արքունիքից և իշխանական պալատներից, մոտեցրել և հասկանալի ու մատչելի դարձրել ժողովրդին:

Մեզ է հասել Սայաթ-Նովայի ավելի քան 230 խաղ, որոնք ամփոփված են իր իսկ ձեռքով գրած, որդու՝ Օհանի կազմած ու արտագրած դավթարներում (գիրք, մատյան), բանահյուսական զանազան ժողովածուներում կամ մնացել են ժողովրդի հիշողության մեջ և աստիճանաբար գրի առնվել ու հրատարակվել:

Սայաթ-Նովայի հայերեն բանաստեղծությունների ժողովածուն առաջին անգամ լույս է տեսել 1852 թվականին՝ Գևորգ Հախվերդյանի ջանքերով:

Որպես աշուղ-բանաստեղծ՝ Սայաթ-Նովան ունեցել է երկու հիմնական սնուցարան՝ բանահյուսություն և գրականություն: Այսինքն՝ նա մի կողմից ժառանգել և օգտագործել է աշուղական երգերի ժանրային ձևերը, մյուս կողմից ընթացել է զուտ սեփական նյութի և անհատականության, անձնական ընկալումների վերարտադրման ճանապարհով: Նա

իր ստեղծագործությունները, որոնք կոչել է **խաղեր**, գրել է որոշակի երաժշտական եղանակներով երգելու համար, և ինքն էլ դրանք նվագարանի օգնությամբ կատարել է հանդեսներում:

Սայաթ-Նովայի հայերեն խաղերը հորինված են Թիֆլիսի բարբառով:

Սայաթ-Նովան ազգային-հայրենասիրական թեմաներով ու մոտիվներով երգեր չի գրել, սակայն նրա մարդկային ու բանաստեղծական անհատականությունը զգալիորեն պայմանավորված է ուրույն ազգային դիմագծով, ուստի, Պ. Սևակի որակմամբ. «Սայաթ-Նովան ազգային է գողթան երգիչների չափ»:

Բանաստեղծն ստեղծագործել է սոցիալական ու սիրո թեմաներով: Սայաթ-Նովայի բանաստեղծական ժառանգության մեծագույն և լավագույն մասը կազմում են սիրերգերը: Դրանց շնորհիվ նա միջնադարյան հայ սիրերգության արժանավոր ու խոշորագույն ժառանգորդն է:

Նրա խաղերից են՝ «Պատկիրքդ դալամով քաշած», «Թամամ աշխարհի պըտուտ էկա», «Քամանչա», «Քանի վուր ջան իմ», «Ինձ սիրեցիր՝ էշխն նընգար», «Աշխարհումըս ախ չիմ քաշի» և այլն:

Սայաթ-Նովայի սիրերգությունը ներառում է թե՛ սիրած կնոջ գովերգ-նկարագրությունը և թե՛ սիրո բերկրանքի ու տառապանքի պատկերումները:

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

◆Ի՞նչ է գուսանական արվեստը

Գուսան կոչվել են երգիչները, նվագածուները, պարողները, պատմաառասպելական գրույցներ և վիպական երգեր ավանդողները, ժողովրդական հրապարակային թատրոնի արհեստավարժ դերասանները, ձեռնածուները, ածպարարները, լարախաղացները և խեղկատակները: Հայաստանում կին գուսանները կոչվել են վարձակ:

Դեռ 5-րդ դարում իր «Հայոց պատմություն» երկում Մովսես Խո-

Գուսաններ՝ երաժշտական գործիքներով (ձեռ. ԺԳ-ԺԴ դդ.)

րենացին հիշատակել է գողթան երգիչներին: Գողթան երգիչները գուսան-վիպասաններ էին, որոնք ստեղծել և կատարել են Տիգրանի, Արայի, Շամիրամի, Աժդահակի, Արտաշեսի, Սաթենիկի և այլոց մասին երգեր: Վաղ միջնադարյան հայերեն թարգմանություններում և բնագրերում գուսանը օգտագործվում էր որպես հին հունական միմոս (μῖμος) բառին համարժեք, ներառում էր ընդհանրական մի իմաստ, որը համապատասխանում էր նոր ժամանակներում ընդունված «արտիստ» հասկացությանը: Ուշ միջնադարում գուսանների տարբեր խմբեր պարզապես վերածվեցին աշուղների:

Աշուղական արվեստը Մերձավոր և Միջին Արևելքի տարածաշրջանում կենցաղավարող երևույթ էր, և, լինելով քրիստոնյա, հայ աշուղներն էլ, պահպանելով ընդհանուր արևելյան ավանդական գիտելիքը, իրենց իրականությունից և հոգևոր մշակույթից բխող արժեքներով են հարստացրել ու զարգացրել այդ արվեստը:

◆Ի՞նչ է աշուղական արվեստը

Աշուղ են կոչվում ժողովրդական այն ստեղծագործողները, որոնք երգի խոսքն ու երաժշտությունը կատարում են որևէ երաժշտական գործիքի նվագակցությամբ (քամանչա, սանթուր, սազ, թառ և այլն): Աշուղական արվեստն ունի իր պահանջները, որոնցից գլխավորներն են՝ բանաստեղծությունները հորինել աշուղական տաղաչափությամբ, յուրացնել տվյալ շրջապատին ու ժամանակին հատուկ աշուղական կանոնական եղանակները և հարստացնել դրանք, մասնակցել աշուղական հրապարակային մրցություններին, երգով և նվագակցությամբ ելույթներ ունենալ մենակ կամ խմբով:

Աշուղությունը նախապես ծագել է արաբ-պարսկական միջավայրում և ապա մուտք գործել հայ, վրաց և այլ ժողովուրդների կենցաղ: Աշուղական երգերի տեսակները կրում են միասնական անուններ, որոնք մատնանշում են ինչպես ամբողջ հորինվածքի, այնպես էլ տների տողաքանակն ու հանգավորման սկզբունքները:

Հայ իրականության մեջ աշուղական արվեստը տարածվել է 16-17-րդ դարերում և փոխարինել է հին գուսանական արվեստին: Մի-րո, բնության, ուրախության, հայրենասիրական, երգիծական և այլ թեմաներով աշուղական երգերը հաճախ առանձնանում են խոսքի ինքնատիպությամբ ու վարակիչ հուզականությամբ: Հայ աշուղներից նմանատիպ բանաստեղծական ակներև ձիրքով հատկապես օժտված է Սայաթ-Նովան:

Սայաթ-Նովայի «Աշխարհումըս ախ չիմ քաշի» խաղն ունի յուրահատուկ կառուցվածք. այն դազալի է (խաղի տեսակ), որը մատնանշում է ինչպես ամբողջ բանաստեղծության, այնպես էլ յուրաքանչյուր տան տողաքանակն ու հանգավորման սկզբունքները: Հեղինակի դազալիներն ունեն հետևյալ կառուցվածքը՝ բաղկացած են հինգ քառատող տներից, ամեն տողում՝ 16 վանկ՝ 8+8 կազմությամբ, օրինակ՝ Աշ/խար/հու/մըս /ախ/ չիմ/ քա/շի, քա/նի/ վուր/ ջա/ն իս/ ինձ/ ա/մա: Ղազալի չափով կազմված խաղի առաջին տան բոլոր տողերն ավարտվում են նույն համահունչ վերջավորությամբ, իսկ մյուս չորս տներն ունեն տարբեր հանգեր, բացի վերջին տողերից, որոնք կրկնում են առաջին տան վերջավորությունը (տե՛ս «Աշխարհումըս ախ չիմ քաշի» բանաստեղծությունը:

ԱՇԽԱՐՀՈՒՄԸՍ ԱԽ ԳԻՍ ՔԱՇԻ

Աշխարհումըս ախ չիմ քաշի, քանի վուր ջա՛ն իս ինձ ամա.
Անմահական ջըրով լիքըն օսկէ փընջան իս ինձ ամա.
Նըստիմ՝ վըրէս շըվաք անիս՝ զարբար վըրան իս ինձ ամա.
Սուչս իմացի, է՛նէսց սպանէ՛ սուլթան ու խսան իս ինձ ամա:

Մէչկըտ՝ սալբու-չինարի պէս, ռանգըտ Փըռանգի ատլաս է,
Լիզուտ՝ շաքար, պըռօշըտ՝ դանդ, ակռէքըտ մարքրիտ, ալմաս է.
Օսկու մէջըն մի՛նա արած, աչկիըրտ ակնակապ թաս է.
Պատուական անգին ջավահիր, լալ-Բադէշխան իս ինձ ամա:

Յիս էս դարդին վո՛նց դիմանամ, մակամ սիրտըս ունիմ քարած.
Արտասո՛նքս արուն շինեցիր, խիլքըն գըլխէս ունիմ տարած,
Նուր բաղ իս՝ նուր բաղչի մէջըն՝ բոլորքըտ վարթով չափարած.
Վըրէտ շուռ գամ բըլբուլի պէս՝ սիրով սէյրան իս ինձ ամա:

Քու էշխըն ինձի մաստ արաւ. յիս զարթուն իմ, սիրտս է քընած.
Աշխարհս աշխարհով կըշտացաւ, իմ սիրտըս քիզնից սով մընաց.
Եա՛ր, քիզ ինչո՞վ թարիփ անիմ՝ աշխարհումըս բա՛ն չըմընաց.
Կրակէ, ծովէմեն դուս էկած ռաշ ու ջէյրան իս ինձ ամա:

Ի՞նչ կուլի՝ մէկ հիդըս խօսիս, թէվուր Սայաթ-Նովու եար իս.
 Շուղքըտ աշխարհըս բորնիլ է՝ արեգագի դէմըն փար իս.
 Հուտով հիլ, միխակ, դարիչին, վարթ, մանուշակ, սուսանքար իս,
 Կարմըրագուն՝ դաշտի ծաղիկ, հովտաց շուշան իս ինձ ամա:

ԼՐԱՅՈՒՅԻՉ ԵՅՈՒԹԵՐ

«Աշխարհումըս ախ չիմ քաշի»
 (արևելահայերեն
 փոխադրություն)

Սայաթ-Նովա, ֆիլմ

ԲԱՈՍՐԱՆ

ամա – համար

օսկէ փընջան – ոսկե գավ, թաս

շըվաք – հով, հովանի, շուք, ստվեր

գարբար – ոսկեկար, ոսկեհյուս

սալբի-չինար – սոսի և նոձի

սուչ – մեղք, հանցանք

ռանգդ ֆռանգի ատլաս է – սիրելիի մաշկը համեմատում է ֆրանսիական
 նուրբ, փայլուն, բաց գույն ունեցող փայլուն ատլասի հետ

դանդ – շաքարի տեսակ

մինա արած – էմալապատ, արծնապատած

ջավահիր – գոհար, թանկարժեք քար

Բադեշխան – վայր Հինդուքուշ լեռներում, որ հայտնի է լալ-սուտակի հան-
 քերով

մակամ – միթե, արդյոք

սէյրան – գեղեցիկ, ուշագրավ, դիտարժան տեսարան

մաստ անել – գինովացնել, հարբեցնել

թարիփ – գովք, գովասանք

ռաշ – հրեղեն ձի

ջէյրան – եղնիկ, վիթ, այծյամ

արեգակի դէմն փար իս – արևից ավելի փայլուն ես

էշխ – սեր

1. Պատմական դժբախտական պատճառներով է ասպարեզ եկել Սայաթ-Նովան: Ներկայացրո՞ւ նրա կյանքի՝ քեզ համար կարևորագույն դրվագները:
2. Սահիկաշարով ներկայացրո՞ւ Սայաթ-Նովայի կյանքն ու գործունեությունը՝ ըստ փաստերի և հուշագրության (խմբային աշխատանք):
3. Կյանքի ի՞նչ ճանապարհ է անցել տաղերգուն: Պարզաբանի՞ր:
4. Կազմիր գրողի գրական դիմանկարը՝ ըստ կենսագրական տեղեկությունների և ժամանակակիցների հուշերի (օգտվել այլ աղբյուրներից ևս):
5. Որպես սիրերգակ՝ Սայաթ-Նովան ի՞նչ ներդրում ունի երգարվեստում և գրականության մեջ:
6. Ի՞նչ թեմաներով է ստեղծագործել աշուղ-բանաստեղծը: Բնի օրինակներ:
7. Բացատրիր տաղի կառուցվածքային առանձնահատկությունները: Հիմնավորիր:
8. Վերաշարադրիր «Աշխարհումըս ախ չիմ քաշի» խաղի բովանդակությունը՝ ներկայացնելով տաղերգուի արտահայտած հույզերը:
9. Վերլուծիր և դատողություններ արա՛ խաղի հիմնական գաղափարի շուրջ:
10. Տաղի որևէ բառատող փոխադրիր գրական հայերենի և մեկնաբանիր արտահայտած գաղափարը:
11. Համեմատիր տաղի քնարական հերոսուհուն Նարեկացու գովերգած կնոջ հետ: Գտիր նմանություններ, ընդհանրություններ և տարբերություններ:
12. Առանձնացրո՞ւ «գյոզալին» բնութագրող մակդիրներն ու համեմատությունները: Քո կարծիքով՝ ինչո՞ւ է բանաստեղծն այդքան առատորեն գործածում դրանք:
13. Կազմիր թեմատիկ բացատրական բառարան՝ դուրս գրելով Թիֆլիսի բարբառին բնորոշ բառերն ու արտահայտությունները և ինքնուրույն գտիր դրանց գրական բացատրությունները:
14. Վերաբերմունք արտահայտիր Սայաթ-Նովայի տաղում պատկերված իրականության, միջավայրի նկատմամբ, համեմատիր ժամանակակից իրականության և մերօրյա բարքերի հետ՝ բանավեճ կազմակերպելով այս հարցի շուրջ:
15. Ներկայացրո՞ւ Սայաթ-Նովայի լեզվաոճական առանձնահատկությունները, պատկերավորման միջոցները՝ բերելով համապատասխան օրինակներ:
16. Ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառմամբ ստեղծիր սահիկաշար Սայաթ-Նովայի թեմաներով (գործնական աշխատանք՝ խմբային կամ անհատական):

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅ ՆՈՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԵԱՎՈՐՈՒՄԸ

19-րդ դարի սկզբից հայ գրականության զարգացման ընթացքը թևակոխում է նոր փուլ: Նոր ժամանակների գրականությունը՝ համեմատած միջնադարյան հոգևոր, պատմագրական կամ ժողովրդական երգարվեստի ավանդույթների հետ, ձևավորվում է նոր պատմական ու գաղափարական իրողությունների հիման վրա: Սա մի ժամանակաշրջան էր, երբ հայ ժողովուրդը, բաժանված լինելով Օսմանյան և Ռուսական կայսրությունների միջև, գրկված լինելով պետականությունից, փորձում էր պահպանել ազգային ինքնությունը կրթության, լեզվի ու գրականության միջոցով:

Նոր գրականության ձևավորման հիմնական շարժիչ ուժը լուսավորչական գաղափարախոսությունն էր, որը միտված էր ոչ միայն կրոնական դաստիարակությանը, այլև քաղաքացիական գիտակցության, կրթության և ազգային ինքնաձանաչման զարգացմանը: Գրողները սկսեցին դիտարկել հասարակական կյանքը, բարձրաձայնել ժողովրդական բարդ կենսապայմանների, անարդարության և բռնության դեմ՝ միաժամանակ փորձելով ներկայացնել հայ մարդու ներաշխարհը, զգացմունքները և արժեհամակարգը:

Պետականությունից գրկված հայ ժողովուրդը փորձում էր գրականության միջոցով պահպանել իր լեզուն, հավատքը և ինքնությունը:

Հայ նոր գրականության ձևավորումը պայմանավորված էր երեք կարևոր փոփոխությամբ՝

- գրաբարից աշխարհաբարի անցումով,
- գրականության աշխարհիկացման միտումով,
- ազգային-հասարակական խնդիրների առաջնդմամբ:

Այս շրջանի գրականությունը մի կողմից շարունակում էր դարերի մշակույթային ժառանգությունը, մյուս կողմից՝ ձգտում համապատասխանել նոր ժամանակների պահանջներին:

Աշխարհաբարի հաստատումը գրական լեզվում: Մինչև 19-րդ դարը հայ գրականությունը հիմնականում գրվում էր գրաբարով՝ բարձրաստիճան հոգևորականությանը հասանելի: Սակայն 19-րդ դարի սկզբին լուսավորության գաղափարները, ինչպես նաև ռուսական միջավայրում կրթված մտավորականության ազդեցությունը հանգեցրին գրական աշխարհաբարի հաստատմանը: Խաչատուր Աբովյանը աշխարհաբարը բերեց գրականություն՝ իր «Վերք Հայաստանի» վեպով, սակայն նոր գրական լեզվի կայացումը շարունակական պայքար պահանջեց:

Աշխարհաբարով գրել՝ նշանակում էր խոսել ժողովրդի լեզվով, հասա-

նելի լինել ընթերցող լայն զանգվածներին: Գրողները սկսեցին նկարագրել ոչ միայն ազգային պատմություն ու ավանդույթներ, այլև հայ ժողովրդի ներկա հոգսերը, սոցիալական խնդիրները, ճնշման ու անարդարության դեմ պայքարը:

Նրա «Վերք Հայաստանի» վեպը ոչ միայն նոր գրականության սկզբնավորումն էր գաղափարական բովանդակությամբ, այլև լեզվական հեղափոխությամբ: Աբովյանի օրինակով նաև ուրիշ գրողներ սկսեցին աշխարհաբարով գրական ստեղծագործություններ գրել՝ այդ կերպ գրականության մեջ ձևավորելով նոր ոճ և մտածողություն:

Ազգային ազատագրական գաղափարների ի հայտ գալը: Հայ նոր գրականությունը ձևավորվում է այնպիսի պայմաններում, երբ ժողովուրդը գտնվում է օտար իշխանությունների գերիշխանության ներքո: Ազատության և ազգային ինքնությունության ձգտումը գրողներին մղում է գրելու ոչ միայն գեղարվեստական, այլև գաղափարական գործեր: Հայ գրողը դառնում է ոչ միայն գեղարվեստական մտածող, այլ նաև ազգային գործիչ՝ ժողովրդի խնդիրների բարձրախոս:

Մեծ թեմաներ՝ ազատություն, հայրենիք, մարդ: Նոր գրականության մեջ կատարվել է ոչ միայն լեզվական նորացում, այլև՝ թեմատիկ ընդլայնում: Եթե միջնադարյան գրականության մեջ գերակշռում էր հոգևոր կյանքը, ապա նոր շրջանի գրողներն անդրադարձել են ազգային-ազատագրական պայքարին, հասարակական անարդարությանը, սիրո, անձի ազատության, կնոջ դերի, կրթության և ժողովրդի լուսավորության խնդիրներին: Նոր գրականությունը սկսել է իր առջև դնել ոչ միայն գեղարվեստական խնդիր, այլև հոգևոր-քաղաքացիական առաքելություն:

Այս ուղղությամբ առանձնանում են Ռաֆայել Պատկանյանը, Միքայել Նալբանդյանը՝ իրենց քաղաքական, փիլիսոփայական և հանրային գործունեությամբ: Նալբանդյանի գրական հոգվածներն ու բանաստեղծությունները՝ մասնավորապես «Ազատություն» բանաստեղծությունը, դարձան հայ ազատամտության խորհրդանիշ:

Թեմատիկ ընդգրկվածությամբ է աչքի ընկնում նաև Պերճ Պողոսյանը, որը պատկերում է գյուղական կյանքը, ժողովրդի կենցաղը, բարքերն ու հոգսերը: Բաֆֆին ու Ղազարոս Աղայանը փորձում են ներկայացնել և՛ ժողովրդի հերոսական կերպարը, և՛ նրա սոցիալական ճնշված վիճակը՝ ազատագրության և արդարության պահանջով:

Վեպի և պատմվածքի զարգացումը: Նոր գրականությունը կարևոր տեղ է տալիս արձակին՝ հատկապես վեպի և պատմվածքի զարգացմանը: Բաֆֆին, որին հաճախ անվանում են հայ պատմավեպի հիմնադիր, իր «Խենթը», «Սամվելը», «Դավիթ Բեկը» վեպերում միավորում է պատմական իրականությունը ազգային ազատագրական գաղափարների հետ: Նա ստեղծում է խիզախ հերոսների կերպարներ, որոնք ընթերցողին ոգեշնչում

են սիրել հայրենիքը և պայքարել նրա ազատության համար:

Պերճ Պռոշյանի երկերում շեշտվում են իրականության պատկերումը, սոցիալական հակասությունները, բարոյական արժեքների խախտումը: Այսպիսով գեղարվեստական արձակը նոր մակարդակի է բարձրացնում գրական մտածողությունը՝ նպաստելով հասարակության ինքնաձանաչմանը:

Բանաստեղծության նոր ձևեր և բովանդակություն: Պոեզիան նույնպես զգալի վերափոխում է ապրում: Ավանդական տաղաչափական համակարգից դուրս գալով՝ նոր գրողները սկսում են ազատ ձևեր օգտագործել՝ ազատ բովանդակությամբ: Սիամանթոն, Դանիել Վարուժանը, Միսաք Մեծարենցը պոեզիան դարձնում են ազգային, բայց միաժամանակ համամարդկային արժեքների արտահայտման միջոց:

Պոեզիայում նորություն է ոչ միայն թեման, այլև լեզուն՝ պատկերավորությունն ու ռիթմիկ արտահայտչությունը: Մեծարենցի քնարերգությունը հուզականությամբ է հագեցած, իսկ Սիամանթոյի գործերում զգացվում է ցավի, պայքարի և հերոսականության ուժը: Պոեզիան դառնում է ոչ միայն գեղագիտական արտահայտություն, այլև հոգևոր շարժում:

Կին գրողների դերի ուժեղացումը: Հայ նոր գրականության զարգացման մեջ կարևոր են նաև կին գրողների քայլերը: Միպիլը, Զաբել Եսայանը, Շուշանիկ Կուրդինյանը առաջ են քաշում կնոջ դերի, հավասարության, կրթության և հասարակության մեջ նրա բարձր դիրքի խնդիրները: Այս թեմաները մինչ այդ գրեթե չէին արծարծվում՝ դարձնելով նրանց գրականությունը ոչ միայն արժեքավոր, այլև առաջադեմ:

Այսպիսով՝ հայ նոր գրականությունը՝ սկսած 19-րդ դարից, ձևավորվեց իբրև ազգային ինքնագիտակցության, լուսավորության և հասարակական փոփոխությունների միջոց: Գրողը դադարեց լինել միայն հնազանդ պատմիչ, այլև դարձավ ժողովրդին ձայն տվող մի ուժ: Գրողը սկսեց ընկալվել որպես ժողովրդի խիղճը, ազգային հարցերի կրողն ու հասարակական ճշմարտության ձայնը:

Այս գրականությունը դրեց 20-րդ դարի գրական զարգացման հիմքերը՝ ձևավորելով նոր լեզու, նոր մտածողություն և նոր գրական ավանդույթ:

ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆ

(1830-1892)

Բանաստեղծ, արձակագիր, հասարակական գործիչ Ռաֆայել Պատկանյանը հայ ազգային-հայրենասիրական պոեզիայի հիմնադիրներից է:

Նա մեծապես նպաստել է աշխարհաբար լեզվի ամրապնդմանն ու աշխարհիկ գրականության ստեղծմանը:

Պատկանյանը թողել է գրական հարուստ ժառանգություն: Նա բազմաժանր գրող է՝ բանաստեղծ և արձակագիր, երգիծաբան և հրապարակախոս:

Պատկանյանը գրել է ոչ միայն մեծերի, այլև մանուկների համար:

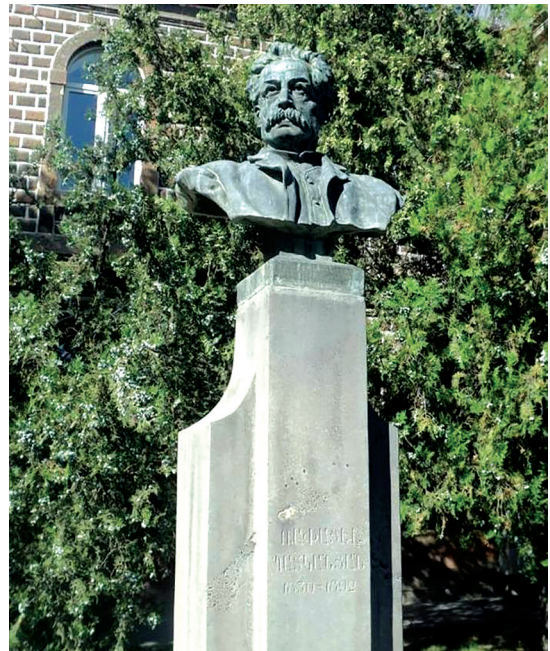
Նրա քնարը հայ ժողովրդի մեջ արթնացնում ու բորբոքում է ազատասիրական շունչ ու ոգի:

Վալերի Բրյուսովն այսպես է բնութագրել Պատկանյանին. «Իսկական սերը խույս չի տալիս զայրությանից, նույնիսկ ատելությունից, և հենց դրա համար էլ հավատում եմ Պատկանյանի սիրո խորությանը, որ նա համարձակվել է հայրենի երկրում ատել այն ամենը, ինչը արժանի է ատելության, և կարողացել է սուր սլաքներով հարվածել այն ամենին, ինչն արժանի է այդ հարվածներին»:

Ռափայել Պատկանյանը ծնվել է 1830 թվականի նոյեմբերի 20-ին Նոր Նախիջևանում (այժմ՝ Դոնի Ռոստով), գրող Գաբրիել Պատկանյանի ընտանիքում: Պատկանյանների գերդաստանը շատ հայտնի էր ոչ միայն իրենց քաղաքում, այլև ամբողջ Կովկասում: Ապագա բանաստեղծի մանկությունն անցել է մի ընտանիքում, որտեղ տիրում էր գրական մթնոլորտ: Պապը՝ Սերովբե Պատկանյանը, կրթված անձնավորություն էր, գրող և մանկավարժ: Հայրը՝ Գաբրիել Պատկանյանը, նույնպես մանկավարժ էր և բանաստեղծ: Գրականության, գիտության և արվեստի մարդիկ էին նաև գերդաստանի այլ անդամներ: Ռափայելը ևս, ինչպես Միքայել Նալբանդյանը, նախնական կրթությունն ստացել է Գաբրիել Պատկանյանի դպրոցում: Հայրը խրախուսել է որդու գրական փորձերը և տպագրել նրա պատանեկան ոտանավորներն իր հրատարակած «Արարատ» շաբաթաթերթում:

Նա 1843-1849 թվականներին սովորել է Լազարյան ձեմարանում: ձեմարանը չավարտած՝ մեկնում է Թիֆլիս և Ներսիսյան դպրոցում դասավանդում ռուսերեն: 1851 թվականին Պատկանյանը ընդունվել է Դորպատի համալսարանը, որի ծանապարհը նրա առաջ բացել էր Խաչատուր Աբովյանը: Նույն տարում ընդունվել է Մոսկվայի համալսարանի բժշկական բաժինը, ապա Պետերբուրգի գինվորական-բժշկական ակադեմիա, բայց բոլորն էլ թողել է կիսատ՝ նյութական միջոցներ չունենալու պատճառով: 1860 թվականին ավարտել է Պետերբուրգի համալսարանի արևելյան լեզուների բաժինը:

Նոր միջավայրը հնարավոր

Ռ. Պատկանյանի հուշարձանը Էջմիածնի Գևորգյան ձեմարանի առջև: Քանդակագործ՝ Ա. Տեր-Մարության, պատվիրատու՝ Նախիջևանցի Ավետիք Պողոսյան, 1901 թ.

րություն է տալիս Պատկանյանին ավելի մոտիկից շփվելու հայ ժողովրդի տարբեր դասի մարդկանց հետ:

Պատկանյանը, 1867 թ. Պետերբուրգից տեղափոխվելով հայրենի քաղաք՝ Նոր Նախիջևան, ստեղծագործական աշխատանքին զուգընթաց՝ զբաղվում է մանկավարժությամբ ու հասարակական գործունեությամբ:

1867 թ. Պատկանյանը հաստատվել է Նոր Նախիջևանում, կնոջ հետ բացել պանսիոն, մանկապարտեզ: 1880 թ. հիմնադրել է արհեստագործական դպրոց, որտեղ չքավոր երեխաները, տարրական գիտելիքներին զուգընթաց, սովորում էին նաև արհեստներ, ստանում անվճար սնունդ ու հագուստ: Մինչև կյանքի վերջը նա եղել է այդ դպրոցի տեսուչը:

Վախճանվել է 1892 թվականի սեպտեմբերի 7-ին Նոր Նախիջևանում:

▶ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

1852 թ. Պատկանյանն իր ուսանող ընկերների հետ հիմնում է «Գամառ-Քատիպա» ընկերությունը: «Գամառ-Քաթիպան» գրական ընկերություն էր, որը Ռափայել Պատկանյանը, Մնացական Թիմուրյանը և Գևորգ Քանանյանը հիմնադրել են Մոսկվայում 1854 թվականին: Այդ անունը առաջացել է երեք ընկերների անուն-ազգանունների սկզբնատառերի և առաջին վանկերի հապավումից՝ ավելացրած **ու** հոդակապը: Ընկերությունը կարևոր դեր է խաղացել հայ նոր գրականության զարգացման պատմության մեջ: Նրա հրատարակությամբ լույս է տեսել արձակ և չափածո ստեղծագործությունների հինգ ժողովածու:

Ընկերության նպատակն էր մշակել նոր ձևավորվող գրական լեզուն՝ աշխարհաբարը, ընթերցասիրություն սերմանել հայ հասարակության մեջ, մարդկանց մղել ազգային գիտակցության: Ընկերությունը 1855 թ. հրատարակել է «Գամառ-Քաթիպայի արձակ և չափաբերական շարադրություններ»-ի առաջին պրակը (տպագիր գործի առանձին լույս տեսնող մասերից յուրաքանչյուրը)՝ «Գրե այնպես, ինչպես որ խոսում են, խոսե այնպես, ինչպես որ գրում են» բնաբանով: Ռափայել Պատկանյանը ձգտել է իր խոսքին տալ ժողովրդին հարազատ, կենդանի ու կենսուրախ արտահայտություն:

Այնուհետև 1856 թվականին լույս է տեսնում «Ազգային երգարան հայոց» ժողովածուն (տաղարան):

1857 թվականին ընկերության գործունեությունը դադարել է՝ նյութա-

կան միջոցների սղության պատճառով, հետևաբար ընդհատվում է նաև գրքույկների պարբերական տպագրությունը: Հետագայում Ռ. Պատկանյանն ընկերության անունը դարձրել է իր գրական կեղծանունը:

Նրա գրական հայացքներն իրենց արտացոլումն են գտել «Արաքսի արտասուքը», «Քաջ Վարդան Մամիկոնյանի մահը» ստեղծագործություններում: Հինգերորդ պրակում է տպագրվել հեղինակի «Արաքսի արտասուքը» (1856 թ.) բանաստեղծությունը, որով նա արժանացել է մեծ ճանաչման: Բաֆֆին այս բանաստեղծությունը համարել է «հայ պոեզիայի թագուհի»: Բանաստեղծության մեջ անդրադառնալով հայության պատմական ճակատագրին՝ հեղինակը ժողովրդի գոյության երաշխիքը համարում է քաղաքական ազատությունը.

Քանի որ իմ գավակունք
Այսպես կու մընան պանդուխտ,–
Ինձ միշտ սրգվոր կըտեսնեք,
Այս է անխախտ իմ սուրբ ուխտ...

1862 թ. գրված «Աղասու մոր երգը» բանաստեղծությունը հեղինակը նվիրել է «Աբովյանի անմահ հիշատակին». այն հայ ժողովրդի քաղաքական զարթոնքի երգ է: Մայրը, որ Հայաստան աշխարհն է, շտապեցնում է որդուն՝ մասնակցելու հայ ժողովրդի զարթոնքին՝ կերտելու հայոց լուսավոր ապագան. նրա սիրտը վառում է հայրենասիրությամբ ու ատելություն բորբոքում թշնամու նկատմամբ:

Մեծ է եղել Պատկանյանի հայրենասիրական ստեղծագործությունների ազդեցությունն իր ժամանակի երիտասարդության վրա: Բացի բազմաթիվ պոեմներից, բանաստեղծություններից, պատմվածքներից, նա ունի նաև երգիծական պատմվածքներ, որոնք գրված են Նոր Նախիջևանի բարբառով:

Մի շարք բանաստեղծություններում և պոեմներում Պատկանյանը խարազանել է գաղափարագուրկ հայ երիտասարդության օտարամոլությունը, խստագույնս քննադատել հայ հոգևորականներին, որ խաբեությամբ ու բռնությամբ հային պահում են խոր թմբիրի մեջ, մերկացրել է ազգասիրության դիմակ հագած ժողովրդի հարստահարիչներին:

Պատկանյանը գրել է նաև արձակ գործեր: Լավագույններից է «Չախու» (1875 թ.) պատմվածքը, որտեղ ներկայացրել է «փոքր մարդու» ողբերգությունը: 1880–ական թվականներին գրած «Ես նշանած էի», «Փառասերը», «Տիկին և նաժիշտ» վիպակներում արծարծված են սիրո և

ամուսնության, ընտանեկան դաստիարակության և այլ հարցեր:

Պատկանյանը գրել է նաև դասագրքեր՝ «Նոր այբբենարան հայոց» (1856 թ.), «Մայրենի բարբառ» (1881 թ.), «Այբբենարան հնչակյան ոճով» (1884 թ.), մանկական բանաստեղծություններ, հեքիաթներ, պատմական աշխատություններ, կատարել է նաև թարգմանություններ:

19-րդ դարի 80-ական թվականների բանաստեղծություններում («Զոհեր», «Տաճկահայերի օրհասը», «Երդում», «Փեսաներ», «Հայ տղայոց ողբը» և այլն) Պատկանյանը մերկացրել է Օսմանյան կայսրության և ռուսական ցարիզմի հայահալած քաղաքականությունը, հայությանը կոչ արել գորավիզ լինել հայրենիքի փրկությանը: «Վարդապետարան Հայաստանի ազատության» (1883 թ.) ծրագրային գործում ներկայացրել է հայ ազգային-ազատագրական պայքարի գաղափարախոսությունը, որի թեզերն այսօր էլ արդիական են:

Նրա լավագույն ստեղծագործություններից է «Նոր տարի» բանաստեղծությունը, որը գրվել է 1878 թվականին:

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՆՅՈՒԹ

Ռաֆայել Պատկանյան,
Բանաստեղծություններ

Ռաֆայել Պատկանյան,
տեսանյութեր

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

◆ Ի՞նչ է բանաստեղծությունը

Բանաստեղծությունը գրական ստեղծագործության տեսակ է, որը գրվում է չափածո: Այն ունի համեմատաբար փոքր ծավալ և արտահայտում է մարդկային որևէ հույզ կամ ապրում: Այդպիսին են, օրինակ, Ռաֆայել Պատկանյանի, Միքայել Նալբանդյանի, Հովհաննես Թումանյանի և այլոց քնարական երկերը:

Հաճախ բանաստեղծություն (կամ ոտանավոր) են կոչում առհասարակ չափածո խոսքը, որն իր կառուցվածքով էապես տարբերվում է արձակից:

Եթե արձակի արտասանական հիմնական միավորները նախադասություններն են, ապա չափածո խոսքը սովորաբար բաժանվում

է բանաստեղծական տողերի, որոնք ռիթմական միավորներ են և վերջում պահանջում են արտասանական դադար: Բանաստեղծական տողերը հաճախ ունենում են նույնահունչ վերջավորություններ՝ հանգեր: Տողերի ներսում կարող են լինել ավելի փոքր ռիթմական հատվածներ՝ կիսատողեր կամ անդամներ, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի արտասանական որոշակի ինքնությունություն: Լինում են նաև, այսպես կոչված, տողամիջյան հանգեր:

Որոշակի սկզբունքով միավորված տողերը կոչվում են բանաստեղծական տներ (երկտող, եռատող, քառատող, հնգատող կամ ավելի մեծ): Եթե չափածո ստեղծագործության մեջ բացակայում են տները, ապա դրանք անվանվում են ապատնային բանաստեղծություններ:

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Երնէկ, թե այս Նոր տարին
Վերջ տար հայի ցավերուն.
Չարը կորչեր, ու բարին
Բուն դըներ մեր սըրտերուն:

Երնէկ, թե այս Նոր տարին
Ազատ շընչեր Հայաստան,
Եվ շուրջ Մասիս մեր սարին
Փայլեին արտ-անդաստան:

Երնէկ, թե այս Նոր տարին
Ոտքի կանգներ Հայաստան,
Եվ կիսաքանդ մեր Կարին
Լիներ քաղաք մեր ոստան:

Երնէկ, թե այս Նոր տարին
Հայ սըրտի մեջ ուժ հոսեր,
Ապավինած յուր սըրին,
Հայը քյուրդեն չի սարսեր:

Երնէկ, թե այս Նոր տարին
Հայ ազգ ի մի գումարվեր,
Ի գլուխ Կարնո հայ ամրին
Հայի դրոշակ ծածաներ:

Հայեր, երբեք չերկմըտենք,
Կրկատարվի այդ ամեն,
Եթե իսպառ մենք հանենք
Փոքրոգություն մեր սրտեն:

անդաստան – դաշտ ու արտեր

Կարին – Էրզրումը (հին հայկական անվանումը Կարին) Արևմտյան Հայաստանի տարածքում գտնվող հայկական քաղաք է: Կարինը հիմնադրվել է 14-րդ դարում հայոց Հայաստական թագավոր Կարաննիի (Ք.ծ.ա. 1400 – 1375 թթ.) կողմից: Կարինը եղել է Արևմտյան Հայաստանի մայրաքաղաքը:

ոստան – թագավորանիստ քաղաք, մայրաքաղաք, երկրամասի՝ գավառի գլխավոր քաղաքը

քյուրդեն – քրդից (քուրդ)

սարսեր – երկյուղել, դողդողալ, վախենալ

ամրի – ամրոց, բերդ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՐԱՆՔՆԵՐ

1. Կենսագրությունից հավաքած և ուսումնասիրած փաստերի հիման վրա վերլուծիր Պատկանյանի ապրած ժամանակաշրջանը:
2. Ներկայացրո՛ւ քո տեսակետը պատմական ժամանակի և գրողի կենսագրության կապի մասին (խմբային աշխատանք):
3. Բացատրիր «Նոր տարի» ստեղծագործության վերնագրի ու բովանդակության կապը: Մեկնաբանիր:
4. Հայտնի մարդկանց ասույթների հիման վրա (որոնի՛ր համացանցում) ներկայացրո՛ւ գրողի կերպարը և բնութագրի՛ր նրան որպես մարդ և քաղաքացի:
5. Կարդա՛ և պարզի՛ր Ռաֆայել Պատկանյանի «Նոր տարի» բանաստեղծության կառուցվածքը, տների տրամաբանական կապը:
6. Արձակ շարադրանքով ներկայացրո՛ւ բանաստեղծության բովանդակությունը:
7. Բանաստեղծությունը կարդալիս ի՞նչ հուշեր արթնացան քո մեջ: Նման է արդյոք քո Նոր տարին հեղինակի նկարագրածին: Ի՞նչո՞ւ:
8. Վերլուծի՛ր տեքստի բովանդակությունը և մեկ նախադասությամբ ձևակերպի՛ր հիմնական գաղափարը:

- 9. Արտահայտիր սեփական տեսակետ բնագրի գաղափարի վերաբերյալ և հանդուրժողական վերաբերմունք դրսևորիր հեղինակի տեսակետների հանդեպ:
- 10. Համեմատիր բանաստեղծության առաջին և վերջին տների ասելիքը, ուղերձը: Ամփոփիր և մեկ նախադասությամբ ներկայացրո՛ւ եզրակացությունը:

Տուն	Մեկնաբանություն
Երնեկ, թե այս Նոր տարին Վերջ տար հայի ցավերուն. Չարը կորչեր, ու բարին Բուն դըներ մեր սըրտերուն:	
Հայեր, երբեք չերկմըտենք, Կըկատարվի այդ ամեն, Եթե իսպառ մենք հանենք Փոքրոգություն մեր սըրտեն:	
Եզրակացություն	

- 11. Ներկայացրո՛ւ՝ տեքստում ինչ կերպ են արտահայտվում հույզը, զգացմունքը, ապրումը, և կապիր դրանք քո զգացածի հետ:
- 12. Բնութագրիր բանաստեղծության քնարական հերոսին:
- 13. Մեկնաբանիր՝ ինչով կուզենայիր նմանվել բանաստեղծության քնարական հերոսին: Ինչո՞ւ:
- 14. Մշակիր երևակայական հարցազրույց բանաստեղծության քնարական հերոսի հետ:
- 15. Գտիր բանաստեղծական տներից յուրաքանչյուրի բանալի բառը և քառատողերը վերնագրի դրանց բովանդակությանը համապատասխան (խմբային աշխատանք):
- 16. Գտիր ընդհանրություններ բանաստեղծության քնարական հերոսի և հեղինակի ձակատագրերի միջև:
- 17. Բացատրիր՝ որն է հեղինակի ուղերձը: Հիմնավորիր:
- 18. Կատարիր սյուժետային նկարագարդումներ (գույն, պատկեր և այլն)՝ կապելով այդ ամենը տեքստի բովանդակության հետ:
- 19. Հորինիր մեղեդի կամ գտիր համահունչ մեղեդի բանաստեղծության համար:
- 20. Ներկայացրո՛ւ բանաստեղծության դաստիարակչական արժեքը:
- 21. QR-ում կարդա՛ Հովհ. Թումանյանի և Ղ. Աղայանի «Նոր տարի» համանուն վերնագրով բանաստեղծությունները և համեմատիր Պատկանյանի գրածի հետ: Գտիր նմանություններ և տարբերություններ:

«Նոր տարի»
(Հովհ. Թումանյան,
Ղ. Աղայան)

ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼՔԱՆԴՅԱՆ (1829-1866)

Միքայել Նալբանդյանը 19-րդ դարի 50-60-ական թվականների հայ հասարակական մտքի ու գրականության առաջնային դեմքերից է։ Նա ժամանակի առաջադիմական գաղափարների արտահայտողն ու կրողն է եղել։ Թե՛ իբրև բանաստեղծ ու վիպասան, թե՛ իբրև լեզվաբան, քննադատ, փիլիսոփա, հրապարակախոս ու տնտեսագետ նա հիացմունք է առաջացնում իր խիզախ նորարարությամբ։ Նալբանդյանի ժողովրդասիրական-ազատասիրական գաղափարներն ուղենիշ դարձան գրական-հանրային կյանքի զարգացման համար։ Նրա տիրական ազդեցությունը տասնամյակներ շարունակ պահպանվել է հայ գրականության վրա։

Միքայել Նալբանդյանը մեր գրականության եզակի դեմքերից է, նվիրյալ-առաքյալ, որը, անտեսելով իր անձնական կյանքը, նվիրվեց քարացած, լճացած հայ հանրության մեջ լուսավորության կայծեր ցանելուն։

Նրան անվանել են «Ազատության երգիչ», «Կամիշինի վսեմ աքսորական»։

Նա իր ջանքերի արդյունքը չտեսավ, բայց վստահ էր, որ իր գաղափարները մեծ հետք են թողնելու։ Մինչև կյանքի վերջին պահը հավատարիմ մնաց իր լուսավոր սկզբունքներին՝ դառնալով ոգեշնչող օրինակ եկող սերունդներին։

Միքայել Նալբանդյանը ծնվել է 1929 թվականի նոյեմբերի 14-ին Նոր Նախիջևանում (այժմ՝ Դոնի Ռոստով), արհեստավոր Ղազարի ընտանիքում: Նա ընտանիքի տասը զավակներից մեկն էր:

Հայրը՝ Ղազարը, դարբին էր ու պայտագործ, այստեղից է առաջացել նրա ազգանունը. «նալբանդ» նշանակում է «պայտագործ»:

Ծնողներն առանձնահատուկ սիրով էին կապված Միքայելի հետ: Նկատելով իրենց որդու արտասովոր ընդունակությունները՝ նրանք հոգ են տանում Միքայելին լավ կրթություն տալու մասին, թեև ֆինանսական կարողությունները շատ սահմանափակ էին: Շուտով Միքայելը դառնում է քաղաքի ամենահարգված մտավորականներից մեկի՝ Գաբրիել Պատկանյանի մասնավոր դպրոցի սան:

Դպրոցը հարուստ երեխաների համար էր: Միքայելը բացառիկ ընդունակությունների շնորհիվ ութ տարուց յոթը անվճար է սովորում: Մի որոշ ժամանակ Միքայելը սովորել է իր ուսուցչի որդու՝ ապագա հայ ականավոր բանաստեղծ Ռաֆայել Պատկանյանի հետ միասին:

9-10 տարեկան էր, երբ կարդում է առաջին գիրքը՝ Դանիել Դեֆոյի «Ռոբինզոն Կրուզոն»: Հետո կարդում է հայ պատմիչների գործերը, համաշխարհային գրականության նմուշներ:

Տասնվեց տարեկան էր Միքայելը, երբ կաթողիկոս Ներսես Աշտարակեցու հրամանով փակվում է Գաբրիել Պատկանյանի դպրոցը, և սաներին պարտադրում են ուսումը շարունակել ոմն Եկենյանի՝ կիսագրագետ մի ուսուցչի մոտ: Այստեղից սկսվում է Միքայել Նալբանդյանի կյանքի պայքարի շրջանը: Նա նոր ուսուցչի անգրագիտությունը տեսնելով՝ հրաժարվում է դասերին մասնակցել: Նույնիսկ նրան ասում է. «Եթե նոր բան ունիս սովորեցնելու, սովորեցրո՛ւ, թե չէ՝ քո սովորեցրածն արդեն շատ ժամանակ է, ինչ գիտեմ»:

Եկենյանը հոգևոր վերնախավի առաջ «չարաբարո» աշակերտին ընծայարանից (վարդապետների պատրաստելու դպրոց) հեռացնելու պահանջ է ներկայացնում: Կաթողիկոսի հրամանով մրցույթ է կազմակերպվում, որտեղ իրենց գիտելիքներով մրցում են նոր ուսուցիչն ու աշակերտը: Նալբանդյանը ակնհայտորեն հաղթում է, իսկ «ուսուցիչը» ցույց է տալիս իր անգրագիտությունը: Սակայն ասում են, որ Նալբանդյանը մի կատակ է իրեն թույլ տալիս՝ կաթողիկոսի փոխարեն գրելով

կնաթողիկոս, որով վաստակում է Ներսես Աշտարակեցու անդառնալի թշնամանքը:

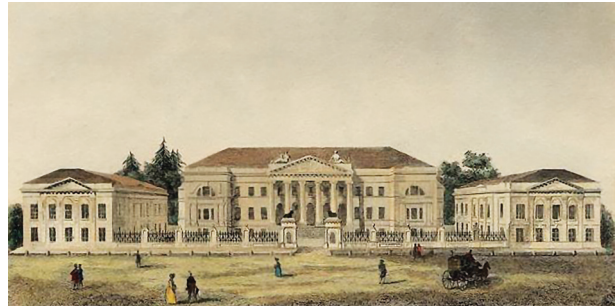
Պատանեկան տարիքում Միքայելը սովորելուն զուգահեռ տիրացուի պաշտոն է կատարում եկեղեցում:

1848 թվականի հուլիսին Նալբանդյանը որպես քարտուղար աշխատանքի է անցնում Նոր Նախիջևանի և Բեսարաբիայի առաջնորդարանում: Նա մոտիկից է ծանոթանում ժողովրդի կյանքին և ատելությամբ համակվում տիրողների նկատմամբ: Ըմբոստ պահվածքի պատճառով նրա դեմ հալածանքներ են սկսվում, և Նալբանդյանը փախչում է Նոր Նախիջևանից՝ անգամ հրաժեշտ չտալով իր առաջին սիրուն՝ Վարդուհուն (կարդա՛ QR ծածկագրում):

1853 թվականի ամռանը, թողնելով թեմի քարտուղարի պաշտոնը, Նալբանդյանը մեկնում է Մոսկվա:

23-ամյա Նալբանդյանը մեկնում է Պետերբուրգ: Քաղաքի համալսարանում քննություն է հանձնում և

Մոսկվայի Լազարյան ձեմարանը

իրավունք ստանում զբաղվելու հայոց լեզվի ուսուցչությամբ: Նույն թվականին էլ այդ պաշտոնով աշխատանքի է անցնում Մոսկվայի Լազարյան ձեմարանում, որտեղ և մեկ տարի դասավանդում է: ձեմարանում սովորում էին տարբեր ազգերի տասից տասնչորս տարեկան երեխաներ, հիմնականում հայեր և ռուսներ:

Նալբանդյանը տարբերվող ուսուցիչ էր: Մինչ այդ՝ ձեմարանում հայոց լեզվի ժամերին միայն գրաբարյան քերականություն էին ուսումնասիրում, իսկ Նալբանդյանը հայտարարում է, որ այդուհետ աշխարհաբար են ուսումնասիրելու: «Մենք պետք է հայերեն մտածել սովորենք»,– իր սաներին ուղղված առաջին նախադասությունն էր սա:

Նալբանդյանը շատ էր կարևորում մայրենի լեզվի իմացությունն ու խիստ քննադատում էր այն մտավորականներին, որոնք ներկայանում էին իբրև հայրենիքի համար մտահոգ մարդիկ, բայց ամաչում էին հայերեն խոսել:

Այնտեղ Նալբանդյանի ծանոթությունը Լազարյան ձեմարանի պրոֆե-

սոր Ստեփանոս Նազարյանցի հետ տալիս է իր հրաշալի պտուղները: Նալբանդյանը դառնում է Նազարյանցի «Հյուսիսափայլ» ամսագրի աշխատակիցը (1858 թ.): Այն առաջադիմական գաղափարներ տարածող ամսագիր էր, որտեղ Նալբանդյանը տպագրում է իր ստեղծագործությունները՝ հաճախ հանդես գալով **Կոմս Էմանուել** և այլ ծածկանուններով:

Նախկին ու նոր թշնամիները Նալբանդյանի դեմ զրպարտություններ են տարածում, որի հետևանքով նրան առաջին անգամ ձերբակալում են և մի քանի օր անց բաց թողնում՝ ազատելով ուսուցչի պաշտոնից:

1854-1858 թթ. Նալբանդյանն ուսումը շարունակում է Մոսկվայի բժշկական համալսարանում:

Կատակասեր, ուրախ մարդ էր Նալբանդյանը, հավաքությունների համա ու հոտն, բայց չափազանց սկզբունքային ու անզիջում էր ազգային և ստեղծագործական հարցերում:

1860 թ. ուղևորվում է Հնդկաստան՝ հնդկահայ վաճառական Մասեհ Բաբաջանի և այլ մեծահարուստների՝ Նոր Նախիջևանի հայությանը կտակած ժառանգությունը ստանալու: Նալբանդյանը կարողանում է հայրենի քաղաք բերել այդ գումարը, որով լուծվում են կրթական և առողջապահական խնդիրներ: Այդ գումարով կառուցված հիվանդանոցը մինչ օրս կանգուն է (կարդա՝ **QR** ծածկագրում):

Նա այցելում է եվրոպական մի քանի երկրներ: Որտեղ էլ որ լինում է գրողը, նպատակն անփոփոխ էր՝ ձեռք բերել նոր ծանոթություններ, գտնել նոր ձանապարհներ՝ իր ժողովրդի կյանքը բարելավելու, գիտակցական մակարդակը բարձրացնելու, լուսավոր գաղափարներ տարածելու համար:

Հնդկաստան գնալուց առաջ Նալբանդյանն Արևելյան Հայաստան է գալիս, լինում է Էջմիածնում, Քանաքեռում՝ գնալով Խաչատուր Աբովյանի հետքերով: Օշականում նա այցելում է Մեսրոպ Մաշտոցի շիր-

Ա. Օվանեսով՝ «Մ. Նալբանդյանի ձերբակալումը»

մին և ցավով արձանագրում, որ մեր ազգին գիր ու նոր կյանք պարգևած մեծ ուսուցչապետի շիրմին անգամ տապանագիր չկար:

Նալբանդյանը մտերիմ էր ռուս հայտնի գրողների, հեղափոխական գործիչների հետ: 1862 թ. արտասահմա-

նից վերադառնում է Նոր Նախիջևան և այնուհետև հուլիսի 14-ին ձերբակալվում ցարական ոստիկանության գործակալների կողմից՝ հեղափոխական գործունեության մեղադրանքով, ու բանտարկվում Պետերբուրգի Պետրոպավլովյան ամրոցում:

Այնտեղ է գրում մի շարք աշխատություններ՝ «Կրիտիկա. Սոս և Վարդիթեր», «Հեգելը և նորա ժամանակը», աշխարհաբար է թարգմանում Ղազար Փարպեցու «Թուղթը» և այլն: Որպեսզի իր գործերը չընկնեին ոստիկանների ձեռքը, Նալբանդյանը բանտում գրում էր իր օրաբաժին կաթով: Հավանաբար կհարցնեք, թե ինչպես են հետո ընթերցվել այդ գործերը: Գաղտնիքն այն է, որ երբ Նալբանդյանը կաթով սպիտակ թղթի վրա գրում էր, ոչինչ չէր երևում, իսկ երբ ժամանակի ընթացքում գունափոխություն էր տեղի ունենում, գրվածները սկսում էին երևալ:

Բանտարկվելուց երեք տարի անց թոքախտով հիվանդ Նալբանդյանին աքսորում են Սարատովի նահանգի Կամիշին քաղաք: Բանտային պայմաններում հյուծված ազատության երգիչը 1866 թ. մարտի 31-ին 37 տարեկանում թոքախտից վախճանվում է աքսորավայրում՝ Սարատովի նահանգի Կամիշին քաղաքում, և իր կամքի համաձայն՝ թաղվում Նոր Նախիջևանի Սուրբ Խաչ եկեղեցու բակում: Այսպես էլ ավարտվում է ժամանակի ամենազարգացած, ամենահայրենասեր, անկեղծ ու համարձակ հայորդիներից մեկի կյանքը: Նա անգամ ընտանիք չկազմեց, որովհետև համարում էր, որ իր կյանքն իրեն չի պատկանում, այլ հայրենիքին:

Նոր Նախիջևանի Սուրբ Խաչ եկեղեցին

ԼՐԱՑՈՒՑԻՑ ԵՅՈՒԹ

Հովիկ Չարխչյան,
Միքայել Նալբանդյանի մասին

Միքայել Նալբանդյան,
Բանաստեղծություններ

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՑՍԱՐՄԱՆՔՆԵՐ

1. Օգտվելով Նալբանդյանի կենսագրությունից՝ ներկայացրո՛ւ գրողի դերն ու նշանակությունը հայ գրականության պատմության մեջ:
2. Կարդա՛ Մ. Նալբանդյանի կենսագրությունը և տեղեկությունները զետեղի՛ր գծակարգի համապատասխան սյունակներում (անհատական կամ խմբային աշխատանք):

Գիտեմ	Իմ իմացածին հակասում է	Նոր տեղեկություն է	Հետաքրքիր է, կարելի է քննարկել

3. Բացատրի՛ր, թե Նալբանդյանը նախնական կրթությունը որտեղ է ստացել, և ինչ հուշեր են կապված նրա հետ:
4. Ինչ ես կարծում՝ ինչո՞ւ էր Նալբանդյանը ծածկանուններով հանդես գալիս:
5. Ինչ դեր է խաղացել Լազարյան ձեմարանը նրա կյանքում:
6. Պարզաբանի՛ր Նալբանդյանի՝ Հնդկաստան մեկնելու նպատակը: Ինչո՞ւ նրան վստահվեց այդ առաքելությունը:
7. Հայաստան այցելելիս հատկապես ի՞նչը մտահոգեց նրան: Ինչո՞ւ:
8. Ինչո՞ւ բանտարկվեց բանաստեղծը, և ի՞նչ հնարով նա կարողացավ պահպանել բանտում գրած իր կարևորագույն աշխատությունները:
9. Դիտի՛ր Ա. Օվանեսովի «Մ. Նալբանդյանի ձերբակալումը» նկարը և շարադրի՛ր տպավորություններդ:
10. Դիտի՛ր Նոր Նախիջևանի Ս. Խաչ եկեղեցու նկարը և արտահայտի՛ր տպավորություններդ:

ՄՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Միքայել Նալբանդյանը բազմակողմանի զարգացած գրող և գործիչ էր, որը թարմություն բերեց հայ հանրության քարացած մտածողության մեջ:

Նա գրական ճանապարհը սկսեց բանաստեղծություններով, որոնք հիմնականում երգիծական էին: Հետաքրքիր են Նալբանդյանի պարողիաները (ծաղրանմանություն), երգիծական բանաստեղծությունները: Օրինակ՝ ի պատասխան Ռ. Պատկանյանի «Հիմի է՛լ լռենք, եղբայրք...» հայտնի բանաստեղծության՝ Նալբանդյանը գրում է.

Հիմի է՛լ խոսենք, երբ օտարից շատ
Մենք ենք մեր ազգի արյունը խմում...

Ն. Նիկողոսյանի կերտած
Մ. Նալբանդյանի
արձանը Երևանի
Օղակաձև այգում

Հետո գրողը ստեղծեց վեպեր, հրապարակախոսական, փիլիսոփայական գործեր, գրական քննադատություններ, որոնք մեծ դեր խաղացին աշխարհաբարի զարգացման գործում:

Նալբանդյանի գեղարվեստական ժառանգության զգալի մասը **քնարական** բանաստեղծություններն են: Հեղինակի մտորումներն ու խորհրդածությունները պտտվում են ազատության ու լուսավորության շուրջ՝ ինչպես հրապարակախոսության մեջ, այնպես էլ գեղարվեստական արձակում:

Նալբանդյանի լավագույն ստեղծագործություններից են՝ «Ազատություն», «Մանկության օրեր», «Իտալացի աղջկա երգը», «Հայ մարդու հայրենիքը», «Օշական», «Ապոլլոնին», «Վազող ջրերին», «Ժ. Ժ. Ռուսսոյի հիշատակին», «Մամիկոնյան մեծ Վահանին», երկու վեպ՝ «Մինին խոսք, մյուսին հարսն» (1857 թ.), «Մեռելահարցուկ» (1859 թ.) և այլն:

«Իտալացի աղջկա երգը» բանաստեղծությունը Հայաստանի Հանրապետության ազգային օրհներգն է՝ «Մեր հայրենիք» վերնագրով: Օրհներգի խոսքերը գրվել են «Իտալացի աղջկա երգը» բանաստեղծության 1-ին, 3-րդ, 4-րդ և 7-րդ տների հիման վրա:

«Իտալացի աղջկա երգը» բանաստեղծությունը Հայաստանի Հանրապետության առաջին հանրապետության օրհներգի վրա՝ տեքստի չնչին փոփոխություններով: Այն առաջին անգամ հնչել է 1885 թվականի մարտի 15-ին Թիֆլիսի «Արծրունի» թատրոնի բեմից՝ որպես հայ առաջին քառաձայն համերգի առաջին երգ: Հետագայում երաժշտությունը մշակել է նաև Բարսեղ Կանաչյանը:

Օրհներգն ընդունվել է 1991 թվականի հուլիսի 1-ին և հիմնված է Հայաստանի առաջին հանրապետության օրհներգի վրա՝ տեքստի չնչին փոփոխություններով: Այն առաջին անգամ հնչել է 1885 թվականի մարտի 15-ին Թիֆլիսի «Արծրունի» թատրոնի բեմից՝ որպես հայ առաջին քառաձայն համերգի առաջին երգ: Հետագայում երաժշտությունը մշակել է նաև Բարսեղ Կանաչյանը:

ԻՏԱԼԱՅԻ ԱՂՋԿԱ ԵՐԳԸ

Մեր հայրենիք, թշվառ, անտեր,
Մեր թշնամուց ոտնակոխ,
Յուր որդիքը արդ գանչում է
Հանել յուր վրեժ, քեն ու դի:

Մեր հայրենիք շղթաներով
Այսքան տարի կապկապած,
Յուր քաջ որդոց սուրբ արյունով
Պիտի լինի ազատված:

Ահա՛, եղբայր, քեզ մի դրոշ,
Որ իմ ձեռքով գործեցի,
Գիշերները ես քուն չեղա,
Արտասուքով լվացի:

Նայիր նորան, երեք գույնով,
Նվիրական մեր նշան,
Թող փողփողի թշնամու դեմ,
Թող կործանվի Ավստրիան:

– Ամենայն տեղ մահը մի է,
Մարդ մի անգամ պիտ մեռնե.
Բայց երանի՛, որ յուր ազգին
Ազատությամբ կը զոհվի:

– Գնա՛, եղբայր, Աստված քեզ հետ,
Ազգի սերը քաջալեր,
Գնա՛, թեև չեմ կարող գալ,
Բայց իմ հոգին քեզ ընկեր:

Գնա՛ մեծիր դու քաջի պես,
Թող չտեսնե թշնամին
Քո թիկունքը, թող նա չասե
Թե վատ է իտալացին:

Ասաց. տվեց օրիորդը
Յուր եղբորը մի դրոշ,
Մետաքսից էր, ազնիվ գործած,
Ուր երեք գույն կան որոշ:

Եղբայրն առավ և ողջունեց
Յուր սիրական քնքուշ քույր,
Առավ զենքը՝ սուր, հրացան,
Հեծավ յուր ձին սևաթույր:

– Քույրի՛կ,– գանչեց քաջ պատանին,–
Մնան բարյավ, սիրական,

Ինչքան կին մարդ, մի թույլ էակ,
Պատերազմի գործերում
Կարե օգնել յուր եղբորը,
Զանց չարեցի քո սիրուն:

Ահա՛ իմ գործ, ահա՛ դրոշ,
Շուտ ձի հեծի՛ր քաջի պես,
Գնա՛ փրկել մեր հայրենիք,
Պատերազմի վառ հանդես:

Այս դրոշակին պիտի նայի
Ամբողջ բանակն իտալյան:

Նա սուրբ է ինձ, երբ մկրտված
Արտասուքով ու կնքած,
Դու հանձնեցիր ինձ հիշատակ,
Հայրենիքի նվիրված:

Թե մեռանիմ, դու մի՛ սգար,
Իմացիր, որ տարեցի
Դեպի մահու արքայություն
Իմ հետ քանի թշնամի:

Ասաց. վազեց դեպի հանդես
Ավստրիացոց հանդիման,
Յուր արյունով գնել հավերժ
Ազատություն իտալյան:

Ո՛հ, իմ սիրտը կտրատվում է՝
Տեսանելով այսպես սեր
Դեպի թշվառ մի հայրենիք,
Որ ոտնակոխ եղած էր:

Սորա կեսը, կեսի կեսը,
Գեթ երևեր մեր ազգում.
Բայց մեր կանայք... ճուր, Եղիշե,
Ո՛ւր մեր **տիկնայք փափկասուն:**

Ո՛հ... արտասուք ինձ խեղդում են,
Այլ չեմ կարող բան խոսել.
Չէ՛... թշվառ չե՛ Իտալիան,
Եթե կանայք այսպես են:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՐՈՒՆՔՆԵՐ

1. Ինչո՞ւ է բանաստեղծությունը վերնագրված «Իտալացի աղջկա երգը»:
Մեկնաբանիր:
2. Ուսումնասիրիր բանաստեղծության կառուցվածքը, ձևը և ներկայացրո՛ւ
ընկերներիդ:
3. Որոշիր բանաստեղծության հանգավորումը, վանկերի քանակը յուրա-
քանչյուր տողում (խմբային աշխատանք):
4. Ինչո՞վ է այս երգը արժանացել Նալբանդյանի ուշադրությանը: Մեկնա-
բանիր:
5. «Իտալացի աղջկա երգը» բանաստեղծական տեքստը վերածիր արձակի:
6. Բացատրիր՝ արդյոք պատերազմները չարի՞ք են բերում մարդկությանը:
Եթե այդպես է՝ քո կարծիքով, ինչո՞ւ է իտալուհին այդ չարիքը համարում
«պատերազմի վառ հանդես»:
7. Դատողություններ արա՛՝ ինչ է խորհրդանշում եռագույն դրոշը, երբ
քույրը հանձնում է պատերազմ մեկնող եղբորը:
8. Քո կարծիքով՝ այս երգը քանի՞ գաղափար է արտահայտում: Խմբով քննար-
կե՛ք, թե ինչու եք այդպես մտածում: Ձևակերպե՛ք գաղափար(ներ)ը ձեր
բառերով:

9. Բեր բանաստեղծությունից տողեր, որոնք արտահայտում են մարդկային բարոյական վեհ արարքներ, ինչպես՝ հերոսությունը, հայրենասիրությունը, նվիրվածությունը:

Կերպարը	Մարդկային բարոյական վեհ արարքների դրսևորումները	Քո վերաբերմունքը

10. Բնագրից գտիր քրոջ ու եղբոր բնավորությունն ու արտաքին հատկանիշներն արտահայտող նկարագրություններ և զետեղիր երկայուն աղյուսակում:

Քնարական հերոս	Հերոսի բնավորությունն ու արտաքին հատկանիշներն արտահայտող նկարագրություններ

11. Գնահատիր, թե բանաստեղծն ինչպիսի անձնագոհ հայրենասերներ ու հայրենասիրություն է ուզում տեսնել մեր ազգի մեջ: Ինչո՞ւ է հիշատակում Եղիշեի «փափկասուն կանանց»:
12. Երգը բաժանիր երեք մասի, յուրաքանչյուր մասի համար ընտրիր վերնագիր: Հիմնավորիր ընտրությունդ:
13. Ցոյց տուր բանաստեղծության քնարական հերոսի բնավորությունն ու արտաքին հատկանիշներն արտահայտող նկարագրությունները:
14. Համեմատիր կարդացած տեքստը նման բովանդակության այլ տեքստի հետ: Գտիր ընդհանրություններ և տարբերություններ:
15. Դ՛նրս գրիր այն տողերը, որոնք արտահայտում են իտալացու ազգային արժանապատվությունը:
16. Մշակիր երևակայական հարցազրույց բանաստեղծի հետ՝ հիմք ունենալով կարդացած բանաստեղծությունը:
17. Մշակիր երևակայական հարցազրույց քնարական հերոսի հետ:
18. Վերլուծիր վերջին երեք քառատողերը: Համեմատիր Եղիշեի նկարագրած հայ ազնվական կանանց հետ (օգտվիր համացանցից):
19. Ցոյց տուր ստեղծագործության արդիականությունը, կապը այսօրվա կյանքի հետ:
20. Բանաստեղծությունից դ՛նրս գրիր հեղինակի ուղերձն արտահայտող տունը: Հիմնավորիր ընտրությունդ:

- 21.** Համեմատիր և մեկնաբանիր գրողի օգտագործած բառապաշարը: Ինչո՞ւ է բանաստեղծն այդ բառամթերքը գործածել:
- 22.** Բնագրից դուրս գրիր գեղարվեստական պատկերավորման միջոցները, բացատրիր դրանց գործածության նպատակը (զույգով աշխատանք):

ԲԱՈՒՐՆ

յուր – իր

արդ – հիմա, այժմ

զանչում է – կանչում է, գոչում է

որդվոց – որդիների

գեթ – գոնե

նորան – նրան

զանց չանել – չանտեսել

կարե – կարող է

սիրական – սիրելի

իտալյան – իտալական

Նալբանդյանը ճամփորդելիս եղել էր Իտալիայում և ոգեշնչվել իտալացիների ազգային հերոսի՝ Գարիբալդիի գործունեությամբ, որը հերոսական պայքար է մղել Իտալիան ավստրիացիներից ազատագրելու համար: Մոտիկից ծանոթանալով գարիբալդիականների հետ՝ Նալբանդյանը ոգևորվում է նրանց պայքարով: Նա երագում է, որ մի օր էլ իր հայրենիքը կազատվի օտարի լծից: Այդ նպատակով հետագայում Նալբանդյանը իտալերենից հայերենի է փոխադրում (ոչ բառացի թարգմանություն) «Իտալացի աղջկա երգը» բանաստեղծությունը, որն այդ իրադարձությունների արձագանքն է:

Բանաստեղծության առաջին հատվածը թարգմանություն է. այնտեղ նկարագրվում է, թե ինչպես է իտալուհին քաջասիրտ եղբորը կովի դաշտ ճանապարհում: Բանաստեղծությունն ավարտվում է Նալբանդյանի ավստոսանք-համեմատությամբ.

Սորա կեսը, կեսի կեսը

Գեթ երևեր մեր ազգում...

ԱԳԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ազատ Աստվածն այն օրից,
Երբ հաճեցավ շունչ փչել,
Իմ հողանյութ շինվածքին
Կենդանություն պարգևել.
Ես անբարբառ մի մանուկ
Երկու ձեռքս պարզեցի,
Եվ իմ անզոր թևերով
Ազատությունն գրկեցի:

Մինչ գիշերը անհանգիստ
Օրորոցում կապկապած
Լալիս էի անդադար,
Մորս քունը խանգարած,
Խնդրում էի նորանից
Բազուկներս արձակել.
Ես այն օրից ուխտեցի
Ազատությունը սիրել:

Թոթով լեզվիս մինչ կապերն
Արձակվեցան, բացվեցան,
Մինչ ծնողքս իմ ձայնից
Խնդացին ու բերկրեցան,

Նախկին խոսքն, որ ասացի,
Չէր հայր, կամ մայր, կամ այլ ինչ.
Ազատություն, դուրս թռավ
Իմ մանկական բերանից:

«Ազատություն,– ինձ կրկնեց
Ճակատագիրը վերևից.–
Ազատությանն դու զինվոր,
Կամիս գրվիլ այս օրից:
Օ՛հ, փշոտ է ճանապարհդ,
Քեզ շատ փորձանք կը սպասե.
Ազատություն սիրողին
Այս աշխարհը խիստ նեղ է»:

– Ազատություն,– գոչեցի,–
Թող որոտա իմ գլխին
Փայլակ, կայծակ, հուր, երկաթ,
Թող դավ դնե թշնամին,
Ես մինչ ի մահ, կախաղան,
Մինչև անարգ մահու սյուն,
Պիտի գոռամ, պիտ կրկնեմ
Անդադար՝ ազատություն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՐՄԱՆՔՆԵՐ

1. Ներկայացրո՛ւ «Ազատություն» բանաստեղծության կառուցվածքը և քերականական առանձնահատկությունները:
2. «Ազատություն» բանաստեղծությունը վերաշարադրի՛ր արծակ և գրական հայերենով՝ գործածելով նաև հեղինակի բառապաշարը:
3. Կարդա՛ր բանաստեղծությունը, բացահայտի՛ր բանաստեղծության գլխավոր գաղափարը, ասելիքը:
4. Մեկնաբանի՛ր՝ ինչու է բանաստեղծության քնարական հերոսը օրորոցում ընդվզում խանձարուրի կապանքների դեմ: Ասածդ հիմնավորի՛ր բնագրից բերված օրինակներով:
5. Նորածին մանուկը դեռ չգիտի՝ ինչ է բռնությունը, մինչդեռ սկսում է պայքարել ազատության համար: Ինչո՞ւ:
6. Պարզաբանի՛ր՝ ինչո՞ւ մանկան «թոթով լեզվի» արտաբերած առաջին բառերը հայր ու մայր չեն, այլ՝ ազատություն:
7. Քո կարծիքով՝ ազատությունը մարդու համար գիտակցված, թե՞ բնական վիճակ է: Հիմնավորի՛ր:
8. Ցոյց տու՛ր ընդհանրություններ բանաստեղծության քնարական հերոսի ու հեղինակի անձնական ճակատագրերի միջև:

Քնարական հերոս	Հեղինակ

9. Ընդգծի՛ր տրված տան գլխավոր գաղափարն արտահայտող բանալի բառը, նախադասությունը: Հիմնավորի՛ր ընտրությունդ:

– Ազատություն,– գոչեցի,
Թող որոտա իմ գլխին
Փայլակ, կայծակ, հուր, երկաթ,
Թող դավ դնե թշնամին,
Ես մինչ ի մահ, կախաղան,
Մինչև անարգ մահու սյուն,
Պիտի գոռամ, պիտ կրկնեմ
Անդադար՝ ազատություն:

10. Համապատասխան փաստերով բացատրի՛ր՝ ինչպես են արտահայտվում և կապակցվում բանաստեղծության մեջ պատկերված ժամանակաշրջանը և միջավայրը: Ներկայացրո՛ւ հետևանքները, որոնց ազդեցությունն իր վրա է կրում քնարական հերոսը:

11. Մեկնաբանիր քնարական հերոսի հույզերն ու ապրումները երազանքներն իրականացնելու ճանապարհին (քառաբաժան):

Հերոսի հույզերը	Հերոսի ապրումները
Երազանքը	Ճանապարհը

12. Բնութագրիր մարտիկ-բանաստեղծի կերպարը՝ հենվելով «Ազատություն» բանաստեղծության և հեղինակի կենսագրական տվյալների վրա:
13. Բնագրից դուրս գրիր գրական հայերենին ոչ հատուկ բառերն ու արտահայտությունները և գրիր դրանց գրական համարժեքները:
14. Որոնիր և բնագրից դուրս գրիր տեքստի եզրակացությունն ամփոփող տողը՝ հիմնավորելով ընտրությունդ:
15. Բանաստեղծության ուսումնասիրության շնորհիվ բացատրիր նրա ենթաիմաստը, հիմնավորիր հեղինակի ուղերձը:
16. Գրիր նամակ հեղինակին՝ քեզ հուզող հարցերի պատասխանն ստանալու ակնկալիքով:
17. Գեղարվեստական ի՞նչ հնարանքի է դիմել բանաստեղծն իր ձգտումներն արտահայտելու համար:
18. Գրիր *նորանից, արձակվեցան, բացվեցան, ծնողք* բառերի ժամանակակից համարժեքները:
19. Դիտիր թեմատիկ նկարը և գրիր շարադրություն՝ «Ազատություն» վերնագրով:

հողանյութ շինվածք – ըստ Աստվածաշնչի՝ Աստված մարդուն ստեղծել է հողից, կավից, դրա համար կոչվում է հողանյութ շինվածք, հողեղեն

բերկրեցան – ուրախացան, հրձվեցին

կամիս – ցանկանում ես, ուզում ես

անարգ մահու սյուն – հատուկ սյուն, որից կապում են հանցագործին՝ տանջանքի, անարգանքի ենթարկելու նպատակով

Միքայել Նալբանդյանի համար ազատության գաղափարը «ամենավերին սրբությունն է՝ աշխարհի հիմքը...»:

Գրականագետ Սուրեն Աղաբաբյանը նրա մասին ասել է. «Ամեն մի բանաստեղծ ունի իր ստեղծագործության բուն էությունը բացող մեկնաբանական բառեր և մեկնաբանական պատկերային գործածություններ:

Այսպես՝ Միքայել Նալբանդյանի սիրած բառը ազատությունն է, Պետրոս Դուրյանինը՝ տրտունջը, Հովհաննես Թումանյանինը՝ հառաչանքը, Վահան Տերյանինը՝ սիրտը...»:

Նալբանդյանի կյանքը պայքար էր: Նա սրտի ցավով ցույց էր տալիս մեր մտածողության մեջ տեղ գտած արատներն ու փորձում էր սթափեցնել: Այդ արատներից են օտարամոլությունը, միասնական չլինելը, ատելությունը միմյանց նկատմամբ:

Նալբանդյանը պայքարում էր ռուսական ձուլող քաղաքականության դեմ, միաժամանակ համոզված էր, որ եվրոպական արժեքներն էլ չպետք է կուրորեն ընդունել:

Նալբանդյանի ամենասիրված բանաստեղծությունը «Ազատություն»-ն է: Այն Նալբանդյանի կյանքի նշանաբանն ու նկարագիրն է:

Բանաստեղծության տպագրությունը երկար տարիներ արգելվել է, բայց դրան հակառակ՝ ձեռագիր տարածվել է ու սիրվել:

Մեծ լեզվաբան Հրաչյա Աճառյանն իր «Կյանքիս հուշերից» գրքում պատմում է, որ երբ Պոլսում ինքը աշակերտ էր, և թուրքական կառավարությունն արգելել էր *ազատություն*, *Հայաստան* բառերն արտաբերել, Մ. Նալբանդյանի բանաստեղծությունն արտասանում էին գաղտնաբառեր օգտագործելով.

– Աշխատություն, – գոչեցի, –
Թո՛ղ որոտա իմ գլխին
Փայլակ, կայծակ, հուր, երկաթ...
Թո՛ղ դավ դնե թշնամին...

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

◆ Ի՞նչ է քնարական բանաստեղծությունը

Ի՞նչ է քնարական հերոսը

Քնարական բանաստեղծությունը գրվում է հեղինակի անունից, առաջին դեմքով, սակայն արտահայտում է հասարակությանը հուզող մտքեր ու զգացումներ: Քնարական բանաստեղծության մեջ հանդես եկող մարդկային կերպարը, որի բնավորությունը բացահայտվում է որևէ տիպական զգացմունքի կամ տրամադրության միջոցով, կոչվում է **քնարական հերոս**: Քնարական հերոսը տարբերվում է վեպի,

պատմվածքի կամ դրամայի մեջ պատկերվող կերպարներից նրանով, որ նա մեր առջև հանդես է գալիս ոչ թե ամբողջական գործողության, այլ հոգեկան-զգացմունքային առանձին վիճակների մեջ, բնութագրվում է իր ներաշխարհի, ապրումների տեսակետից:

Քնարական հերոսի կերպարը (որը շատ հաճախ համընկնում է բանաստեղծի անձի հետ) ավելի ամբողջական տեսք է ստանում, երբ մենք ծանոթանում ենք հեղինակի բանաստեղծություններին: Օրինակ՝ Նալբանդյանի բանաստեղծություններում մենք չենք գտնի իրենց կոնկրետ արարքներով և փոխհարաբերություններով բնութագրվող կերպարներ: Բայց քնարական հերոսները տարբեր բանաստեղծություններում դրսևորում են իրենց հոգեկան-զգացմունքային աշխարհի բազմազան կողմերը (ցավ, զայրույթ, հայրենասիրություն, թախծի զգացումներ, ազատության ձգտում, հայի իդեալի որոնում և այլն), որոնք ամբողջացնում են տվյալ հերոսի քնարական կերպարը:

Սակայն չպետք է կարծել, թե բանաստեղծության մեջ հանդես եկող «ես»-ը միշտ անպայման ինքը՝ հեղինակն է: Բանաստեղծը կարող է թափանցել նաև ուրիշ մարդկանց ներաշխարհը, նրանց անունից բացահայտել այս կամ այն տրամադրությունը: Օրինակ՝ երբ մենք կարդում ենք Թումանյանի «Գութանի երգը» կամ Իսահակյանի «Մաճկալ ես, բեզարած ես...» բանաստեղծությունները, ապա պարզ է, որ այստեղ խոսում է ոչ թե հեղինակը, այլ հայ գյուղացին կամ գեղջկուհին, որոնք պատմում են իրենց հոգսերի ու հույզերի մասին: Այդ երևույթը հատուկ է նաև ժամանակակից պոեզիային, որտեղ հաճախ քնարական «ես»-ի շրջանակները լայնանում են, իբրև քնարական հերոսներ հանդես են գալիս ժողովրդի տարբեր խավերի ներկայացուցիչներ:

ԼՐԱՑՈՒՑԻԳ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹ

ՄԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՐ

Մանկությանն օրեր, երազի նման
Անցաք գնացիք, այլ չեք դառնալու.
Ո՛հ դուք երջանիկ, ճի անհոգ օրեր.
Ընդունակ միայն ուրախացնելու:

Ձեզանից հետո եկավ գիտություն
Յուր ծանր հայացքով աշխարհի վերա,
Ամեն բան ընկավ մտածության տակ,
Բոպե չմնաց ազատ կամ ունայն:

Գիտակցությունը հաջորդեց սորան.
Ազգի վիճակը ծանրացավ սրտիս...
Ապոլլոն տվեց ինձ յուր քնարը՝
Որպես փարատիչ տրտում ցավերիս:

Ավանդ. այդ քնարը իմ ձեռքում հնչեց
Նույնպես լալագին, նույնպես վշտահար,
Ինչպես իմ սիրտն էր, իմ զգացմունքը.
Ուրախացուցիչ չգտա մի լար:

Ես այն ժամանակ միայն զգացի,
Որ այդ ցավերից ազատվելու չեմ,
Որչափ իմ ազգս կը մնա ստրուկ
Օտարների ձեռք, անխոս, տխրադեմ:

Մանկությանն օրեր, ինչո՞ւ այդպես շուտ
Թռաք գնացիք, անդարձ հավիտյան.
Ես այն ժամանակ անհոգ ու ազատ
Կարծում էի ինձ աշխարհի իշխան:

Գերության շղթան ինձ զգալի չէր,
Եվ ոչ բռնության անգութ ճանկերը.
Ձեզանից հետո ծանրացան նոքա,
Ո՛հ, անիծում եմ ես այս օրերը:

Ապոլլոնի տաճարի
ավերակները

Լնու կաց, դու, քնար, այլ մի՛ հնչեր ինձ,
Ապոլլոն, հենտ առ դարձյալ դու նորան,
Տո՛ւր մի այլ մարդու, որ ընդունակ է
Ջոհ բերել կյանքը սիրած աղջկան:

Ես պիտի դուրս գամ դեպ հրապարակ,
Առանց քնարի, անգարդ խոսքերով.
Ես պիտի գոչեմ, պիտի բողոքեմ՝
Խավարի ընդդեմ պատերազմելով:

Ներկա օրերում այլ ի՛նչ սև քնար,
Սուր է հարկավոր կտրիճի ձեռքին.
Արյուն ու կրակ թշնամու վերա,
Այս պիտի լինի խորհուրդ մեր կյանքին:

Թո՛ղ պատգամախոսը, հնացած Դելֆի,
Յուր եռոտանու վերա փրփրի.
Թո՛ղ միջին դարու գաղափարներով
Ամբոխը խաբել ձգնի աշխատի:

Թո՛ղ նա թարգմանե **գրպարտությունը**,
Թո՛ղ մխիթարվի ծովի ափերում,
Մենք ազատության ենք միայն թարգման,
Միայն այս խոսքս ունինք բերանում:

«Ո՛վ Հայր, ո՛վ դու Հայր, որ երկնքումն ես,
Խնայիր թշվառ մեր անտեր ազգին.
Մի՛ տար զոհ գնալ թշնամիների».
Նա այլ չէ լսում դելֆյան հարցուկին:

ունայն – դատարկ, սնոտի, անարժեք, սին

սորան – սրան

Ապոլլոն – (հուն. դից.) օլիմպոսյան կարևորագույն աստվածություններից մեկը, Զևսի և դիցուհի Լետոյի որդին: Համարվում էր լույսի, արևի, բնության, պայծառ սկզբնավորման աստվածը, արվեստների հովանավոր, մուսաների առաջնորդ (դրա համար նրան անվանում էին Ապոլլոն Մուսեգետե):

դելֆյան պատգամախոս – Ապոլլոնի տաճարի սրբազան եռոտանուն նստող գուշակ, որի խոսքերը քրմերը մեկնաբանում էին իրենց ապագան գուշակել տվող մարդկանց:

դելֆյան հարցուկ – Մոտալուտ պատերազմների հավանական ելքը և գանազան կնձռոտ հարցերի պատասխաններն իմանալու նպատակով հույները դիմում էին դելֆյան պատգամախոսին: Վերջինս գուշակությունից առաջ խմում էր Կաստոփդա աղբյուրի ջուրը, ծամում դափնու տերև, նստում ոսկյա եռոտանու վրա և, որպես Ապոլլոն աստծո կամքի արտահայտիչ, պատրանքների մեջ զանազան ձայներ հանում: Քրմերն այդ ձայները մեկնում էին մշուշապատ ու երկիմաստ: Տերոդոտը հայտնում է, որ Լյուդիայի արքա Կրեստսը Ք.ծ.ա. 546 թվականին դիմել է դելֆյան պատգամախոսին՝ իմանալու, թե ինչով կավարտվի իր պատերազմը պարսիկների դեմ: Դելֆյան պատգամախոսը պատասխանել է. «Տալիս գետը դուրս կգա ափերից և կկործանի թագավորությունը»:

Պատերազմում Կրեստսը պարտվել է, պարսիկները նվաճել են նրա թագավորությունը: Քրմերը հայտարարել են, թե գուշակությունը կատարվել է, քանի որ դելֆյան պատգամախոսը կոնկրետ չի նշել, թե որ թագավորությունն էր կործանվելու:

1. Կարդա՛ «Մանկության օրեր» բանաստեղծությունը, ներկայացրո՛ւ կառուցվածքը: Բացատրի՛ր տների տրամաբանական կապը:
2. Մեկնաբանի՛ր բնագրի վերնագրի ու բովանդակության տրամաբանական կապը: Բովանդակությունից ելնելով՝ նոր վերնագիր առաջարկի՛ր:
3. Համապատասխան փաստերով բացատրի՛ր՝ ինչպես են արտահայտվում և կապակցվում բանաստեղծության մեջ պատկերված ժամանա-

կաշքանը և միջավայրը:

4. Ներկայացրո՞ւ հետևանքները, որոնց ազդեցությունն իր վրա է կրում քնարական հերոսը (խմբային աշխատանք):
5. Բացատրի՞ր բանաստեղծության ենթիմաստը, հիմնավորի՞ր հեղինակի ուղերձը (գույգով աշխատանք):
6. Ինչո՞ւ է բանաստեղծության առաջին տան մեջ հեղինակը մանկության օրերը երջանիկ ու անհոգ համարում: Պատճառաբանի՞ր:
7. Բացատրի՞ր՝ ինչն է ստիպում հեղինակին ծանր հայացքով նայել աշխարհին: Ինչո՞ւ:
8. Ցոյց տուր ազգի վիճակի մասին հեղինակի մտահոգությունների պատճառը: Հիմնավորի՞ր բնագրից բերված փաստերով:
9. Ինչո՞ւ է հեղինակը մեղադրում Ապոլլոնին՝ իրեն փարատիչ քնարը տալու համար:
10. Ինչո՞ւ է այդ փարատիչ քնարը հեղինակի ձեռքում հնչում լալագին և վշտահար: Պատճառաբանի՞ր:
11. Գտի՞ր բանաստեղծական տներից յուրաքանչյուրի բանալի բառը և քառատողերը վերնագրի՞ր դրանց բովանդակությանը համապատասխան (խմբային աշխատանք):
12. Բացահայտի՞ր քնարական հերոսի ապրումներն ու հույզերը: Համեմատի՞ր քո հույզերի հետ:
13. Բանաստեղծությունում ներկայացված վերիուշը համեմատի՞ր քո մանկության հուշերի հետ: Գտի՞ր ընդհանրություններ և տարբերություններ:
14. Համեմատի՞ր «Ազատություն» և «Մանկության օրեր» բանաստեղծությունները: Գտի՞ր ընդհանրություններ ու տարբերություններ:
15. Ցոյց տուր այն տողերը, որոնցում առավել բյուրեղացած արտահայտություն է գտնում բանաստեղծության գաղափարը:
16. Դու՞րս գրի՞ր քնարական հերոսներին բնութագրող հատվածները, բացատրի՞ր գրողի՝ պատկեր ստեղծելու հնարները:
17. Որոնի՞ր և բնագրից դու՞րս գրի՞ր տեքստի եզրակացությունն ամփոփող տունը՝ հիմնավորելով ընտրությունդ:
18. Տեքստից ընտրված օրինակներով բացատրի՞ր բանաստեղծության քերականական, պատկերավորման և արտահայտչական միջոցների առանձնահատկությունները:
19. Ձևակերպի՞ր բանաստեղծի ուղերձը քո բառերով:
20. Հեղինակը հրաժարվում է իր «քնարից»՝ խնդրելով Ապոլլոնին այն վերցնի իրենից և տա մեկ ուրիշին՝
*«Տո՛ւր մի այլ մարդու, որ ընդունակ է
Ձոհ բերել կյանքը սիրած աղջկան»:*
  - Դարձի՞ր բանաստեղծի ժամանակակիցը և գրի՞ր դիտողություն՝ այս որոշման հիման վրա:
  - Ձևակերպի՞ր վարկած՝ արդյոք այս կերպ հեղինակը քննադատում է միայն գրականությունը, թե՞ նաև ժամանակի անտարբեր հասարակությանը:

ԲԱԺԻՆ 3. ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ

Երրորդ բաժնի ուսուցման նպատակները

Տեքստի ընկալում. պատկերացում տալ անհատ – հասարակություն փոխհարաբերության, իրականությունը զավեշտալի ներկայացնելու անհրաժեշտության, արդարության և անարդարության ընկալումների տարբերության մասին:

Տեքստի ուսումնասիրում. ձևավորել գիտելիքներ հեղինակի կյանքի, տեքստի վրա հեղինակի կենսագրության և ապրած ժամանակաշրջանի ազդեցության, տեքստի բառապաշարի, ոճի, կառուցվածքի, ժանրային առանձնահատկությունների (ողբերգություն, կատակերգություն, դրամա-ընդհանրական պատկերացում), կերպարի, հերոսի, կոնֆլիկտի մասին:

Տեքստի ստեղծում. նպաստել ստացած գիտելիքը հիշողությամբ և սեփական խոսքով բանավոր/գրավոր կերպով վերարտադրելուն, խաղի, հնարավորության դեպքում՝ ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառմամբ մեկնաբանելուն:

Համեմատել միևնույն և տարբեր ժանրերի տեքստեր, ընդհանրացումներ անել, ձևակերպել եզրակացություն, գրել կարծիք, համեմատական, վերլուծական շարադրանքներ:

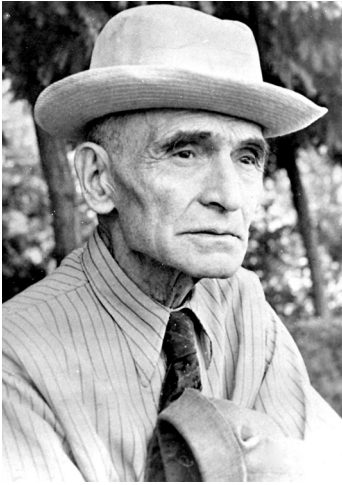
Երրորդ բաժնի ուսուցման վերջնարդյունքները

1-ին մակարդակ

1. Մեկնաբանի գրողի կենսագրությունը, ապրած ժամանակաշրջանը:
2. Ցույց տա դեպքերի հաջորդական ընթացքը:
3. Դուրս բերի կարևոր տեղեկատվությունը:
4. Ցույց տա ժանրային առանձնահատկությունները:
5. Ներկայացնի՝ ինչ կերպ է արտահայտվում տեքստում պատկերված միջավայրը:

2-րդ մակարդակ

1. Մեկնաբանի տեքստի գլխավոր և հարակից գաղափարը/գաղափարները:
2. Բացահայտի գրական կերպարի զարգացումը:
3. Բանավիճի տեքստում պատկերված կոնֆլիկտի և դրա լուծման շուրջ:
4. Առաջարկի կոնֆլիկտի լուծման սեփական տարբերակը/տարբերակները:
5. Տեքստում պատկերված կոնֆլիկտը համեմատի կյանքից, գրականությունից և արվեստի այլ ճյուղերից իրեն ծանոթ նմանատիպ այլ կոնֆլիկտի/կոնֆլիկտների հետ:
6. Հիմնավորի սեփական տեսակետը երկից բերված օրինակներով:
7. Ստեղծագործաբար և սեփական բառերով շարադրի երկի բովանդակությունը:
8. Գրի կարծիք կամ վերլուծական շարադրանք գրական երկի մասին:

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ

(1877-1956)

Դերենիկ Դեմիրճյանը գրական աշխարհի մտավոր պայքարի քանադաժեղ և երկար փնտրողներից հետո գտավ իր անկրկնելի ոճը:

Նա մտավորականների այն սերնդից է, որն իր գործունեությունը սկսել է խորհրդային կարգերի հաստատումից առաջ և անփոխարինելի դեր կատարել հետագա հայ գրականության զարգացման մեջ:

Դեմիրճյանը պատմվածքի, դրամայի, կատակերգության ու պատմավեպի, պոեմի վարպետ է, միաժամանակ փայլուն հրապարակախոս, առաջնակարգ քննադատ, լեզվի, գրականության ու պատմության հարցերով զբաղվող խորունկ գիտնական ու բանաստեղծ:

Դեմիրճյանի ստեղծագործությունների արժեքի մասին շատ բան է ասում Եղիշե Չարենցի այս բնորոշումը. «Երեք տող՝ թեկուզ ուրիշի ձեռքով, եթե նրանք պատկանում են Դեմիրճյանի գրչին, ապա ուշադիր ընթերցողը անպայման կձանաչի նրա ոճն ու լեզուն. այդքան ինքնատիպ է նա»:

Դերենիկ Կարապետի Դեմիրձյանը (իսկական ազգանունը՝ Դեմիրձոլյան. այն առաջացել է թուրքերեն «դեմիրձ» (դարբին, երկաթագործ, երկաթյա իրեր պատրաստող և վաճառող բառից) ծնվել է 1877 թ. հունվարի 17-ին Ախալքալաքում: Հազիվ մեկ տարեկան էր Դերենիկը, երբ սնանկանում է վաճառական հայրը՝ Կարապետ աղան: Նախնական կրթությունն ստացել է ծննդավայրի հայոց ծխական դպրոցում:

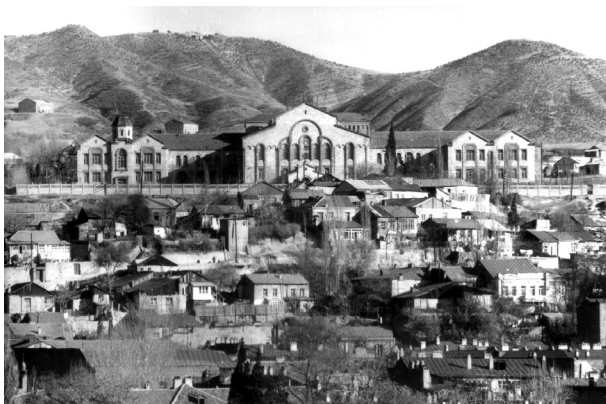
Երկու տարի անց Դեմիրձյանի ընտանիքը, նյութական ապահովության ակնկալիքով, տեղափոխվում է Արդահան: Այնտեղ երեխան սովորում է տեղի դպրոցում, որտեղ դասավանդում էր առաջադեմ համոզմունքներ ունեցող Ս. Տեր-Մելիքսեդեկյանը:

Դեմիրձյանների տունը Ախալքալաքում

Ուսումնառության տարիներին Դերենիկը ցուցաբերում է բնածին ձիրքեր նկարչությունից, երաժշտությունից և գրականությունից: Իր հիշողություններում գրողը պատմում է, որ մեծացել է գրքի, երգի ու թատրոնի հանդեպ հետաքրքրություն ունեցող ընտանիքում:

1892 թ. ավարտելով Արդահանի դպրոցը՝ նույն տարում ընդունվել է Էջմիածնի Գևորգյան ձեմարան, սակայն 1894 թ. ինքնական հեռանում է՝ առաջավոր ուսուցիչների պաշտոնագրկման և աշակերտական հուզումների պատճառով: Նա ուսումը շարունակում է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցում, որն ավարտում է 1897 թ.: Դեմիրձյանի գրական հայացքների ձևավորման գործում բարերար ազդեցություն է ունեցել ձեմարանի

Ներսիսյան դպրոց

ուսուցիչ, բանաստեղծ Հովհ. Հովհաննիսյանը:

Քանի որ ցարական կառավարությունը փակել էր հայկական դպրոցները, ուսուցչությամբ զբաղվելու հնարավորություն չունենալով՝ նա իր ապրուստի միջոցները հոգալու համար աշխատում է որպես օդերևութաբանական կայանի դիտող, հեռավոր գյուղի փոստատան կառավարիչ, Հայկական բարեգործական ընկերության տեխնիկական քարտուղար: Աշխատանքին զուգահեռ՝ շարունակում է ինքնակրթությունը, գրում բանաստեղծություններ՝ տպագրելով «Տարազ» և «Մուրճ» հանդեսներում:

Սկսնակ գրողի ստեղծագործական կյանքում մեծ դեր է խաղում Հովհ. Թումանյանի հիմնադրած «Վերնատունը»: Այստեղ նա ծանոթանում է Ավ. Իսահակյանի, Լ. Շանթի, Պ. Պռոշյանի, Ն. Ադրայանի, արվեստի և գրականության բազմաթիվ նշանավոր գործիչների հետ:

1903 թ. երաժշտություն ուսանելու նպատակով Դեմիրձյանը մեկնում է Մոսկվա, սովորում կոնսերվատորիայի ջութակի դասարանում: Սակայն հիվանդության և ապրուստի միջոցներ չունենալու պատճառով ընդհատում է ուսումը, գալիս Բաքու: Այստեղ աշխատում է Մանթաշովի գործարանում որպես բանվորական ճաշարանի վարիչ՝ հայթայթելով որոշ նյութական միջոցներ:

Նկարում՝ Հմայակ Սիրաս, Ավետիք Իսահակյան, Դերենիկ Դեմիրձյան

1905 թ. մեկնում է Շվեյցարիա, սովորում Ժնևի համալսարանի բնագիտական ֆակուլտետում: Միևնույն ժամանակ մասնակցում է գրականության և փիլիսոփայության դասընթացներին և ուսանում կոնսերվատորիայում (ջութակի դասարան):

1910 թ. Դեմիրձյանը վերադառնում է Թիֆլիս և աշխատում Հովհաննյան դպրոցում որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցիչ: 1923 թվականին «Հայարտանը» կից դրամատիկական ստուդիայում դասավանդում է հայ և ընդհանուր գրականության պատմություն: 1925 թ. տեղափոխվում է Երևան և զբաղվում բացառապես գրական աշխատանքով:

Նա եղել է Երևանի գիտության և արվեստի ինստիտուտի արվեստի բաժնի գիտքարտուղարը:

Դերենիկ Դեմիրձյանը Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ է ընտրվել 1953 թվականին:

Դ. Դեմիրճյանի
աշխատասենյակը Երևանում

Մահացել է 1956-ի դեկտեմբերի 6-ին Երևանում: Հուղարկավորվել է Կոմիտասի անվան գրոսայգու պանթեոնում:

Դերենիկ Դեմիրճյանի տուն-թանգարանը հիմնադրվել է 1977 թվականին՝ Երևանի այն բնակարանում, որտեղ 1929 թվականից մինչև իր մահը ապրել է նշանավոր գրողը:

▶ ՄՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դեմիրճյանը գրական ասպարեզ մտավ 19-րդ դարի վերջերին: Պարբերական մամուլում տպված ոտանավորներից հետո 1899 թ. նա հրատարակեց բանաստեղծությունների առաջին գրքույկը, 1913-ին՝ երկրորդը: Մարդկային մեծ սիրով ու լավատեսությամբ է տոգորված «Գարուն» (1920 թ.) ժողովածուն, որն ամփոփում է գրողի 1912–1919 թվականներին գրած քառյակները:

Ազատության համար զանգվածային պայքարը բանաստեղծին մղեց ժողովրդի հետ հոգևոր մերձեցման: Այս շրջադարձի արտահայտությունն է «Լենկթեմուր» հայրենասիրական պոեմը, որտեղ Դեմիրճյանը դրվատել է ժողովրդի ուժը, երգել նրա անմահությունը:

Շուրջ երկու տասնամյակ պոեմներ ու բանաստեղծություններ գրելուց հետո՝ 1910-ական թվականների վերջերին, հեղինակը հանդես է գալիս իր պատմվածքներով ու դրամատիկական երկերով: Այս ասպարեզներում էլ նրա գրական մուտքը նշանակալից էր: Մասնավորապես պետք է հիշել «Ավելորդը» (1916 թ.), «Սեփականություն», «Տերտերը», «Ստամբուլ» պատմվածքները: Այդ տարիներին գրված «Վասակ» (1912 թ.) «Դատաստան» (1916 թ.), «Հովնան Մեծատուն» (1919 թ.) դրամաներում հեղինակը դատապարտում է անձնական կյանքն ու եսասիրական շահերը համագգային շահերից գերադասողներին, որոնք հասնում են բարոյական կործանման:

Խորհրդային հասարակարգը վերափոխումների էր ենթարկել կյանքը, և Դեմիրճյանը փորձում է որսալ դրանց հոգեբանական դրսևորումները:

Իր մի շարք գործերում («Հողը», «Մաթոն» և այլն) դեմիրձյանական հումորով ներկայացնում է հասարակ մարդկանց հոգիներում կատարվող տեղաշարժերը:

1923 թվականին Դեմիրձյանն ավարտում է «Քաջ Նազար» կատակերգությունը: Ժողովրդական բանահյուսության նյութի մշակմամբ ստեղծում է բախտի քմահաճույքով փառքի ու իշխանության հասնող բախտախնդրի կերպարը, մի բնորոշ կերպար, որ մշտապես ուղեկցում է մարդկությանը: Ի դեպ, «Քաջ Նազար» կինոնկարը նկարահանվել է Դեմիրձյանի համանուն ստեղծագործության հիման վրա:

Դեմիրձյանի սուր հայացքը որսում է նոր հարաբերությունների ծնունդ սոցիալական արատները ևս: Այս բանի լավագույն վկայությունն են գրողի «Ֆոսֆորային շող», «Նապոլեոն Կորկոտյան» «Կապուտան» պոեմները և «Երկիր Հայրենի» (1939 թ.) պատմահերոսական դրաման:

Նա գրական գործունեության հենց սկզբից լայն հետաքրքրություն է ցուցաբերել հայ ժողովրդի պատմական անցյալի նկատմամբ:

30-ական թվականներին գրում է «Գիրք ծաղկանց» սքանչելի պատմվածքը, որի փիլիսոփայությունը հանգում է ժողովրդի լինելիության դժվարին երթում հոգևոր արժեքների դերի հայտնաբերմանը:

Դեմիրձյանի ստեղծագործության գլուխգործոցը Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին գրված «Վարդանանք» պատմավեպն է (1944 թ.): Հայ պատմավիպագրության մեջ այն նոր որակ է:

Հայրենական պատերազմի ավարտից հետո մարդկանց ստեղծագործ աշխատանքին են նվիրված «Հանուն կյանքի» (1949 թ.), «Հուշ-աղբյուր» (1950 թ.) և այլ պատմվածքներ: Հայրենի հողի վրա սեփական տուն ունենալու պանդուխտ հայ մարդու երազանքն է արտահայտված «Տուն» (1949 թ.) պատմվածքում: Կյանքի վերջին տարիներին Դեմիրձյանը գրել է «Մեսրոպ Մաշտոց» վեպը, որն անավարտ է մնացել: Այդ մասը տպագրվեց «Սովետական գրականություն» (այժմ՝ «Նորք») ամսագրում (1956 թ., թիվ 9-10):

Դեմիրձյանը մանուկների համար գրել է «Պույ-պույ մուկիկը», «Արջուկ-լրջուկ», «Ծտապար» և այլ ստեղծագործություններ:

Մեծ ընդունելություն գտավ նրա Երկերի ժողովածուի 8 հատորյակի (1955-1963 թթ.) հրատարակությունը: Դեմիրձյանի ստեղծագործական կյանքի ամբողջական պատկերը տալիս է Մանուկ Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի պատրաստած Երկերի ժողովածուն՝ 14

հատորով (1976–1987 թթ.):

Թարգմանել է Նիկոլայ Գոգոլի «Մեռած հոգիներ»-ի առաջին հատորը:

Գրել է գրականագիտական, լեզվաբանական, պատմագիտական, արվեստաբանական հոդվածներ: Դեմիքոյանի ստեղծագործությունները թարգմանվել են բազմաթիվ լեզուներով:

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

◆ Թատերգական ժանրեր

Դրամատիկական սեռը կամ թատերգությունը գեղարվեստական գրականության սեռերից է: Դրամատիկական ստեղծագործություններում հեղինակը ոչ թե պատմում է դեպքերի և հերոսների մասին, այլ ուղղակիորեն ցուցադրում է այդ ամենը մեր առջև: Էպիկական ստեղծագործության նման, դրաման ևս ունի հստակորեն գծագրված կերպարներ ու գործողության ընթացք՝ դիպաշար:

Դրամատիկական սեռի ստեղծագործությունը կոչվում է նաև պիես: Դրամատիկական սեռի ժանրերն են՝ **ողբերգություն, կատակերգություն, դրամա**: Դրամատիկական ժանրի երկերը ամբողջությամբ կառուցված են գործող անձանց խոսակցության վրա (երկխոսություններ, մենախոսություններ) և զուրկ են հեղինակային խոսքից: Հերոսն այստեղ բնութագրվում է բացառապես իր սեփական խոսքի կամ մյուս կերպարների խոսքի միջոցով: Հեղինակը միջամտել, որևէ բան լրացնել կամ բացատրել չի կարող, բացառությամբ որոշ դեպքերի, երբ փակագծերի մեջ տրվում են բացատրություններ այն մասին, թե ինչպիսին պիտի լինի բեմը, երբ պետք է մտնի կամ դուրս գա հերոսը, ինչպես պետք է նա իրեն պահի տվյալ տեսարանում: Դրանք կոչվում են հեղինակային ռեմարկներ (նշագրություն):

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ պիեսի այն տեսակն է, որի մեջ տեղի են ունենում ողբերգական իրադարձություններ. գլխավոր հերոսները (կամ հերոսը) կործանվում են: Խոսքը սովորական, պատահական սպանությունների կամ մահերի մասին չէ: Հերոսը՝ անհատը, հանուն վեհ, բարձր գաղափարների, ելնում է չար ուժերի դեմ և կործանվում է, բայց և արժանանում է ընթերցողի (հանդիսատեսի) սիրուն ու համակրանքին: Պիեսի այսպիսի ավարտը ցավի հետ ներշնչում է նաև

հավատ, լավատեսություն դրական իդեալի հեռանկարի նկատմամբ:

Ողբերգությունը թատերգության հնագույն ժանր է. հայտնի են հին հույն հեղինակների (Էսքիլես, Սոֆոկլես) ողբերգությունները: Միջնադարից առ այսօր բեմից չեն իջնում Շեքսպիրի ողբերգությունները («Համլետ», «Մակբեթ», «Օթելլո» և այլն):

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ողբերգությանը հակադիր ժանր է: Այն թեթև, ուրախ, կատակային, նաև երգիծական-քննադատական բնույթի ստեղծագործություն է և նպատակ ունի ծիծաղի միջոցով քննադատելու մարդկային բնավորության, կյանքի, կենցաղի ինչ-ինչ կողմեր, հուշելու ընթերցողին (հանդիսատեսին) գերծ մնալ դրանցից, զգուշանալ, չընկնել այնպիսի ծիծաղելի վիճակների մեջ, ինչպիսիք ցուցադրվում են կատակերգության մեջ:

Կատակերգության հիմնական առանձնահատկություններն են դրության կոմիզմը (երբ հերոսը հայտնվում է անհեթեթ, ծիծաղելի վիճակում) և խոսքի կոմիզմը (երբ հերոսի միամիտ կամ սրամիտ խոսքը ծիծաղ է առաջացնում):

Կատակերգության ժանրը նույնպես հին ծագում ունի, բայց և շարունակվում է մինչև այժմ՝ ի տարբերություն ողբերգության, որ այսօր չի ստեղծվում: Հիշենք Ն. Գոգոլի «Ռևիզոր», Հ. Պարոնյանի «Ատամ-նաբույժն արևելյան», Դ. Դեմիրճյանի «Քաջ Նազար», Ժ. Անանյանի «Տաքսի, տաքսի» և այլ կատակերգություններ:

Կատակերգության մի տեսակ է վոդևիլը, որը փոքրիկ դիպաշարի (սյուժե), ծավալով փոքր զավեշտական ու անակնկալ ավարտ ունեցող կատակերգություն է (Գ. Սունդուկյանի «Բաղնրսի բոխչան», «Գիշերվան սաբրը խեր է» և ուրիշ պիեսներ):

ԴՐԱՄԱՆ ավելի ուշ ծնունդ առած ժանրաձև է: Այն մի տեսակ միջին տեղ է գրավում ողբերգության ու կատակերգության միջև, օգտագործում է երկուսի առանձին հատկանիշները:

Դրաման պատկերում է մարդկային կյանքի ավելի բնական վիճակներ, որոնց մեջ գերակշռողը սովորական մարդկանց բարդ հարաբերությունների հետևանքով ծնված հոգեկան հակասական, դրամատիկ ապրումների, երկընտրանքի (դիլեմայի) ցուցադրումն է: Որպես իրական կյանքի պատկեր՝ դրաման կարող է ունենալ և՛ մահով ավարտվող, և՛ ծիծաղաշարժ, երգիծական դրվագներ, սակայն հիմնականը հերոսների հոգեկան դրամայի ընթացքի ու ավարտի ցու-

ցաղրությունն է (օրինակ՝ Հ. Իբսենի «Նորա», Ա. Օստրովսկու «Անմեղ մեղավորներ», Ա. Չեխովի «Բալի այգին», Ա. Շիրվանզադեի «Պատվի համար», Ա. Շանթի «Հին աստվածներ» դրամաները):

Պիեսները, անկախ ժանրից, հասկանալի է, որ նախատեսվում են թատրոնում բեմադրվելու համար, իսկ կինոնկարի համար գրվում են բեմագրեր (սցենարներ), որոնք ունեն կինոարվեստին համապատասխանող հատկանիշներ:

ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

◆ Գրական երկի կերպար և հերոս

Գրական երկի գեղարվեստական **կերպարը** երկում հանդես եկող անձնավորությունն է, որն ունի բնավորության և վարքագծի որոշակի հատկանիշներ: Գեղարվեստական կերպարի ստեղծումը գրողի, արվեստագետի կարևորագույն խնդիրն է: Կերպարը պատկերի հիմնական տեսակն է: Պատկերի մյուս ձևերը (բնության և առարկայական աշխարհի տեսարաններ, դեպքերի նկարագրություն և այլն) ծառայում են մարդկային վարքագծի ավելի ամբողջական ցուցադրմանը:

Գեղարվեստական կերպարի հիմնական յուրահատկությունը մարդուն բնորոշ եզակի գծերի և անհատականության զուգակցումն է ընդհանուրի և տիպականի հետ: Արվեստի տեսակներում (գրականություն, թատրոն, կինո, կերպարվեստ, երաժշտություն) ու ենթատեսակներում գեղարվեստական կերպարը մարմնավորվում է արվեստի տվյալ ձևին հատուկ միջոցներով: Գեղարվեստական կերպարի բնույթը կապված է գեղարվեստական մեթոդի և ուղղության հետ:

Իրապաշտական (ռեալիստական) գեղարվեստական կերպարը ամենից ավելի մոտ է արտացոլվող կյանքին: Մյուս գեղարվեստական մեթոդներով (կլասիցիզմ, ռոմանտիզմ, նատուրալիզմ և այլն) ստեղծված կերպարները մեծ մասամբ միակողմանի են և հաճախ չեն համապատասխանում շրջապատող կենսական միջավայրին:

Գեղարվեստական կերպարներն իրենց բնույթով լինում են դրական և բացասական, գլխավոր և երկրորդական: Գեղարվեստական կերպարի համար կան նաև մի շարք այլ եզրույթներ՝ գործող անձ, բնավորություն, հերոս, տիպական բնավորություն, տիպ և այլն:

Գրական հերոսը երկում հանդես եկող յուրաքանչյուր գործող անձն է, եթե նա օժտված է բնավորության և գործողությունների

որոշակիությամբ, ինքնին նաև գեղարվեստական մի պատկեր է, մարդկային անհատականության, մտածողության և վարքագծի մի կոնկրետ մարմնացում:

Գեղարվեստական երկի գործող անձը՝ հերոսը, ունի բնավորության ցայտուն գծեր, որոշակի վերաբերմունք դեպի մյուս անձերը և կյանքի երևույթները, որոնք արտացոլված են երկի մեջ: Օրինակ՝ «Քաջ Նազար» կատակերգության հերոսներից են՝ Նազարը, Ուստիանը, Սենեկապետը, Վեզիրը, Սաքոն, Նազիրը և մյուսները:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՄՈՒՋՍԱՂԴԱՆՔՆԵՐ

1. Ո՞վ է Դերենիկ Դեմիրձյանը և ի՞նչ դեր ունի մեր գրականության պատմության մեջ:
2. Ե՞րբ է ապրել ու ստեղծագործել Դերենիկ Դեմիրձյանը:
3. Ինչպիսի՞ կրթություն է ստացել ապագա գրողը և որտե՞ղ:
4. Ի՞նչ նշանակություն ունեն գրողի ստեղծագործությունները մեր ժամանակների համար:
5. Կազմի՞ր սահիկաշար՝ ներառելով հեղինակի կենսագրության, ապրած դարաշրջանի ուշագրավ փաստերը:
6. Ներկայացրո՞ւ հեղինակի կենսագրության հիմնական փաստերն ու ապրած ժամանակաշրջանը, միջավայրը և դրանց ազդեցությունը նրա ստեղծագործության վրա (խմբակային աշխատանք):
7. Ի՞նչ ժանրերով է ստեղծագործել հեղինակը: Թվարկի՞ր և բեր համապատասխան օրինակներ:
8. Որո՞նք են դրամատիկական սեռի կամ թատերգության ժանրերը:
9. Ներկայացրո՞ւ թատերգության ժանրերի տարբերակիչ գծերը, առանձնահատկությունները:
10. Ներկայացրո՞ւ գրական կերպարին/հերոսին բնորոշ առանձնահատկությունները:

ԼՐԱՑՈՒՑԻՑ ՆՅՈՒԹ

Դերենիկ Դեմիրձյանի
տուն-թանգարանը
Պատմվածքներ

ՔԱՉ ՆԱԶԱՐԸ ԹԱԳԱՎՈՐ

(արար չորրորդ՝ կրճապումներով)
Հեքիաթ-կոմեդիա

ՆԱԶԻՐ – (Սենեկապետին) Արթնացել է Գերագույնը:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Երեկոյան ընդունելով մահի՞ճ՝ անփութ ինչեք մինչև արշալույս, ծագեց արեգական հետ և ահա իսկույն կճառագե արեգ-նափայլ:

ՆԱԶԻՐ – Ամմոռաց օրեր են: Ինչ էր մեր պետության նավը մեր նախկին պարտված թագավորի օրոք: Ալեկոծյալ տախտակամած:

ՎԵՋԻՐ – Այո՛, ինչ Գերագույնը հաղթեց մեր նախկին ժլատ ու ապիկար թագավորին, ես երջանկությունից չեմ քնում:

ՆԱԶԻՐ – Ես ևս չեմ քնում: Եվ արդարև, Նազար երջանիկը երջանկացրեց մեր պետությունը և հիմա արժան է և իրավ, որ ինքը հանգիստ առնե պահ մի:

ՄԻ ՊԱԼԱՏԱԿԱՆ – Երջանկությունն իմ աչքերից քունն էլ խլեց: Վայելում եմ հարատև արթնություն մի, որ դրախտային քնի է օրինակ:

ՆԱԶԻՐ – Երջանկություն: Սա թագավոր չէր, այլ երկնային մանանա: Եվ անձկալի: Վեց նահանգ սրա օրով ես կցեցի իմ իշխանության կալվածներին:

ՎԵՋԻՐ – Չորս նահանգ էլ ես կցեցի:

ԶՈՐԱՊԵՏ – Ես կալվածատեր դառա, որ երբեք չէի լինի նախկինի օրոք:

ՄԻ ՊԱԼԱՏԱԿԱՆ – Հոգևոր դասն էլ պարարեց (հարստացավ) օրինավոր:

ՆԱԶԻՐ – Միով բանիվ՝ ամենքս լավ դրստվեցինք:

ՎԵՋԻՐ – Դու դեռ սպասիր, տեր իմ, էլի կդրստվենք:

ՄԻ ՊԱԼԱՏԱԿԱՆ – Աստված մեծ է: Աղաչենք՝ մի պատերազմ էլ տա:

ՆԱԶԻՐ – Այն Աստվածը, որ մինը տվեց՝ մյուսն էլ կտա հայրաբար:

ԶՈՐԱՊԵՏ – Թագավորս էլ Աստծու տվածից քաջարին դուրս եկավ: Սպասենք նոր հաղթանակի:

ՆԱԶԻՐ – Ուրեմն, տիարք, օգնենք թագավորին իր ծանր պարտակա-նությանց մեջ:

ԲՈԼՈՐԸ – Օգնենք, օգնենք:

ՆԱԶԻՐ – Եվ Աստված պահե թագավորին:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – *(Անհանգիստ շարժումներով դուրս է վազում և ներս նայելով)* Գերագոյնը...

ԲՈԼՈՐԸ – *(Երկրպագում են և մնում երեսները գեպնին)...*

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Երջանիկ ընդունելություն Նազար արքային: Օր երեսներորդ: Աստված պահե թագավորին:

ԲՈԼՈՐԸ – *(Կիսաբոլոր կանգնում են Նազարի առաջ և խոնարհ երկրպագում)* Ամեն: *(Մնում են երեսները գեպնին):*

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – *(Առաջ է գալիս և ոլորած թուղթը բանալով՝ գլուխ է փալիս Նազարին և սկսում կարդալ)* Թագավոր քաջ, արեգակն արդարության, ծով խելաց, կարողության բազուկ, բերան ճշմարտության, համարձակվում եմ կարդալ այսօրվան հրամանը, որ գիշերս հրամայեցիր այսօրվան օրվան, որ և ահավասիկ ահա. «Ես՝ Նազար՝ հազարերորդս, անհասանելի կամոքն Աստուծո թագավոր և կրոնապետ Նազարստանի, Տիտանստանի, Գոգա և Մոդոգա, Աճուճա և Պաճուճա և այլն, և այլն: Տեր աշխարհի, հաղթող ամենից և ամենայնի, ահավասիկ հրամայեմ, կարգադրեմ, օրինեմ և տնօրինեմ: Թող այսօր էլ արեգակը ծագե արևելքից և մայրամուտ ունենա արևմուտքում: Մարդիկ ծնվեն և մեռնեն: Եվ ամենայն գործ մարդկային, որ գործվի, թող շարունակե գործվել: Որով թող կատարվի խոսքն Աստուծո և օրենքը մարդկային, թե «թագավորք հրամայեն, և աշխարհք դառնա»: Ստորագրված է՝ «Նազար հազարերորդ»: Ընդ իսկականին ճիշտ է՝ քարտուղարքարտուղարաց՝ Բադախորիկ»:

ՆԱԶԱՐ – *(Ձեռքով նշան է անում, թե՛ հավանում է):*

... **ՆԱԶԱՐ** – Զորապետ, զորքը ո՞նց է:

ԶՈՐԱՊԵՏ – Քանչ, թագավոր քաջ:

ՆԱԶԱՐ – Խազնադար, խազնան ո՞նց է:

ԳԱՆՁԱՊԵՏ – Հաշիվներն ստույգ են, թագավոր բազմահարուստ:

ՆԱԶԱՐ – Հիմի կերթաք ու տերությանը լավ մտիկ կտաք: Ամեն բան կարգին: Զորք է, հաշիվ է, հարստություն է՝ լավ կպահեք, թե չէ կարկաժներդ կձղեմ, հարամգադաներ: Ահա ինձնից հրամանք՝ տերության մեջ գողություն չլինի: Թալանները լավ տեղավորեք: Չգողանան: Իմացամք:

ԲՈԼՈՐԸ – Իմացանք, տե՛ր արքա:

... **ՆԱԶԱՐ** – Ղոռոբուղա՛, իմացամք:

ՂՈՌՈՐՈՒՂԱ – Իմանցա: Հանձ մմմ... Թագանվոր:

ՆԱԶԱՐ – Կամաց: Ձենդ քաղաքավարի հանի: Պալատ է, ախտո չէ: Հայ-վան: (*Ամենքին*) Դե, հիմի սանդ եղեք: (*Սաքոյին*) Իշխան Սաքո, դրոշակը թող...

ՆԱԶԱՐ – (*Սենեկապետին*) Դու ինչ տնկվեցիր իշի պես:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Պատկերդ գեղեցկության, երեսհարքդ այսօր դեռ լվացումն ու օծումն չի ընդունել արքայաբար:

ՆԱԶԱՐ – Ինչ:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Արդյոք վարդաջրով հաճելի կլինի թարմացնել երես-հարքդ, ստվեր արեգական, թե՛ այլ բուրալից թարմաշունչերով:

ՆԱԶԱՐ – Չհասկացանք:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Ձյուն մաքրության, այսօր դեռ չես լվացվել:

ՆԱԶԱՐ – Ինչ հորս ցավն է էդ ամեն օր լվացվելը: Ծովաքա՛մր եմ, թե՛ լվացքի տաշտ: Չի՛ լինի, որ չլվացվեմ:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Կարգ է թագավորաց: Գանձարան օրինապահության:

ՆԱԶԱՐ – Իշի կարգ: Ամեն օր լվացվի, հա՛ լվացվի:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – (*Ներս մղնեղով*) Ո՛րնկն ողորմածության: Մի գեղջուկ կին է եկել և հրամանոցդ տեսությունն է խնդրում:

ՆԱԶԱՐ – Հա՛, հետո՛: Իշի՛ թոռ:

... **ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ** – Մի գեղջուկ կին է եկել, կհաճիս արժանացնել իրեն արեգնատեսիլ երեսհարքիդ:

ՆԱԶԱՐ – (*Նայելով նրա կողմը*) Հը՛, ո՛վ է:

... **ՈՒՍՏԻԱՆ** – (*Առաջ գալով*): Ձես էլ ուզում ճանաչե՛ս... Ես եմ, Ուստիա՛նը:

ՆԱԶԱՐ – Փիե՛... Աղջի Ուստիա՛ն, դու է՛ս: Արի՛, արի՛:

ՈՒՍՏԻԱՆ – Վայ: Էս դրո՛ւստ է: Էս ի՛նչ բան է: Երա՛գ է: (*Առաջ է գալիս և զարմացած նայում Նազարին*) Էս ի՛նչ բանի ես, այ՛ մարդ:

ՆԱԶԱՐ – Տեսնում ես է՛լի: Աշխարհքը բռանս միջին:

ՈՒՍՏԻԱՆ – (*Տարակուսելով*) Վայ, ինձ, ասում էին, չէի հավատում: Յա-նի էս դրո՛ւստ է:

ՆԱԶԱՐ – Դրո՛ւստ է, Ուստիա՛ն խանում, դրո՛ւստ է: (*Մոտենում է և քիթը մոտեցնում Ուստիա՛նի քթին*) Ասում էիր, թե ինձնից բան չի դուրս գա: Տեսա՛ր: Ասում էիր, թե վախկոտ եմ: Տեսա՛ր: Հիմի ո՛վ է ինձ-նից քաջ, ո՛վ է ինձնից խելոք, ինձնից հարուստ: Հա՛: Դու գիտե՛ս, թե տերություններ են ինձնից դողում: Գիտե՛ս, թե տերությանս

սահմանները ո՞ր աշխարհքի ծերերն են: Դուռը վրաս կփակե՞ն:

Դե գնա, հիմա թագավոր եմ: Կերամբ: *(Գնում է իր տեղը):*

... **ՍԱՔՈ** – Է, տո՛ Սենեկապետ:

ՆԱԶԱՐ – Ուստիան խանումի համար հին թագուհու շորերից մի լավ ձեռք հանել կտաս վերի ամբարիցը: Իմացա՞մ:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Խոնարհաբար իմացա, շեփո՞ր հրամանի: Միայն, երկինք մտածության, զգեստը իբրև օծյալի՞, թե՛ հարձի համար լինի:

ՆԱԶԱՐ – Մո՛տ արի: *(Սենեկապետը մոտենում է, ծոծրակին բոթելով)* Հը՛, լեզվիդ մի տուր, էլի՞ էդ լեզուն: *(Մի հայտ քացի տալով)* Դե, հայդե՛:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – *(Գնում է և հեղձ գալիս)* Առաքեցի պատվերն առ պատկանելույն: Անձրև՝ կենաց, և ձեպական արագությամբ կհղվի զգեստը:

ՆԱԶԱՐ – Լավ: Սամույր քո՛րքս բեր, գցի վրաս ու գնա: Ուստիան խանումի համար չարա՛գ բեր, մինչև շորերը պատրաստեն: Էն ոսկե սինիով բեր, թող տեսնի: Հիմա էլ գնա ոսկե թա՛գս բեր: *(Սենեկապետը գնում է: Նազարը ձգվում է թախտի վրա)* Օխայ... Էո՛ֆ... այ տղա, ի՞նչ լավ բան է թագավորությունը: Ափսոս չե՞: Ինչ էի անխելքացել, էնքան ժամանակ մնացել գեղում վեր ընկած: Մատս մատիս չեմ կացնում: Կե՛ր, խմի՛, քնի՛, վեր կաց, գնա բաղչում ման արի, եկ ճա՛շդ անուշ արա, հետո թի՛նկը տուր բարձին ու նարգիլե քաշի *(Երգում է)* Աման, աման, այ ջան:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – *(Բերում է թագը և դարձյալ նույն ձևերով դնում Նազարի գլխին, որը դեռ երգում է):*

ՆԱԶԱՐ – Լավ կյանքի մեջ ընկա: Ուստիան, լավ, ափսոս, առաջ չեր եղել: Ասում ես երազ է, էլի *(Դեպի դուրս)*: Էյ, գյադա՛ Սենեկապետ: *(Սենեկապետը ներս է գալիս)* Մո՛տ արի: *(Թեթև ապրակ է տալիս նրան)* Հը՛...

... **ՈՒՍՏԻԱՆ** – Է, ասել է՝ էլ տուն չենք գնա:

ՆԱԶԱՐ – Տո՛ն: Ի՞նչ հորս ցավն եմ թողել տանը: Տունը պրծա՛վ: Հայ գիտի տուն: Երազը նա էր: Իսկը որ երազ:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Թագուհու շորերը պատրաստ են, տե՛ր:

ՆԱԶԱՐ – Դե էդպե՛ն ասա, իշի՛ կտոր: *(Ուստիանին)* Դու շորերդ հագի, ես էլ մի բարձրանամ այվանը, աչք ածեմ տերությանը, տեսնեմ ամեն բան կարգի՞ն է, որ կպրծնես՝ իմաց արա, գնանք բաղչա:

Իշխան Սաքո, դրոշակն առ: *(Սաքոն բռնում է դրոշակը):*

ՈՒՍՏԻԱՆ – *(Վեր է կենում, որ գնա, բայց մի բան մտաբերելով կանգ է առնում և դառնում Սենեկապետին)* Բնչ եմ ասում, գյադա՛, լսո՛ւմ ես:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Գերապատիկ այո՛: Արթուն է ականջս լսելու զույգն հրամանիդ:

ՈՒՍՏԻԱՆ – Չե՞ս իմանում՝ ո՞նց դառավ թագավոր: Ախար Նազարս տանը մի քիչ վախկոտ էր:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – *(Սարսափից ժպտալով)* Ականջս չի լսում, համեստափայլ թագուհի:

ՈՒՍՏԻԱՆ – *(Բարձր)* Ասում եմ՝ էս մարդս առաջ վախկոտ էր, ո՞նց դառավ թագավոր: Էլի՞ չլսեցիր:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – Կրկին չլսեցի, լուսեղեն, խնայիր, ես այստեղ չեմ... ես չկամ...

ՈՒՍՏԻԱՆ – *(Շարժվելով դեպի դուռը)* Գլուխս մեռնի, թե բան եմ հասկանում: *(Սենեկապետին)* Էս դռնով պիտի գնանք:

ՈՒՍՏԻԱՆ – Որ ասում եմ՝ երազ է *(Դուրս է գնում: Սենեկապետը հեղևում է նրան):*

... **ՄՈՒՆԵՏԻԿԻ ԶԱՅՆԸ** – Ահազան նգ, զարթի՛ք, կոչնա՛ն կ... *(Լսվում է փողերի ձայն):*

ՆԱԶԱՐ – *(Ներս է վազում, Սաքոն՝ նրա հետևից):* Գյադա՛, էս ի՞նչ է: Ա՛կնիկ, էս ի՞նչ բան է:

ՈՒՍՏԻԱՆ – Չեմ իմանում:

ՆԱԶԱՐ – *(Սաքոյին)* Մի տես՝ ի՞նչ եղավ:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – *(Ներս վազելով)* Բազումկ հաղթության, սուրհանդակ:

ՆԱԶԱՐ – Գնացե՛ք, կարգին բան իմացե՛ք: *(Սաքոն և Սենեկապետը դուրս են գնում, ներս են վազում Նազիր-Վեզիրը, Զորավարը և այլ պալատականներ)* Բնչ կա: Բնչ ղալմաղալ է:

ՆԱԶԻՐ – Թագավոր քաջ, սուրհանդակ եկավ և հայտնեց, որ թշնամի թագավորները՝ թվով տասն, խախտելով ուխտը հարևանության՝ զորք են կապել և հարավից, հյուսիսից, արևելքից և արևմուտքից առաջ են խաղում մեր երկրի վրա:

ՆԱԶԱՐ – Է՛, թագավոր եղանք՝ պրծանք: Էլ ի՞նչ են ուզում: Նոր բան կա՞:

ՆԱԶԻՐ – Ուզում են մեր պետությունն ու թագը խլել:

ՆԱԶԱՐ – Թագը խլե՛ն: Ո՞նց թե... *(Հանելով թագը և տալով Սենեկապետին)* Գյադա՛, տա՛ր պահի: Շանց կտամ դրանց թագը: *(Սենեկապետին)*

պէտքը առնում է թագը և տանում):

ԶՈՐԱՎԱՐ – Թագավորն քաջ: Արդյոք զո՞րք կապենք, թե՞ դարձյալ դու մե-
նակ անձնական գործությամբդ կխորտակես հանդուգն թշնամուն:
Ինչպէ՞ս կհրամայես:

ՆԱԶԱՐ – Ի՞նչ պիտի հրամայես: Գնացէ՛ք կռվեցէ՛ք:

ԶՈՐԱՎԱՐ – Ինչպէ՞ս, մե՞նք կռվենք, թագավորն քաջ:

ՆԱԶԱՐ – Բա ի՞նչ, է՞ս պիտի կռվեն:

ԶՈՐԱՎԱՐ – Թագավորն քաջ, ես ուզում եմ ասել, որ դու կառաջնորդես,
և զորքը հետևից կգա:

ՆԱԶԱՐ – *(Շվաքնելով)* Շիյո՛ւ ւֆ... պրծավ: Էլ Նագարը կռիվ չի՛ գնա՛: Ոնց
որ կուզէք՝ արե՛ք:

ԶՈՐԱՎԱՐ – Հրամայեցի՛ր, թագավորն քաջ: Բայց եթե դու չգաս՝ զորքը
մենա՛կ պիտի գնա թշնամու դէմ:

ՆԱԶԱՐ – Թող մենակ գնա: Ամեն անգամ է՛ս պիտի գնամ:

ՆԱԶԻՐ – Թագավորն ապրած կենա, այստեղ մի դժվարություն կա:

ՆԱԶԱՐ – Ի՞նչ դժվարություն:

ՆԱԶԻՐ – Զորքը շատ կջարդվի:

ՆԱԶԱՐ – Զարդվում է՝ ջարդվի, շատ վեջս է:

ՆԱԶԻՐ – *(Ուրախացած)* Օ՛հ, թո՛ւյլ ես տալիս...

ԲՈԼՈՐԸ – *(Սաստիկ ուրախացած)* Երջանիկ բան եղավ:

ՆԱԶԻՐ – Այսպես՝ առնվազն քառասուն հազար մարդ կջարդվի:

ՆԱԶԱՐ – Քառասուն հազար: Լավ, մեր աշխարհքում ինչքան մարդ կա՝ թե որ էդքան ջարդվի:

ՎԵՋԻՐ – *(Թղթակալը բանալով և նայելով)* Ուղիղ հարյուր հազար և հազար ինը հարյուր հինգ մարդ:

ՆԱԶԱՐ – Որ էդպես է՝ թող ջարդվի: Գնացե՛ք ասե՛ք՝ թող կռվեն:

ԲՈԼՈՐԸ – *(Սաստիկ ուրախ)* Աստված պահի թագավորին: *(Գլուխ են տալիս և հեռանում: Դուրսը լսվում են փողերի ձայներ, ռազմական շոինդ, աղմուկ, կեցցեններ, մունետրիկի ձայնը. «Պատերազմ»... և այլն, որ հետզհետե դադարում է):*

ՆԱԶԱՐ – Հա՛, թագավորական պարտքս կատարեցի: Հիմի թող նրանք կռվեն, մենք մեր քեֆին նայենք: *(Դեպի դուրս)* Է՛յ, գյաղա՛: *(Սենեկապետը ներս է գալիս)* Գնա թագս բեր, մի քիչ էլ չարագ բեր: *(Սենեկապետը գնում է: Թիկն է տալիս բարձերին)* Էոֆ...*(Երգում է)* Աման, աման... այ ջան... Հը՛: Ուստիան, թագուհի դառար. հիմի ո՞վ կդիմանա քեզ: *(Դիպելով նրան)* Հը՛, չես խոսում, ո՞նց է քո բանը, քեֆդ լավացավ: Տեսա՞ր՝ ուր հասար:

ՌԻՍՏԻԱՆ – *(Շատ լուրջ)* Գանգատ չունեմ Աստծուց: Իմ քեթխուդա հոր սրտով եղավ: Ցեղս ազնիվ էր, հալբաթ որ...

ՆԱԶԱՐ – Էլի՞ ազնիվ ցեղդ մեյդան բերիր, այ կնիկ:

ՌԻՍՏԻԱՆ – Լսիր՝ ինչ եմ ասում, այ մարդ: Ուզում եմ իմանամ, թե ո՞նց դառար թագավոր:

ՆԱԶԱՐ – Աստծո կամքով: Թագավորական հրամանի մեջ էդպես էլ գրված է. «Անհասանելի կամոքն Աստուծո»:

ՌԻՍՏԻԱՆ – Նեղ տեղեր շատ ընկար:

ՆԱԶԱՐ – Նեղ տեղեր... Ասեղի ծակեր անցանք ու մազե կամուրջներ, որ... Հանաք բան գիտե՛ս: Կռիվներ եղան, որ աշխարհքն ամբարի պես դմբդմբում էր:

ՌԻՍՏԻԱՆ – Ախր էս ամենը քաջության, խելքի բան է ու...

ՆԱԶԱՐ – Հա դե, ի՞նչ խոսք: Քաջություն, խելքը իրա կարգին: *(Սրածում)*

է) Ի՛նչ անշի, ի՛նչ քաջություն, ի՛նչ խելք, ի՛նչ զառաֆաթ: Բախտն է բանը, բախտը: Բախտ ունի՛ս, քե՛ֆ արա. քոնն է աշխարհքը: Քամին կատտի, կատտի, կրերի հարստությունը, գլխիդ կածի: *(Երգում է)* Այ, տեն, բախտ չի: Կոիվ է: Կոտորվում են ճանճի պես: Ասող լինի՝ էդ ո՛ւմ համար եք էդպես կոտորվում: Իհարկե,՝ Նա-գարի համար: Նրանք կոտորվում են, մենք ճաշ ենք անուշ անում: Հիմի կոիվը կվերջանա: Թե կոտորվեցին՝ ի՛նձ ի՛նչ: Թե չկոտորվեցին՝ փառք ու պատիվն ո՛ւմ պիտի տան: Իհարկե Նազարին: Էստեղ ի՛նչ անի իմ խելքը: Ի՛նչ անի քաջությունը: Բախտի բան է:

ՈՒՍՏԻԱՆ – Ասում ես բախտի բան, հը՞...

ՆԱԶԱՐ – Դրուստն ես ուզո՞ւմ: Մի ժամանակ կար՝ նեղը որ ընկնում էի, վախենում էի: Վերջը տեսա, որ ամեն տեղ էլ դուրս եմ պրծնում: Հիմի էլ տեսնում եմ, որ հերն անիծած... Քե՛ֆ արա, մարդիկ էն-քան սարսաղ են, որ ամեն տեղ էլ կպրծացնեն: Սարսաղ աշխարհք է, սարսաղ մարդիկ: Աշխարհք էսպես սարսաղ է եկել, սարսաղ էլ պիտի գնա: *(Երգում է)* Աման, աման, այ ջան:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – *(Ներս մտնելով ուրիշ դռնով)* Տեր իմ, մերոնք հաղթեցին:

ՆԱԶԱՐ – *(Հանգստանում է, քրտինքը սրբելով դուրս է գալիս)* Հա՛, լավ արին, որ հաղթեցին, թե չէ է՛ն է՛ աշխարհքը...

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ – *(Դրսից)*: Հաղթություն, կեցցե՛ թագավորը:

ՆԱԶԱՐ – Հայ, բախտդ սիրեմ: Ըհ՛հ...Նազար, էս էլ փրթեցիր: Էհ, Ուստիամն, հիմի աչքդ բարին տեսնի. դու թալանի՛ն մտիկ տուր, որ կրերեն:

ՈՒՍՏԻԱՆ – *(Խնդրուզի տալով)* Վո՛ւյ, ի՛նչ լավ բան է թագավոր-թագուհին:

ՆԱԶԱՐ – Բա՛, քե՛ֆ սրան կասեն: *(Մաքոյին)* Գյադա՛, բաց արա դուռը:

ՍԱՔՈ – *(Բաց է անում և գալիս է ներս, դրոշակով կանգնում Նազարի մոտ)*:

ՍԵՆԵԿԱՊԵՏ – *(Ներս է մտնում նշանազգեստի գլխարկով և առանձին ձևերով)* Արքայից արքա, Նազիր-Վեզիրը, պալատականները ընդունելություն են խնդրում:

ՆԱԶԱՐ – Հրաման եմ անում, որ ներս գան: *(Սենեկապետը դուրս է ելնում: Ներս են գալիս Նազիր-Վեզիրը, զորավարներ)* Ի՛նչ կա, ի՛նչ եք իրար անցել:

ՆԱԶԻՐ – Թագավորն ապրած կենա: Ուրախացնում ենք ձեր արքայական սիրտը մեծ ուրախությամբ: Անարգ թշնամին խորտակված է:

ՆԱԶԱՐ – Շատ լավ բան է եղել, գյաղա՛:

ՆԱԶԻՐ – Քո ահեղավիթխար տեսքը որ տեսան, ոչնչացան: Տասը թագավորն էլ սպանված են պատերազմի դաշտում: Մեր քաջարի զորքը, շնորհիվ քո թագավորական խելքի իմաստության և քաջության, անօրինական գրոհով տապալեց թշնամուն:

ՆԱԶԱՐ – Շատ լավ բան է եղել, գյաղա՛:

ՎԵՋԻՐ – Կեցցե՛ թագավոր քաջը:

ԲՈԼՈՐԸ – Կեցցե՛ թագավոր քաջը:

ՆԱԶԻՐ – Թագավոր քաջ: Ժողովուրդն անհամբեր է երկնային երես֊հարքի տեսնելու: Աղաչում է, քո հաղթության այս մեծ օրը գոնե մի անգամ երջանկացնես ժողովրդին և անձամբ դուրս գաս նրա ողջույնը ընդունելու:

ՆԱԶԱՐ – Լավ: *(Վեր է կենում և բարձրանում պարշգամբը, նրան հետևում է Սաքոն դրոշակով):*

ՍԱԲՈ – *(Ժողովրդին)* Թագավորը:

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ – *(Դրսից)* Կեցցե՛ մեր քաջ թագավորը:

ՆԱԶԱՐ – *(Ձեռքով նշան է անում ժողովրդին, որ լսեն)* Շատ շնորհակալ եմ ժողովրդից:

ՆԱԶԻՐ ԵՎ ՄՅՈՒՄՆԵՐԸ – *(Արտասվակալելով)* Ի՞նչ երջանկություն:

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ – Կեցցե՛, կեցցե՛, կեցցենենեն...

ՆԱԶԱՐ – Զորքին և ժողովրդին ճաշ տվեք:

ՆԱԶԻՐ – Կհամարձակվե՞նք հեռանալ, անձրև կենաց:

ՆԱԶԱՐ – Կացե՛ք, գյադե՛ք: Էգուց առավոտ կգաք, որ ես իմ ողջ տերութ-
յանը թագավորական խոսք պիտի ասեմ: Հիմի հրաման է ինձնից,
որ հեռանաք:

ԲՈՂՈՐԸ – Աստված պահե թագավորին (գնում են):

ՌԻՍՏԻԱՆ – *(Նրանց գնալուն պես վեր է կենում և սկսում ինչ-որ բան
որոնել զանազան անկյուններում և գտնելով մի լայն կտավ՝ բե-
րում է մեջտեղ ու կապում ջվալի պես):*

ՆԱԶԱՐ – Էդ ի՞նչ բանի ես, այ կնիկ:

ՌԻՍՏԻԱՆ – Հազիր ես իմ ձեռքով կպահեմ ու մի քնջում կտեղավորեմ:
Դու ասում ես երազ չէ: Ո՞վ է իմանում: Աշխարհք է, մի էլ տե-
սար դուրս եկավ, որ երազ է: Ձեռներս մի բան էլ է կունենանք:

ՆԱԶԱՐ – Քե՛ք արա, ջանըմ. բախտը կբերի: Աման, աման, այ ջան:

ՌԻՍՏԻԱՆ – *(Կապած թուրը քաշելով) Ա՛յ մարդ, խաղի ժամանակ չի: (Թո-
կի ծայրը նրան տալով) Քաշի, մի պնդացնենք: Քաշի... (Երկուսով
քաշում են ...):*

ԲԱՈՐԱՆ

ապիկար – անկարող, ապաշնորհ, անընդունակ, անգոր, թույլ, տկար

անձկալի – ցանկալի, փափագելի, բաղձալի, ըղձալի, տենչալի, կարոտալի

միով բանիվ – մի խոսքով, ամփոփելով, կարճ ասած

խազնադար – գանձապահ

խազնա – գանձ

երեսահարք – դեմք, կերպարանք

օծյալ – օծում ստացած անձ (թագավոր, քահանա կաթողիկոս...)

այվան – կամարակապ սյուների վրա հարթ կտուրով դարավանդ կամ թա-
ղածածկ դահլիճ, որը բացվում է դեպի ներքին բակ

ղալմաղալ – աղմուկ, վեճ

մունետիկ – Հրապարակներում բարձր ձայնով որևէ նորություն ազդարարող
անձնավորություն: Հնում թագավորները, իշխանները իրենց հրովար-
տակները, կարգադրությունները ժողովրդին հաղորդում էին մունե-
տիկների միջոցով: Մունետիկների պաշտոնը վարում էին իշխողների
վստահությունը վայելող մարդիկ, որոնք օժտված էին զորեղ ձայնով:

զառաֆաթ – շնորհք

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՍՈՍՏԱՐՈՒՆՔՆԵՐ

1. Ցոյց տուր՝ ով է բնագրի գլխավոր հերոսը: Մեկնաբանիր:
2. Դուրս գրիր բնագրից քեզ համար կարևոր տեղեկությունը: Հիմնավորիր ընտրությունդ:
3. Ցոյց տուր դեպքերի հաջորդական ընթացքը:
4. Ստեղծագործաբար և սեփական բառերով վերարտադրիր հատվածի բովանդակությունը:
5. Ներկայացրո՛ւ՝ ինչ կերպ է արտահայտվում տեքստում պատկերված միջավայրը հերոսների բնավորության վրա:
6. Բացահայտիր հատվածի կոնֆլիկտը: Առաջարկիր կոնֆլիկտի լուծման սեփական տարբերակ/տարբերակներ:
7. Բացահայտիր քո նախընտրած կամ գլխավոր հերոսի զարգացումը: Հիմնավորիր:
8. Բանավոր կամ գրավոր վերարտադրիր դեպքերի ընթացքը որպես ականատես, մասնակից կամ կերպարներից մեկի անունից:
9. Ցոյց տուր հատվածի հիմնական գաղափարն արտահայտող նախադասությունը: Հիմնավորիր:
10. Մշակիր երևակայական հարցազրույց հերոսի կամ հեղինակի հետ:
11. Արդարացրո՛ւ կամ մեղադրիր ընտրածդ հերոսի արարքները: Հիմնավորիր տեքստից բերված օրինակներով:
12. Բեմադրությամբ, մնջախաղով կամ ժեստերի լեզվով հաղորդիր հատվածի բովանդակությունը՝ ըստ կազմած բեմագրի (խմբային աշխատանք):
13. Բնագրի որևէ հատվածի բովանդակությանը համապատասխան նկարագարդումներ արա՛ (ծեփել և ձեռքի այլ աշխատանքներ):
14. Հատվածից դուրս գրիր խոսքի ու դիրքի կոմիզմ արտահայտող տողեր:
15. Ցոյց տուր ստեղծագործության արդիականությունը:
16. Կատակերգության սկզբում Դեմիրձյանը, ընթերցողի մեջ հետաքրքրություն առաջացնելու նպատակով, այսպես է նկարագրում Նազարին. «Ծույլ շարժումներով, գգգզված մազերով, երկար բեղեր ունի, կզակը խուզված է: Մորթին գցել է դռանը և վրան թեք ընկած, կիսաքուն երազում է...»: Փորձիր նկարել հերոսին՝ ելնելով բերված տողերից:
17. Կարդա՛ Նազարի հետևյալ միտքը և կարծիք արտահայտիր. «Մի ժամանակ կար, նեղը որ ընկնում էի՝ վախում էի: Վերջը տեսա, որ ամեն տեղից էլ դուրս եմ պրծնում: Հերն անիծած... քե՛ֆ արա, մարդիկ էնքան սարսաղ են, որ ամեն տեղ էլ կպրծացնեն: Սարսաղ աշխարհք է, սարսաղ

մարդիկ: Աշխարհքը էսպես սարսաղ է եկել, սարսաղ էլ պիտի գնա»:

18. Գրիր կարծիք կամ վերլուծական շարադրանք ուսումնասիրածդ արարի մասին:
19. Դիտիր համանուն կինոնկարը և համեմատիր կատակերգության հետ: Գտիր ընդհանրությունները և տարբերությունները:
20. Կազմիր նոր բեմագիր՝ հավատարիմ մնալով կատակերգության դիպաշարին: Բեմադրիր (խմբային աշխատանք):

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՆՅՈՒԹ

Դերենիկ Դեմիրճյան,
«Քաջ Նազար»
կատակերգությունը

ԱՆՎԱՆԱՅԱՆԿ

- Ազաթանգեղոս 12, 14, 15, 16, 17, 19
 Ադադնիրար 40
 Ադանա 109
 Ազատություն 134
 «Ազգային երգարան հայոց» 122
 Աթենք 22
 Ախալքալաք 150
 Ադասու մոր երգը 123
 Ադվանք 24
 Ամատունի 10
 Այրարատ 28, 29, 36, 40
 Անանիա Նարեկացի 73
 Անդրկովկաս 108
 Անթեյ 25
 Անի 95
 Անձնացյաց գավառ 73
 Անուշավան 33
 «Աշխարհումըս ախ չիմ քաշի» 112
 Ապոլլոն 145
 Ապոլլոնին 134
 Ասորիք 24, 69
 Աստվածաշունչ 11
 «Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ» 26, 27
 Արա Գեղեցիկ 26
 Արա լեռ 40
 Արալեզ 36
 Արայի 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 41, 113
 Արարատյան թագավորություն 33
 «Արաքսի արտասուք» 123
 Արմավիր 33
 Արշակ 48, 49, 50, 51, 53, 54, 56
 Արշակունյաց թագավորություն 16
 Արուբին 109
 Արտամետ 41
 Արտավազդը 26
 Բագրևանդ 23
 Բաթմանա Բուդա 59, 60
 Բյուզանդիա 9, 15, 16
 Գաբրիել Պատկանյան 121
 Գամառ-Քաթիպա 122
 Գայանե 15
 «Գարուն» 151
 Գեորգի Լեոնիձե 108
 Գևորգ Հախվերդյան 111
 Գևորգ Քանանյան 122
 Գողթան երգեր 6
 Գրիգոր Լուսավորիչ 13, 15, 84
 Գրիգոր Նարեկացի 72, 73, 74, 75, 78, 80
 Դավիթ Անհաղթ 12
 Դատվան 39
 Դերենիկ Դեմիրձյան 119
 Դոնի Ռոստով 121
 Դվին 95
 Եդեսիա 10, 22, 85
 Եզնիկ Կողբացի 12
 Եղիշե 12, 16, 17, 19, 56, 84, 90, 136, 137, 149
 Եղիշե Չարենց 56, 90, 149
 Զրադաշտ 39, 40
 «Էդիպ արքա» 26
 Էդուարդ Ավագյան 42
 Էջմիածին 16, 94,
 Էսքիլես 26, 155
 Թեոդորոս 100, 101
 Ժնև 151
 Իկար 25
 «Իտալացի աղջկա երգը» 134
 Իտալիա 22, 136, 138
 Լազարյան ճեմարան 121
 Խ. Աբովյան 118
 Խոսրով Անձնացի 73
 Խոսրով Դ 10
 Խորյան 22
 Ծերենց 119
 Կարապետ 109
 Կարապետ աղա 150
 Կարին 95
 Կարս 95
 Կյուրոս 42, 47
 Կոմս Էմանուել 131
 Կոստանդնուպոլիս 102
 «Կրիտիկա» 132
 Հաբեթ 21
 Հազկերտ Բ 17
 Հակոբ Պարոնյան 119
 Հաղպատ 110
 «Հայ մարդու հայրենիքը» 134
 Հայաստան 30, 40, 47, 50, 51
 «Հայկ և Բել» 24, 26, 27

Հայկ Նահապետ 24, 34
 Հայոց աշխարհ 17, 19, 29, 31, 33, 36, 37, 42, 49, 50, 51
 «Հայոց մեծերի ծննդաբանությունը» 26, 27, 28, 35, 40
 «Հայոց պատմություն» 16, 17, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 113,
 Հավլաբար 109
 Հացեկաց 10
 «Հեգելը և նորա ժամանակը» 132
 Հերակլ 109
 Հերակլես 25, 27
 Հյուսիսափայլ 131
 Հոդկաստան 131
 Հովան 57, 58, 60, 63
 Հովհ. Հովհաննիսյանի 26
 Հովհաննես Թումանյան 56, 64, 100, 111, 142, 124, 151
 Հովնանյան դպրոց 151
 Հռիփսիմյան կույսեր 13, 15
 Հրաչյա Աճառյան 142
 Ձենով Հովան 57, 58, 60
 Դ. Աղայան 26
 Դազար 129
 Դազար Փարպեցի 12, 17
 Մադոննա 75
 Մանթաշով 151
 «Մանկության օրեր» 134
 «Մատյան ողբերգության» 72, 74, 110
 Մար Աբաս 33
 Մարաստան 42, 44, 45, 46, 47
 Մարաց նահապետ 38
 Մեծ Հայք 6, 14, 53, 54
 Մեծ Միհեր 56
 Մեծն Մովսես 21
 «Մեղեդի ծննդյան» 75
 Մեսրոպ Մաշտոց 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 22, 23, 131
 Միքայել Նալբանդյան 118, 128
 Մկրտիչ Պեշկեթեղեկյան 119
 Միհեր 40, 59, 63
 Միհերի դուռ 40
 Մնացական Թիմուրյան 122
 Մոսկվա 121
 Մովսես Խորենացի 6, 12, 21, 24, 25, 27, 48, 113
 Մուրացան 119
 «Մուրճ» 151
 Նաիրի Զարյանի 26
 Նահապետ Քուչակ 100
 «Նարեկ» 72
 Ներսես Աշտարակեցի 129
 Ներսիսյան դպրոց 121
 Նինոս 28, 32, 34, 35, 40, 42, 47
 Նինվաս 32, 33, 40
 «Նոր այրբենարան հայոց» 124
 «Շահնամե» 56
 Շամիրամ 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 41, 113
 Շամուրամաթ 40
 Շապուհ 48, 49, 50, 51, 53, 54, 56
 Շեքսպիր 155
 Շիրվանզադե 156
 «Շղթայված Պրոմեթևսը» 26
 Շվեյցարիա 151
 Ոսկեդար 12, 13, 14, 18, 19, 23, 84
 Չախու 123
 «Պատկիրքդ դալամով քաշած» 112
 Պատմահայր 15, 21, 23, 24, 26, 27
 «Պատմություն հայոց» 14
 Պարույր Սևակ 23, 72, 74, 81, 83, 84, 85, 86
 «Պարսից պատերազմ» 12, 15, 16
 Պարսկաստան 9, 14, 16, 17, 24, 110
 Պետերբուրգ 121
 Պետրոս Դուրյան 142
 Պերճ Պոռոշյան 119
 Պրոմեթևս 25, 26
 Ռափայել Պատկանյան 119
 Ռշտունիք 73
 Սարգիս Հարությունյան 34
 Ս. Տեր-Մելիքսեղեկյան 150
 Սահակ Պարթև 11, 12, 17, 22, 23, 84
 Սայաթ-Նովա 108
 Սանահին 109
 Սանասար և Բաղդասար 56
 Սառա 109
 Սասունցի Դավիթ 56, 64, 69
 Սեմիրամիդա 40
 Սերովբե Պատկանյան 121
 Սինաբերիք 33
 Սյունիք 22
 «Սոս և Վարդիթեր» 132
 Սուրբ Մովսես Խորենացի 21
 Սուրեն Աղաբաբյան 141
 Սոֆոկլես 26, 155

Ստեփանոս Նազարյանց 131
 Սրբուհի Տյուսաբ 119
 Վալերի Բրյուսով 100, 120
 «Վազոդ ջրերին» 134
 Վահագն 24, 26, 27
 «Վահագնի ծնունդը» 26, 27
 Վահանանց պատերազմ 17, 23
 Վաղարշապատ 10, 16, 22
 Վանա լիճ 30, 37
 «Վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմի» 16
 Վասպուրական 38, 73
 Վարդան Մամիկոնյան 17, 123
 Վարդատոն 111
 Վենի տրամագիր 27, 70, 98
 Վերգո 60
 Վերնատուն 151
 Վերք Հայաստանի 118
 Վիրք 24
 «Տարագ» 151
 Տարոն 10, 22
 Տիգրան Երվանդյան 42
 Տիգրանուհի 44, 45, 46, 48
 Տիեզերահռչակ 21
 Տղմուտ գետ 17
 Տորք Անգեղ 26, 27
 Տրդատ Գ 14
 Րաֆֆի 119
 Փավստոս Բուզանդ 12, 16, 17, 19, 48
 Փոքր Միներ 56
 Քամանչա 112
 «Քանի վուր ջան իմ» 112
 «Քաջ Նազար» կատակերգություն 153
 «Քաջ Վարդան Մամիկոնյանի մահը» 123
 Քերթողահայր 21, 23
 Քուռկիկ Ջարալի 57, 58, 59, 63
 Քրիստոս 75
 Օշական 10, 131, 134
 Ֆրեդերիկ Ֆեյդ 21

ԱՌԱՐԿԱՅԱԶԱՆԿ

- աշուղ 113
 աշուղական արվեստ 113
 առասպել 6, 25, 26, 27, 55
 առձայնությո՞ւ 75
 աստղագետ 50
 աստղագուշակ 50, 54
 ասք 12, 25
 ավանդություն 13, 15, 25, 102
 արքեպիսկոպոս 94
 բաղաձայնությո՞ւ 75
 բանաստեղծություն 124
 բանք 76
 բառապաշար 148
 գաղափար 12, 16, 23, 33, 41, 56, 64, 69, 70, 71, 78, 104, 116, 128, 131, 136, 140
 գանձ 76
 գուշակ 44, 48
 գուսան 112
 գուսանական արվեստ 112
 գրական երկեր 7, 55
 գրականագետ 141
 դիպաշար 154
 դիցարան 6
 դրամա 143, 154, 155
 դրամատիկական ժանր 154
 դրդապատճառ 41, 55
 եպիսկոպոս 73, 82
 եռատող 125
 երկխոսություն 154
 երկայուն աղյուսակ 34, 41, 137
 երկտող 125
 զույգով աշխատանք 34, 89, 98, 138, 147
 Զրադաշտ 17, 32
 ժանրային առանձնահատկություն 148
 իրապաշտական 156
 լեզվաբան 128
 խնամակալ 35, 40
 ծիսական 55
 կառուցվածք 148
 կատակերգություն 154, 155
 կերպար 8, 12, 13, 33, 34, 36, 41, 48, 52, 55, 56, 64, 70, 98, 99, 126, 137, 141, 142, 143, 148, 153, 154, 156
 կիսատող 124
 կլասիցիզմ 157
 համահավաք բնագիր 55, 56
 հանգ 72, 73, 74, 124
 հանգիտություն 72, 73, 74
 հնգատող 125
 հոգևորական 10, 73, 82, 84, 92, 93, 123
 հրապարակախոս 128, 133
 հրովարտակ 17
 ղազալի 114
 ճյուղ 56, 57, 64
 մեհյան 7, 13
 մենախոսություն 154
 միֆ 25
 նատուրալիզմ 157
 նույնահունչ 124
 շարական 76
 ողբերգություն 154
 ոճ 148
 չափածո 124
 պատմագրություն 12, 32, 39
 պատմվածք 142
 պիես 154

ռեալիստական	156	տեքստ	8, 33, 34, 42, 47, 55, 63, 69, 70, 71, 134, 136, 137, 141, 147, 168
ռեմարկ	154	տնտեսագետ	128
ռիթմական միավորներ	124	փիլիսոփա	128
ռոմանտիզմ	157	քառատող	125
սեռ	154	քնարական	134
վարք	12, 15, 18,	քնարական բանաստեղծություն	142
վեպ	142	քնարական հերոս	142
վիպասաց	56, 57	քննադատ	128
վիպերգություն	6	օրհներգ	75
վկայաբանություն	12	օրորոցային	55
տաղ	76		

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԱՆԿ

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԱՆԿ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայ գրականության ձևավորման ուղին

(5-րդ դարից մինչև Սայաթ-Նովա).....5

ԲԱԺԻՆ 1. ԱՌԱՍՊԵԼ, ՎԻՊԵՐԳ, ԷՊՈՍ

ՀԱՅ ԳՐԵՐԻ ԳՅՈՒՏԸ: ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՅ 9

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՍԿԵԴԱՐԸ 11

ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ 20

ԿՅԱՆՔԸ 21

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 22

ԱՐԱ ԳԵՂԵՑԻԿ ԵՎ ՇԱՄԻՐԱՄ 27

ԱՐԱ ԳԵՂԵՑԻԿ ԵՎ ՇԱՄԻՐԱՄ 34

ՏԻԳՐԱՆ ԵՎ ԱԺԴԱՀԱԿ 41

ՇԱՊՈՒՀԸ ԱՐՇԱԿԻՆ ՀՐԱՎԻՐՈՒՄ Է ՊԱՐՄԿԱՍՏԱՆ 47

«ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ» ԴՅՈՒՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ: ՀԱՄԱՀԱՎԱՔ ԲՆԱԳԻՐԸ 54

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ 56

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ «ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ» ՊՈԵՄԸ 63

ՄԸՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՈՒ ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹԻ ԿՈՒՎԸ 64

ԲԱԺԻՆ 2. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆ (ՏԱՂ, ՇԱՐԱԿԱՆ, ՀԱՅՐԵՆ, ԽԱՂ)

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ 71

ԿՅԱՆՔԸ 72

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 73

ՄԵՂԵԴԻ ԾՆՆԴՅԱՆ 75

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ 80

ԿՅԱՆՔԸ 81

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 82

ԱՌԱԴՕՏ ԼՈՒՍՈՅ 86

ԱՌԱՎՈՏ ԼՈՒՑՄԻ 87

ՖՐԻԿ 90

ԿՅԱՆՔԸ 91

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 93

ԳԱՆԳԱՏ 96

ՆԱՀԱՊԵՏ ՔՈՒԶԱԿ 99

ԿՅԱՆՔԸ 100

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 101

ԵՍ ԱԶՔ, ՈՒ ԴՈՒ ԼՈՅՍ, ՀՈԳԻՔ 104

ԵՐԲ ՍԷՐՆ Ի ՅԱՇԽԱՐՀՍ ԵԿԱԻ.....104

ԵՍ ԱՆ ՀԱՎԵՐՈՒՆ ԷԻ.....106

ԵՐԲ ՈՐ ԵՍ ՊԸՋՏԻԿ ԷԻ.....,.....106

ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱ	107
ԿՅԱՆՔԸ	108
ՍՏԵՂՇԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	110
ԱՇԽԱՐՀՈՒՄԻՍ ԱԽ ԶԻՄՔԱՇԻ	113
ՀԱՅ ՆՈՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ	116

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայ նոր գրականության ձևավորումը	116

ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆ	119
ԿՅԱՆՔԸ	120
ՍՏԵՂՇԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	121
ԳՐԱԿԱՆ-ՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ.....	123
ՆՈՐ ՏԱՐԻ.....	124

ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ	127
ԿՅԱՆՔԸ	128
ՍՏԵՂՇԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	132
ԻՏԱԼԱՑԻ ԱՂՋԿԱ ԵՐԳԸ.....	133
ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ	138
ՄԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՐ	143

ԲԱԺԻՆ 3. ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ	148
ԿՅԱՆՔԸ	149
ՍՏԵՂՇԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	151
ՔԱՋ ՆԱԶԱՐԸ ԹԱԳԱՎՈՐ.....	157

ԱՆՎԱՆԱՅԱՆԿ	169

ԱՌԱՐԿԱՅԱՅԱՆԿ	172

Թամարա Թովմասյան

Գրականություն

9

*Երաշխավորված է ՀՀ կրթության, գիտության,
մշակույթի և սպորտի նախարարության կողմից*

Տպագրվել է ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության պատվերով

Խմբագիր՝ Գալյա Հովհաննիսյան (Կիրակոսյան)

Նկարիչ՝ Քարոլին Ռոստամի

Համակարգչային ձևավորումը՝ Հեղինե Փիլոյանի

Կազմի ձևավորումը՝ Արտակ Հարությունյանի

QR ծածկագրերը պատրաստեց Արտակ Հարությունյանը

ԷԴԻՓ ՊՐԻՆՏ

Երևան, Դ. Մալյան 43
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

Տառատեսակներ՝ GHEA Hayk School, Braind Yerevan:

Չափսը՝ 70x100 1/16, թուղթը՝ օֆսեթ:

Ծավալը՝ 11 մամուլ:

Տպաքանակը

ԷԴԻՏ ՊՐԻՆՏ
Երևան, Դ. Մալյան 43
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am